

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КАПІТАН ОЛЬГА ІГОРІВНА

УДК 342.127:17.(477)

ДИСЕРТАЦІЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
СУБ'ЄКТІВ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

(081 – Право)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **О.І. Капітан**

Науковий керівник **Бортник Надія Петрівна,**
доктор юридичних наук, професор

Львів – 2020

АНОТАЦІЯ

Капітан О.І. Адміністративно-правове регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Львівський державний університет внутрішніх справ; Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2020.

Дисертація присвячена адміністративно-правовому регулюванню діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів. Розглянуто загальні концептуальні положення адміністративно-правових засад формування та реалізації соціальної політики України. Визначено теоретико-методологічні основи дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України. Розкрито соціальну політику як основу побудови правової, соціальної держави. Проаналізовано діяльність Міністерства соціальної політики як центрального органа виконавчої влади у сфері формування та реалізації соціальної політики держави. З'ясовано особливості діяльності Міністерства соціальної політики щодо забезпечення державної політики з питань сім'ї та дітей. Охарактеризовано діяльність Міністерства соціальної політики щодо протидії торгівлі людьми. Проведено аналіз адміністративно-правового регулювання сфери пенсійного забезпечення. Розкрито особливості адміністративно-правового регулювання сфери надання соціальних послуг.

Проаналізовано адміністративно-правове регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної сфери в зарубіжних державах. Визначено напрями удосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної сфери в контексті євроінтеграційних намірів України.

Наголошено, що соціальна політика нерозривно пов'язана з самим типом соціуму, його соціокультурною системою і повинна розглядатись як одна з інтегральних його характеристик, а не просто як комплекс заходів соціального захисту слабких. Ця політика є своєрідним «фокусом», в якому сходяться й інтереси нерідко протиборчих в змаганні за обмежені ресурси соціальних груп, і уявлення про справедливість, і загальносоціетальні потреби, пов'язані з самозбереженням суспільства і підтриманням його конкурентоздатності в світі глобальної економіки і побудови системи інформаційних суспільств.

Зазначено, що в Україні сьогодні функціонує розгалужена система суб'єктів, діяльність яких спрямована на забезпечення та реалізацію концепції соціальної держави, зокрема, шляхом прийняття й виконання соціальних програм, надання соціальних послуг і соціальної допомоги населенню, здійснення соціального захисту громадян. Провідна роль з-поміж них, належить органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування. Однак, сучасний стан нормативно-правового регулювання правового статусу цих органів, процедур і порядку виконання ними своїх повноважень тощо містить численні проблеми й недоліки. З огляду на викладене, та враховуючи євроінтеграційні зобов'язання України, перед нашою державою стоїть вагоме завдання вдосконалення нормативно-правового забезпечення та підвищення ефективності діяльності зазначених суб'єктів.

Констатовано, що основна мета соціальної держави – максимальне задоволення матеріальних і духовних потреб членів суспільства в соціальній сфері, які постійно зростають; послідовне підвищення рівня життя населення і зниження соціальної нерівності; забезпечення загальної доступності основних соціальних благ, медичного і соціального обслуговування, реалізації права на соціальне забезпечення. Соціальна держава повинна відкидати будь-які засоби досягнення мети, що можуть порушити права інших громадян, співтовариств, держав.

У сучасних умовах держава є основним суб'єктом соціальної політики, а тому, визначаючи напрями цієї політики, вона повинна: забезпечувати

реалізацію прав громадян на соціальне забезпечення, проводити єдину політику в соціальній сфері; забезпечувати прийняття законів та інших нормативно-правових актів, які регулюють питання соціального забезпечення; визначати організаційно-правові форми соціального забезпечення та створювати умови для ефективного функціонування системи соціального забезпечення; у законодавчому порядку визначати умови, порядок надання та розміри пенсій, допомог, пілг, соціального обслуговування та інших видів соціального забезпечення; встановлювати розміри обов'язкових страхових внесків, що спрямовуються до відповідного фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування; визначати бюджети обов'язкових страхових фондів; встановлювати обов'язкові вимоги щодо створення страхових резервів з метою забезпечення своєчасності і повноти соціальних виплат; переглядати види та розміри соціальних виплат з метою покращення матеріального забезпечення громадян; визначати умови та забезпечувати дотації відповідному фонду соціального страхування з державного бюджету; здійснювати соціальне забезпечення за рахунок державного бюджету, надавати соціальну підтримку окремим категоріям непрацездатних громадян за рахунок державного та місцевих бюджетів; встановлювати основні види соціальних стандартів (мінімальний споживчий бюджет, прожитковий мінімум, мінімальна пенсія, мінімальна соціальна допомога тощо); забезпечувати дотримання суб'єктами права соціального забезпечення вимог законодавства, здійснювати у встановлених формах нагляд та контроль за додержанням законодавства про соціальний захист населення України.

Підкреслено, що сучасний розвиток системи соціального захисту населення України потребує комплексного підходу при зміні принципів її побудови, виходячи з ринкових реалій розвитку країни. Соціальне обслуговування, соціальне спонсорство, стимулювання надання послуг за допомогою прямого бюджетного фінансування та залучення коштів недержавних структур сприятиме підвищенню соціальних стандартів у державі та покращенню матеріальних умов існування малозахисених верств населення.

Акцентовано увагу на тому, що сьогодні завданням законодавчої та виконавчої влади є більш глибоке врахування інтересів та потреб цих верств населення, сприяння тим сферам економічної діяльності, які спроможні забезпечити їх переміщення до середнього класу. Це можна зробити тільки за цільової і наполегливої підтримки держави. В Європейських країнах така підтримка здійснюється за допомогою так званих інкубаторів, тобто центрів, які сприяють розвитку середнього класу.

Становлення останнього дасть змогу Україні набути головних ознак відкритого демократичного суспільства із соціально орієнтованою ринковою економікою. До цих ознак відносяться такі:

- домінування активної життєвої позиції громадян – прагнення самостійно забезпечувати добробут собі та своїй родині, дбати про майбутнє, зокрема про старість;

- наявність внутрішніх джерел інвестування – населення не проїдає миттєво всі зароблені кошти, а інвестує значну їх частину в бізнес, житло, освіту тощо;

- високий платоспроможний попит населення і відповідно масштабний внутрішній ринок – попит породжує пропозицію, тобто спричиняє до економічного зростання, збільшення зайнятості тощо;

- демократичні принципи управління, зокрема постійне звітування владних структур – середній клас, який має належний рівень освіти, характеризується обізнаністю у своїх правах і прагненням їх відстоювати у визначених законодавством межах.

Ключові слова: соціальна політика, соціальний захист, соціальна держава, діяльність суб'єктів формування та реалізації соціальної політики, адміністративно-правове регулювання, євроінтеграційні процеси.

SUMMARY

Kapitan O.I. Administrative-legal regulation of the activity of the subjects of formation and implementation of social policy of Ukraine in the context of European integration processes – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for a PhD degree on the specialty 081 – «Law». Lviv State University of Internal Affairs; Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, 2020.

The dissertation is devoted to the administrative law regulation of the activity of the subjects of formation and implementation of social policy of Ukraine in the context of European integration processes. The general conceptual provisions of the administrative law principles of the formation and implementation of social policy of Ukraine are considered. The theoretical and methodological foundations of the study of administrative law regulation of the activity of the subjects of formation and realization of social policy of Ukraine are determined. Social policy as a basis for building a rule of law and social state is revealed. The activity of the Ministry of Social Policy as the central body of executive power in the sphere of formation and implementation of social policy of the state is analyzed. The peculiarities of the activities of the Ministry of Social Policy regarding the provision of state policy on family and children were clarified. The activity of the Ministry of Social Policy on combating trafficking in human beings is described. The analysis of administrative law regulation of the sphere of pension insurance is carried out. The peculiarities of administrative law regulation of the sphere of provision of social services are revealed.

The administrative law regulation of the activity of the subjects of formation and realization of social sphere in foreign states is analyzed. The directions of improvement of administrative law regulation of activity of the subjects of formation and realization of the social sphere in the context of Ukraine's European integration intentions are determined.

It is emphasized that social policy is inextricably linked to the very type of society, its socio-cultural system and should be considered as one of its integral

characteristics, and not simply as a complex of social protection measures for the weak. This policy is a kind of «focus» in which the interests of the often conflicting in the struggle for limited resources of social groups, and the idea of justice, as well as social needs, are connected with self-preservation of society and maintaining its competitiveness in the world of global economy and building of information system, societies.

It is noted that in Ukraine today there is an extensive system of actors whose activities are aimed at securing and implementing the concept of the welfare state, in particular, through the adoption and implementation of social programs, provision of social services and social assistance to the population, social protection of citizens. Executive bodies and local governments are known to play a leading role among them. However, the current state of regulation of their legal status, procedures and procedures for exercising their powers, etc., is characterized by numerous problems and shortcomings. Against this background, and taking into account Ukraine's European integration commitments, our country faces the task of improving the legal framework and improving the efficiency of the activities of these entities.

It is stated that the main goal of a welfare state is to maximize the satisfaction of the material and spiritual needs of the ever-growing members of society in the social sphere; a consistent increase in the standard of living of the population and reduction of social inequality; ensuring universal access to basic social goods, medical and social services, exercising the right to social security. The welfare state must reject any means of achieving a goal that may violate the rights of other citizens, communities, states.

In modern conditions, the state is the main subject of social policy, and therefore, determining the directions of this policy, it must: ensure the realization of citizens' rights to social security, conduct a unified policy in the social sphere; ensure the adoption of laws and other regulations governing social security issues; determine the legal forms of social security and create conditions for the effective functioning of the social security system; to determine by law the conditions, the procedure for granting and the amount of pensions, benefits, benefits, social services and other

types of social security; to determine the size of the obligatory insurance contributions directed to the relevant fund of compulsory state social insurance; determine the budgets of compulsory insurance funds; Establish mandatory requirements for the creation of insurance reserves in order to ensure timely and complete social payments; review the types and amounts of social benefits to improve citizens' financial support; determine the conditions and provide subsidies to the relevant social insurance fund from the state budget; to provide social security at the expense of the state budget, to provide social support to certain categories of disabled citizens at the expense of the state and local budgets; to set basic types of social standards (minimum consumer budget, subsistence minimum, minimum pension, minimum social assistance, etc.); to ensure that the subjects of the social security right comply with the requirements of the legislation, to supervise and control the observance of the legislation on social protection of the population of Ukraine in the established forms.

It is emphasized that the modern development of the system of social protection of the population of Ukraine requires a comprehensive approach in changing the principles of its construction, based on the market realities of the country's development. Social services, social sponsorship, promotion of services through direct budget financing and attracting funds from non-governmental structures will contribute to raising social standards in the country and improving the material conditions of the underprivileged population.

Attention is drawn to the fact that today the task of the legislative and executive power is to take a deeper account of the interests and needs of these segments of the population, to promote those spheres of economic activity that are capable of ensuring their transfer to the middle class. This can be done only with the targeted and persistent support of the state. In European countries, such support is provided through so-called incubators, that is, centers that promote the development of the middle class.

Becoming the latter will allow Ukraine to acquire the main features of an open democratic society with a socially oriented market economy. These include:

- domination of the active life position of citizens - the desire to provide for themselves and their family's well-being, to look after the future, in particular about old age;

- availability of internal sources of investment - the population does not immediately eat up all the money earned, and invests a large part of it in business, housing, education, etc.;

- high solvent demand of the population and correspondingly large-scale domestic market - demand generates supply, ie leads to economic growth, increase of employment, etc.;

- democratic principles of governance, in particular the constant reporting of power structures - the middle class, which has the proper level of education, is characterized by awareness of their rights and the desire to uphold them within the limits set by the law.

Key words: social policy, social protection, welfare state, activity of subjects of formation and implementation of social policy, administrative and legal regulation, European integration processes.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Капітан О.І. Законодавче гарантування соціальних прав людини як основа формування правової держави. *Європейські перспективи*. 2018. № 1. С. 197–200.

2. Бортник Н.П., Малець М.Р., Капітан О.І. Принципи державного управління в сфері міграції. *Науково-практичний журнал. Право.іа*. 2018. № 3. С. 184–191.

3. Капітан О.І. Адміністративно-правові засади соціальної політики щодо захисту сім'ї та дитини. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2018. Volume 2. № 1. С. 242–247. (Словацька Республіка)

4. Капітан О.І. Правове регулювання соціальної сфери: сучасний стан та напрями удосконалення. *Наше право*. 2019. № 4. С. 54–60.

5. Kapitan O. Prospects for development and improvement of the social sphere. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. Volume 1. № 6. С. 112–117. (Словацька Республіка)

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Капітан О.І. Соціальний захист людини як основа побудови правової держави. *Тенденції розвитку адміністративного права в Україні: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (у 2-х ч.)*, (м. Львів, 27 квітня 2017 р.). Львів, 2017. С. 42–43.

7. Нестеренко А.О., Капітан О.І. Процедура медіації: принципи та їх реалізація на практиці. *Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів: матеріали круглого столу* (м. Львів, 15 травня 2017 р.). Львів, 2017. С. 25–27.

8. Капітан О.І. Тенденції розвитку адміністративного законодавства щодо соціального захисту населення. *Адміністративне право і процес: проблеми та перспективи розвитку: матеріали заочної науково-практичної конференції* (м. Львів, 15 березня 2018 р.). Львів, 2018. С. 56–58.

9. Капітан О.І. Соціальний захист українських трудових мігрантів. *Політичні, соціальні, економічні, психологічні та правові механізми регулювання міграційних процесів в сучасних умовах: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 17–18 травня 2018 р.). Львів, 2018. С. 78–80.

10. Капітан О.І. Соціальна політика України в сучасних умовах трансформації суспільства. *Адміністративне право і процес: проблеми та перспективи розвитку: збірник матеріалів Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції* (м. Львів, 19 квітня 2019 р.). [у 2 ч.]. Львів: ПАІС, 2019. Ч. 2. С. 53–58.

11. Капітан О.І. Діяльність Мінсоцполітики щодо соціального захисту українських трудових мігрантів. *Політичні, соціальні, економічні, психологічні та правові механізми регулювання міграційних процесів у сучасних умовах: матеріали II-ї заочної науково-практичної конференції*. (м. Львів, 10 квітня

2019 р.). Київ: МП «Леся». С. 32–36.

12. Капітан О.І. Державний борг України: формування, управління, обслуговування. *Сучасні погляди на актуальні питання правових наук: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. (м. Запоріжжя, 22–23 листопада 2019 р.). Запорізька міська громадська організація «Істина». Запоріжжя, 2019. Ч. III. С. 25–28.

13. Капітан О.І. Роль органів виконавчої влади у побудові соціальної держави. *Проблеми реалізації та захисту прав людини і громадянина в умовах розвитку правової держави: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 10–12 грудня 2019 р.). Львівський національний університет ветеринарної медицини біотехнологій імені С.З. Гжицького; Вища школа економіки, права та медичних наук імені Е. Ліпінського у м. Кельце. За заг. ред. В.І. Андріїва, Ю.А. Коверко. Львів: ГАЛИЧ–ПРЕС, 2019. С. 82–84.

14. Капітан О.І. Адміністративно-правові засади діяльності Мінсоцполітики щодо захисту прав дітей. *Права людини та національна безпека: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 10 грудня 2019 р.). Львів: Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти НУ «Львівська політехніка». Київ: ПП «Комп'ютерний дизайн», 2019. Ч. 2. С. 84–86.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ВСТУП	14
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДґРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	24
1.1 Джерелознавче підґрунтя дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів	24
1.2 Методологічна основа дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України	38
1.3 Соціальна політика як основа побудови правової, соціальної держави	48
Висновки до розділу 1	63
РОЗДІЛ 2 АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	69
2.1 Діяльність органів виконавчої влади у сфері формування та реалізації соціальної політики держави	69
2.2 Адміністративно-правові засади формування державної соціальної політики з питань сім'ї та дітей	84
2.3 Діяльність Міністерства соціальної політики щодо протидії торгівлі людьми	101

2.4 Адміністративно-правове регулювання сфери пенсійного забезпечення	112
2.5 Особливості адміністративно-правового регулювання сфери надання соціальних послуг	127
Висновки до розділу 2	140

РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	145
--	------------

3.1 Адміністративно-правове регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики в зарубіжних державах: досвід для України	145
---	-----

3.2 Удосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики в контексті євроінтеграційних намірів України	154
---	-----

Висновки до розділу 3	165
-----------------------------	-----

ВИСНОВКИ	168
-----------------------	------------

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	176
---	------------

ДОДАТКИ	206
----------------------	------------

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Нині сучасний світ переживає глибокі потрясіння, що супроводжуються кризовими явищами та кардинальними перебудовами світопорядку, які торкаються майже усіх держав та усіх сфер життєдіяльності людини. Такі явища і процеси доволі часто негативно позначаються на житті суспільства і кожної окремо взятої людини, що вимагає від держави формування та реалізації ефективної соціальної політики, яка дозволить підтримати ті категорії осіб, які цього потребуватимуть.

Для України, побудова правової, демократичної, соціальної держави передбачає реалізацію важливого принципу – гарантування державою соціальних прав і свобод, які забезпечують людині і громадянину гідний рівень життя та соціальну захищеність. Це впливає з того, що відповідальність за добробут кожного громадянина держави є її найважливішим напрямом діяльності, незабезпечення якого пов'язано і з національною безпекою, і з безпосереднім існуванням усіх державних інститутів. При цьому стабільний розвиток українського суспільства залежить від формування та впровадження відповідних соціальних програм, що спрямовані на захист малозабезпечених груп населення та інших категорій, що потребують підтримки з боку держави. Для цього державі потрібно створити відповідну систему суб'єктів формування та реалізації ефективної соціальної політики.

Соціальна політика держави має бути спрямована на покращення умов, способу та якості життя кожної української сім'ї, кожної української людини, стати підґрунтям прогресивного розвитку соціальної сфери суспільства, системи соціального захисту. Особливе місце у цьому процесі відведено органам виконавчої влади, що призначені державою для виконання цієї місії, – вирішення питань соціального планування та соціального прогнозування, вироблення відповідних технологій, спрямованих на управління соціальною сферою, запровадження новітніх способів надання соціальних послуг, упорядкування моделі соціального захисту з урахуванням позитивних світових

надбань у цій сфері, особливо провідних європейських держав.

Виконання таких завдань безпосередньо межує з потребою вироблення належної нормативно-правової бази реалізації запланованих заходів, що зумовлює актуальність дослідження питання адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів.

Розгляд питання соціальної політики держави міститься у багатьох працях знаних вчених, з-поміж яких особливо варто вказати на наукові доробки зарубіжних вчених: Т. Ганслі, У Лоренца, Б. Дікона, М. Холмса, П. Спікера та ін., а також українських науковців: О. Іванової, Е. Лібанової, О. Новікової, У. Садової, Т. Семигіної, В. Скуратівського, Л. Старецької та ін.

Особливу цінність для формування науково-теоретичного підґрунтя дисертаційної роботи становлять праці відомих вчених-адміністративістів В. Авер'янова, О. Андрійко, Н. Армаш, О. Бандурки, Д. Бахраха, А. Берлача, Ю. Битяка, В. Білоуса, І. Бородіна, В. Гаращука, І. Голосніченка, Є. Додіна, Р. Калюжного, С. Ківалова, Т. Коломоєць, В. Колпакова, Н. Нижник, О. Остапенка, В. Плішкіна, А. Селіванова, М. Тищенко, В. Шамрая, В. Шкарупи, Х. Ярмакі та ін., які внесли вагомий вклад у розвиток наукових поглядів на питання адміністративно-правового регулювання, діяльності органів виконавчої влади, державного управління, надання публічних і соціальних послуг та інших питань, дотичних до предмета нашого дослідження.

Окремі питання сутності діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів розглядалися крізь призму наукових досліджень М. Абрамова, В. Анохіна, О. Балинської, Д. Беззубова, Ю. Білоусова, Н. Бортник, Д. Валєєва, Е. Васьковського, М. Гурвича, В. Заросила, В. Грохольського, М. Коваліва, О. Костенка, О. Лавриновича, Н. Лесько, Б. Малишева, Ю. Назара, М. Оніщука, Н. Ортинської, В. Петкова, С. Петкова, О. Рябченко, Г. Стадніка, О. Тильчик, М. Хавронюка, І. Хомишин, Н. Христинченко, Ф. Шиманського, І. Шопіної та ін. Однак, в умовах трансформаційних змін, що відбуваються в українському

суспільстві залишаються окремі невирішені питання у сфері адміністративно-правового регулювання діяльності органів влади, котрі забезпечують соціальну підтримку населення та їх захист, що посилюються процесами євроінтеграції та глобалізації.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконане у відповідності до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки в Україні на 2016–2020 рр., затверджених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України; Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, що ратифікована Законом № 1678-VII від 16.09.2014 р.; Закону України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18.03.2004 р., Указу Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна–2020» від 12.01.2015 р. № 5/2015, а також у контексті науково-дослідної теми Львівського державного університету внутрішніх справ «Проблеми правового регулювання публічного управління у сфері правоохоронної діяльності» (державний реєстраційний номер 0119U001743).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає у комплексному правовому аналізі адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів та формулювання на цій основі пропозицій щодо його удосконалення.

Для досягнення цієї мети сформульовано такі *завдання*:

- розглянути джерелознавче підґрунтя дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів;
- визначити теоретико-методологічні основи дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України;

- розкрити соціальну політику як основу побудови правової, соціальної держави;
- проаналізувати діяльність органів виконавчої влади у сфері формування та реалізації соціальної політики держави;
- розкрити адміністративно-правові засади формування державної соціальної політики з питань сім'ї та дітей;
- здійснити аналіз діяльності Міністерства соціальної політики щодо протидії торгівлі людьми;
- проаналізувати адміністративно-правове регулювання сфери пенсійного забезпечення;
- розкрити особливості адміністративно-правового регулювання сфери надання соціальних послуг;
- проаналізувати адміністративно-правове регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики в зарубіжних державах, з метою запозичення позитивного досвіду для України;
- визначити напрями удосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної сфери в контексті євроінтеграційних намірів України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів.

Предметом дослідження є адміністративно-правове регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів.

Методи дослідження. Відповідно до мети та завдань дослідження в дисертації використано сукупність методів наукового пізнання: (філософських (світоглядних), загальнонаукових та спеціальнонаукових).

Головним з-поміж них став філософський (світоглядний) діалектичний метод, за сприяння якого проблематика дослідження розглянута в єдності її соціального змісту та юридичної форми, а також здійснено комплексну,

системну характеристику адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів (*Розділи 1-3*). За допомогою синергетичного методу поглиблено аналіз тих закономірностей, які проявляються в рамках системного підходу дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики (*Розділи 1-3*).

Використання логіко-семантичного методу сприяло поглибленню понятійного апарату, визначенню наукознавчої основи дослідження діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів, що постійно оновлюється в силу ускладнення наукового знання про соціальну сферу, виникнення нових понять, фактів, закономірностей та їх інтерпретації (*Розділ 1, підрозділи 2.1, 2.3, 3.1, 3.2*).

За допомогою історико-правового методу розглянуто генезу адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів, а також законодавство, що регулює окреслену сферу в сучасних умовах (*підрозділи 1.1, 1.3, 2.1, 3.2*). Системно-структурний та порівняльно-правовий методи сприяли узагальненню наукових поглядів на зміст та сутність діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики (*підрозділи 1.3, 2.2–2.5, 3.1*).

Формально-юридичний метод використано при дослідженні змісту правових норм, що виступають основою діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України. За допомогою цих методів також проаналізовано досвід зарубіжних країн та сформульовано пропозиції, спрямовані на удосконалення діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів (*підрозділи 1.1, 1.3, 2.2, Розділ 3*).

За допомогою соціологічного та статистичного методів узагальнено юридичну практику, проаналізовано емпіричну інформацію, що пов'язана з темою дисертаційної роботи (*усі Розділи*).

Науково-теоретичним підґрунтям дисертації стали розробки вітчизняних

і зарубіжних фахівців у галузі права.

Нормативно-правову основу роботи становить Конституція України, закони України, укази Президента України, нормативно-правові акти Кабінету Міністрів і відомств України, законодавчі акти окремих зарубіжних держав.

Емпіричну базу дослідження складають статистичні дані, що стосуються теми дослідження, а також матеріали опитування, в процесі якого було проанкетовано 105 респондентів – працівників соціальної сфери у Львівській, Волинській, Рівненській та Івано-Франківській областях.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна одержаних результатів, полягає у тому, що вона отримана на основі комплексної характеристики адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України у контексті євроінтеграційних процесів.

Найбільш суттєвими результатами дослідження, що зумовлюють його новизну та визначають особистий внесок дисертанта у розробку зазначеної проблеми є такі:

уперше:

– проаналізовано діяльність державних соціальних інституцій в Україні в контексті євроінтеграційних процесів та з урахуванням новітнього позитивного зарубіжного досвіду. З'ясовано, що в державі сьогодні функціонує розгалужена система суб'єктів, діяльність яких спрямована на забезпечення та реалізацію концепції соціальної держави, зокрема, шляхом прийняття й виконання соціальних програм, надання соціальних послуг і соціальної допомоги населенню, здійснення соціального захисту громадян. Доведено необхідність зміни принципів організації та діяльності органів виконавчої влади у соціальній сфері, оскільки критерієм ефективності застосування таких принципів є, передусім, досягнення системності державного управління, а через неї – гармонійності й комплексності суспільного життя, загалом, та її окремих сфер, галузей;

– розкрито теоретичні та практичні аспекти соціальної політики держави,

що спрямовані на активніший розвиток соціальної сфери. Констатовано, що соціальна політика є тим соціальним механізмом, який забезпечує соціальну стабільність в державі, а також одним з основоположних інструментів реалізації соціальних прав і свобод людини. Ступінь її реалізації відображає рівень соціальної «захищеності» населення і є способом поліпшення рівня життя в державі;

– визначено, що основоположним елементом механізму адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики є норми адміністративного права, котрі передбачають можливу міру поведінки таких суб'єктів, дотримання якої забезпечується спеціальними засобами державного впливу; упорядковують та закріплюють найбільш доцільні суспільні відносини у соціальній сфері; охороняють суспільні відносини, що виникають у процесі діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики; виштовхують із соціальної сфери суспільні відносини, що не відповідають сучасним реаліям;

удосконалено:

– питання щодо вироблення дієвого механізму протидії торгівлі людьми, шляхом попередження і швидкого реагування на нові загрози у цій сфері. Доведено нагальну потребу налагодження більш тіснішої співпраці з міжнародними та неурядовими організаціями, які протидіють цьому явищу;

– підходи до побудови ефективної системи надання соціальних послуг на загальнодержавному та місцевому рівнях. Визначено, що при організації та наданні соціальних послуг на місцевому рівні необхідно враховувати низку чинників, з-поміж яких: розвиток соціальної інфраструктури, рівень доступу до окремих соціальних послуг (освіта, охорона здоров'я та ін.), відповідність сучасним вимогам інженерних, транспортних, теле- та Інтернет-комунікацій, наявність приватних і громадських благодійних організацій, підприємців, котрі надають фінансову підтримку розвитку соціальної сфери тощо;

набуло подальшого розвитку:

– питання визначення теоретико-методологічної основи дослідження

адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України. Вказано, що предмет дослідження наповнюється дещо новим змістом з використанням взаємопов'язаних загальнонаукових і спеціальних методів, які доповнюють один одного. Особливу роль для дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики відведено синергетичному методу, як такому, що поглиблює аналіз тих закономірностей, які проявляються в рамках системного підходу;

– аналіз джерелознавчого підґрунтя дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України, що дозволило по-новому підійти до розуміння низки понять (з-поміж яких: «соціальна політика», «модель соціальної політики», «соціальні послуги», «адміністративно-правове регулювання соціальної сфери» та інших категорій), а також діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів;

– характеристика адміністративно-правових засад формування державної соціальної політики з питань сім'ї та дітей. Акцентовано, що реалізація повноцінної соціальної держави неможлива без формування дієвого механізму й ефективної концептуальної основи державної соціальної політики з питань сім'ї та дітей. Доведено, що роз'єднаність та наявність значної кількості нормативно-правових актів різної юридичної сили, високий рівень динамічності, часте виникненням нових норм, які ускладнюють зміст і структуру правового матеріалу, негативно впливає на формування державної соціальної політики з питань сім'ї та дітей;

– теза про необхідність подальшого удосконалення системи пенсійного забезпечення, зокрема, шляхом популяризації недержавних пенсійних фондів та одночасним гарантуванням їх функціонування та посилення державного контролю за їх діяльністю;

– аналіз адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики в зарубіжних державах з метою

запозичення позитивного досвіду для України. З'ясовано, що з огляду на досвід окремих європейських держав Україні варто створити можливості для участі громадян у здійсненні соціальної політики, зокрема, через створення умов для масовості та зацікавленості їх в такому явищі, як волонтерство;

– визначення напрямів удосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики в контексті євроінтеграційних намірів України, що передбачають наближення до політичних, юридичних, економічних та, особливо, соціально-культурних стандартів ЄС.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що викладені в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у:

– *науково-дослідній сфері* – для подальших наукових досліджень проблеми адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів;

– *правотворчій діяльності* – для удосконалення законодавства, що регулює питання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України;

– *правозастосовній діяльності* – для тлумачення та застосування відповідних положень законодавства (*довідка Департаменту соціального захисту населення ЛОДА № 01-155 від 15.01.2020 р.*);

– *освітньому процесі* – при викладанні студентам вищих навчальних закладів дисципліни «Адміністративне право», «Адміністративний процес», а також підготовці підручників, навчальних посібників та навчально-методичних матеріалів з цих навчальних дисциплін (*акт впровадження Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. Гжицького (протокол № 1 від 27.08.2019р.)*; *довідка НУ «Львівська політехніка № 67-01-72 від 16.01.2020 р.*; *акт впровадження Львівського державного університету внутрішніх справ № 4 від 14.02.2020р.*).

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертації положення,

узагальнення, висновки, рекомендації та пропозиції сформульовані й обґрунтовані здобувачем самостійно. Наукові положення, сформульовані співавторами (Бортник Н.П., Малець М.Р., Нестеренко А.О.) не використовувались.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження, його основні положення та висновки оприлюднено на науково-практичній конференції *«Тенденції розвитку адміністративного права в Україні»* (м. Львів, 27 квітня 2017 р.); засіданні круглого столу *«Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів: матеріали круглого столу»* (м. Львів, 15 травня 2017 р.); заочній науково-практичній конференції *«Адміністративне право і процес: проблеми та перспективи розвитку»* (м. Львів, 15 березня 2018 р.); науково-практичній конференції *«Політичні, соціальні, економічні, психологічні та правові механізми регулювання міграційних процесів в сучасних умовах»* (м. Львів, 17–18 травня 2018 р.); Всеукраїнській заочній науково-практичній конференції *«Адміністративне право і процес: проблеми та перспективи розвитку»* (м. Львів, 19 квітня 2019 р.); II-й заочній науково-практичній конференції *«Політичні, соціальні, економічні, психологічні та правові механізми регулювання міграційних процесів у сучасних умовах»* (м. Львів, 10 квітня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції *«Сучасні погляди на актуальні питання правових наук»* (м. Запоріжжя, 22–23 листопада 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції *«Проблеми реалізації та захисту прав людини і громадянина в умовах розвитку правової держави»* (м. Львів, 10–12 грудня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції *«Права людини та національна безпека»* (м. Львів, 10 грудня 2019 р.).

Публікації. Основні положення роботи знайшли відображення в 14 публікаціях, з яких 5 наукові статті, з них 3 опубліковані у виданнях, що визнані в Україні як фахові з юридичних наук, 2 в іноземному періодичному виданні, а також у 9 тезах доповідей на науково-практичних заходах.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДГРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

1.1 Джерелознавче підґрунтя дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів

Початок нового тисячоліття ознаменувався такими трендами, які перетворили соціальний захист у соціальну проблему. З одного боку, тиск міжнародної конкуренції змушує бізнес наполягати на зниженні витрат виробництва, пов'язаних з соціальними витратами. З іншого боку, демографічні тенденції, передусім, пов'язані зі зростанням економічної міграції, призводять до посилення соціальної поляризації суспільства, перетворюючи соціальний захист в головний інструмент зниження соціальної напруженості. Українське суспільство перебуває в руслі загальносвітових та особливо європейських тенденцій і вимушене зважати на виклики глобальної економічної конкуренції, але при цьому воно переживає період кардинальних соціально-економічних трансформацій, що підсилюють тиск на систему соціального захисту.

Стратегічним напрямом зовнішньої політики України є інтеграція до Європейського Союзу, що передбачає наближення до політичних, юридичних, економічних та соціально-культурних стандартів ЄС. Процес реформування дозволить підвищити рівень життя населення, шляхом досягнення соціальної справедливості. Однак, сьогодні в Україні існують проблеми соціального, політичного та економічного характеру, від результативності вирішення яких залежить успішність курсу на євроінтеграцію та подальший розвиток держави загалом.

Натомість, Н. Пігуль та О. Люта зазначають, що Україна за економічними характеристиками значно відстає від країн-членів ЄС. Ключовими показниками, що відображають стан соціальної політики держави є ВВП на душу населення та Індекс людського розвитку. Обсяг ВВП на душу населення в Україні дорівнює 3862 доларів, в той час як середнє значення в ЄС – 32125 доларів. Індекс людського розвитку в Україні становить 0,734, що відповідає 83 позиції зі 187 країн [1, с. 345]. Аналізуючи сучасне соціальне становище України, В. Грузева приходить до висновку, що в умовах соціально-економічної кризи посилюються негативні тенденції в усіх сферах життя суспільства: загальний низький рівень життя, прогресуюче безробіття, демографічна криза, соціальна незахищеність більшої частини населення [2].

Спробуємо розібратися зі станом справ у нашій державі. Офіційна статистика свідчить про посилення несприятливих соціально-економічних умов життя з часів проголошення незалежності (*додатки Б, В*). Триває зубожіння населення. Так, за даними глави Асоціації постачальників торговельних мереж України Олексія Дорошенка: в I кварталі 2017 року українці витратили на продукти на 1,7% більше, ніж витрачали в останньому кварталі 2016 року. При цьому, за цей час на 2,1% сімейного бюджету громадян України збільшилися витрати на охорону здоров'я [3].

Отже, вітчизняна соціальна сфера перебуває в незадовільному стані. Для покращення ситуації, передусім, необхідно владнати проблеми економічного та політичного характеру, паралельно впроваджуючи реформи, спрямовані на покращення рівня життя населення. Нині, пенсійна та медична реформи знаходяться лише на початковій стадії, тож рано говорити про їх результативність. Однак, доцільність проведення таких реформ ставити під сумнів не доводиться, беручи до уваги стан соціальної сфери в Україні сьогодні.

Варто зауважити, що соціальна політика України, як і держав, визнаних «соціальними», спирається на нормативну базу, яка встановлює заходи матеріальної підтримки соціально вразливих і непрацездатних груп населення

за допомогою соціальних виплат за рахунок коштів державного бюджету. Натомість, механізми реалізації соціальної політики істотно відрізняються. Так, виділяють два види систем соціального захисту населення: державну і приватну [4].

В Україні практикується державна модель, при якій держава бере на себе відповідальність за добробут соціально вразливих верств населення.

З цією метою існують численні соціальні служби: пенсійного забезпечення, включаючи відповідні структурні підрозділи в регіональних службах соціального захисту, а також державні і недержавні пенсійні фонди; соціально-побутового обслуговування; матеріальної допомоги; соціального обслуговування за місцем проживання; спеціалізованого стаціонарного соціального обслуговування; протезування, протезобудування; технічних засобів реабілітації; спеціального транспортного обслуговування; медико-соціальної експертизи та реабілітації інвалідів; медико-соціальних, соціально-психологічних і соціально-педагогічних послуг різним групам населення; дитячі спеціалізовані медичні, дошкільні та шкільні установи; спеціальні професійні освітні установи; підтримки сім'ї, жінок і дітей; реабілітації неповнолітніх з девіантною поведінкою; з соціальних питань військовослужбовців та членів їх сімей, біженців та мігрантів, безробітних, кризові центри (для осіб, які страждають алкоголізмом, наркоманією, які зазнали сексуального і фізичного насильства), що регулюють гуманітарну і технічну допомогу України і її окремих регіонів; щодо взаємодії з недержавними організаціями інвалідів, ветеранів, сімей з дітьми тощо.

І це далеко не повний перелік соціальних служб, що надають послуги населенню. Проте громадська думка невблаганно наполягає на своєму: система органів соціального захисту та надання соціальних послуг населенню в нашій державі все ще є неефективною [5].

Соціальний захист займає одне з ключових місць в житті держави і суспільства. Він безпосередньо залежить від розвитку економіки і тісно пов'язаний з політикою та соціальним добробутом працюючих людей і

непрацюючих верств населення.

Підвищення добробуту населення є однією з основних цілей будь-якого суспільства, що прагне до прогресу. Держава, що піклується про своїх громадян, має створювати сприятливі умови для довгого, безпечного, здорового і благополучного життя людей, забезпечуючи економічне зростання і соціальну стабільність у суспільстві.

В Україні охороняються праця і здоров'я людей, встановлюється гарантований мінімальний розмір оплати праці, забезпечується державна підтримка сім'ї, материнства, батьківства і дитинства, інвалідів та людей похилого віку, розвивається система соціальних служб, встановлюються державні пенсії, допомоги та інші гарантії соціального захисту [6].

Однак, як ніколи раніше загострилися проблеми вдосконалення соціально-економічної стратегії зниження рівня безробіття, збільшення зайнятості людей, отримання гідної заробітної плати, поліпшення медичного обслуговування, забезпечення і підтримки пенсіонерів, сім'ї та материнства, дітей та інвалідів на всіх рівнях функціонування державної влади, що зумовлює необхідність подальшого вдосконалення системи соціального захисту населення нашої держави.

Розглядаючи формування системи соціального захисту населення як особливого соціального інституту стає очевидним те, що ця система знаходиться в процесі свого розвитку. У вітчизняній і зарубіжній літературі існує диференційований підхід до поняття «соціальний захист».

Сьогодні термін «соціальний захист» є заміною раніше вживаного терміну «соціальне забезпечення», який активно використовувався в радянській науці і становив специфічну організаційно-правову форму, що здійснювалася безпосередньо державою.

Витіснення поняття «соціальне забезпечення» з практичної сфери застосування сталося завдяки адміністративним заходам і пояснювалося тим, що в сучасних умовах було необхідним відображення сукупності соціально-економічних відносин у сфері соціального захисту, адміністративних структур з

новими функціями, а «соціальне забезпечення» відображало лише специфіку організації соціального захисту в централізовано планованій системі господарства.

Як соціальний інститут система соціального захисту становить сукупність правових норм, які покликані вирішувати проблеми (економічні, соціальні) певних законодавчо встановлених категорій громадян, які в зв'язку з відсутністю роботи, втратою годувальника, або з інших причин не можуть задовольнити свої, а також членів своєї сім'ї життєво важливі потреби. В рамках системи соціального захисту таких категорій громадян, при настанні встановлених законодавством несприятливих подій надається соціальна допомога, яка може бути виражена в натуральному і грошовому вигляді, а також у вигляді надання будь-яких інших соціальних послуг. Крім цього, соціальний захист здійснює профілактичні заходи, завдяки яким запобігається настання інших несприятливих подій.

На відміну від радянського періоду, де при розкритті поняття «соціальний захист» акцент робився на обов'язковій участі держави у відповідних заходах, в сучасних умовах роль держави в системі соціального забезпечення майже не акцентується.

Варто зауважити, що в науковій літературі єдності серед вчених з приводу змісту поняття «соціальний захист населення» немає.

Загальнотеоретичне визначення дефініції «соціальний захист» знаходиться в логічному зв'язку з низкою базових положень, а саме:

Термін «захист» передбачає наявність об'єкта і суб'єкта захисту, а також активний, цілеспрямований і загалом позитивний характер дій суб'єкта, який надає такий захист.

Великий тлумачний словник Української мови містить таке трактування поняття «соціальний захист», а саме: це «сукупність заходів по соціальному захисту та підтримці населення, що приймається державою» [7, с. 432].

Захист «соціальний», незважаючи на всю широту практичного застосування цього слова, не означає абсолютну безмежність поширення цього

виду захисту, оскільки можна виділити досить чіткі критерії визначення цих кордонів. Відповідно до них тільки і чітко захист, незалежно від свого виду і форми, що надається конкретній «слабкій» людині суспільством або елементами суспільства за рахунок колективних ресурсів в особливо обумовлених суспільством випадках, повинен визнаватися «соціальним».

Соціальний захист як суспільний феномен носить змішаний характер, оскільки, з одного боку, висловлює деякі соціальні (нормативні, культурні, правові, психологічні та ін.) відносини з цього приводу, з іншого боку, передбачає економічні відносини – з приводу виробництва, розподілу, обміну і перерозподілу суспільного продукту з метою надання соціального захисту.

Сутність соціального захисту повинна визначатися відповідно до розуміння наскрізного існування соціального захисту як соціально-економічного та соціокультурного феномена упродовж усіх історичних періодів розвитку людського суспільства, що змінювали один одного. Доказом іманентності соціального захисту будь-якому суспільству слугує визначення необхідних і достатніх умов для його виникнення, до яких, крім наявності самого людського суспільства і взаємодії всередині нього, науковці відносять такі умови:

- наявність суспільного продукту і порядку його розподілу;
- обов'язкова інтеграція індивідів в соціум шляхом вбудовування їх в соціальну ієрархію і виконання ними встановлених суспільних функцій, що є необхідною умовою виживання конкретного індивіда в цьому соціумі;
- наявність соціальних ризиків, які генеруються соціумом на будь-якому рівні свого розвитку як наслідок високого рівня небезпеки зовнішнього середовища і об'єктивно не оптимальності виконання суспільних функцій членами соціуму;
- низька або знижена в порівнянні з іншими здатність конкретного індивіда виживати або адаптуватися в конкретному соціумі (фізична, розумова, психологічна або соціальна слабкість, постійна або тимчасова).

До основних напрямів соціального захисту можна віднести такі: політика

на ринку праці; політика оплати праці; сімейна політика; гендерна політика; соціальне обслуговування осіб похилого віку; боротьба з бідністю; соціальна допомога.

Соціальний захист становить, з одного боку, функціональну систему, тобто систему напрямів, за якими вона здійснюється, а з іншого боку – інституціональну, тобто систему інститутів, що її забезпечують (державу, суд, профспілки й інші громадські організації).

Соціальний захист включає такі елементи: державні гарантії в оплаті праці; утримання непрацездатних, малозабезпечених, сімей з дітьми; державні гарантії у сфері зайнятості, підготовки та перепідготовки кадрів; компенсація збитків за умов реформи цін; індексація грошових доходів населення; захист споживачів, який реалізується згідно встановлених міжнародних норм і законів в державі [8].

Соціальний захист населення України – це багатогранна система взаємопов'язаних з усіма законодавчими і виконавчими рішеннями різних рівнів економічних, правових і соціальних гарантій реалізації найважливіших соціальних прав кожного члена нашого суспільства незалежно від його місця проживання, працездатності, статі, віку. У широкому розумінні соціальний захист – це система організаційних, правових та економічних заходів щодо забезпечення основних соціальних прав громадянина в Україні.

Структурно соціальний захист має такі складові:

- а) державний соціальний захист – загальна система соціального захисту (загальнообов'язкове державне страхування та державна соціальна допомога);
- б) спеціальний соціальний захист;
- в) додатковий соціальний захист і недержавне соціальне забезпечення (недержавне пенсійне забезпечення та недержавні соціальні послуги) [9, с. 120].

Кінцевою метою соціального захисту є надання кожному члену суспільства, незалежно від соціального походження, національної або расової приналежності можливості вільно розвиватися, реалізувати свої здібності. Інша мета – підтримання стабільності в суспільстві, тобто попередження соціальної

напруженості, яка виникає у зв'язку з майновою, расовою, культурною, соціальною нерівністю [10].

Отже, можна зробити висновок, що сьогодні зміст терміна «соціальний захист» – питання дискусійне, визначення різних авторів істотно відрізняються. Деякі дослідники взагалі ігнорують поняття «соціальний захист», залишаючись в рамках традиційних категорій «соціальне забезпечення» і «соціальне страхування» [11].

Натомість, слід зауважити, що жодне з визначень, поданих в науковій літературі попередніх років, не відображало таку важливу рису соціального захисту як захист соціального статусу громадян від впливу політичних, фінансових, економічних, соціальних ризиків. Натомість, вважаємо, що розглядати дефініцію «соціальний захист» необхідно з позиції забезпечення законодавчо закріплених гарантій і прав у сфері людської життєдіяльності та забезпечення фінансовими ресурсами, в тому числі і з державних позабюджетних фондів, гідного існування працівників і членів їх сімей на випадок запобігання бідності, втрати здоров'я, працездатності, по інвалідності і за віком.

В енциклопедичному словнику вказується, що «соціальний статус – становище особи чи групи в суспільстві, яке визначається за допомогою об'єктивних чинників (фах, дохід, рівень влади, престиж) [12].

Отже, на нашу думку, соціальний захист – це сукупність суспільних і правових зв'язків, економічних відносин, що обумовлені потребою захисту соціального статусу громадян від негативних впливів соціальних, політичних, фінансових, економічних ризиків, що має охоплювати усі без виключення верстви населення. В цьому визначенні підкреслюється, що його основою є відносини з приводу надання законодавчо закріплених гарантій і прав у сфері людської життєдіяльності, з метою забезпечення соціальної захищеності людини [13].

Варто підкреслити, що соціальний захист є функцією суспільства стосовно забезпечення соціального стану людини, сформованого внаслідок

впливу соціальних ризиків, що відповідає умовам, які впливають з її невід'ємних і загально визнаних прав. Соціальним ризиком вважається визнана суспільством певна подія в житті людини, настання якої призводить до втрати її здатності до праці (постійної або тимчасової), або попиту на працю і відповідно, повної або часткової втрати заробітку, що є джерелом засобів до існування. Отже, результатом соціального захисту в умовах ринкових відносин є посилення соціальної захищеності людини.

Сучасний стан соціального захисту в Україні можна охарактеризувати, як:

- різноманітні пільги, соціальні виплати та соціальні послуги в Україні безпосередньо передбачені у 58 законах та більше ніж у 120 підзаконних нормативно-правових актів;

- згідно з чинним законодавством, в Україні існує 120 категорій пільговиків, з яких лише 45 визначаються за соціальною ознакою, а 57 за професійною;

- в Україні налічується близько 130 категорій одержувачів різних соціальних виплат, з яких лише 70 отримують за соціальною ознакою, а 50 – за професійною;

- усі пільгові категорії мають право на більше ніж 120 видів пільг та понад 60 видів допомог;

- соціальний захист та соціальне забезпечення є найбільшою видатковою статтею бюджету – навіть більшою ніж видатки на охорону здоров'я, освіту.

Отже можна зазначити, що сучасний розвиток системи соціального захисту населення України потребує комплексного підходу при зміні принципів її побудови, виходячи з ринкових реалій розвитку держави. Соціальне обслуговування, соціальне спонсорство, стимулювання надання послуг за допомогою прямого бюджетного фінансування та залучення коштів недержавних структур сприятиме підвищенню соціальних стандартів у державі та покращенню матеріальних умов існування мало захищених верств населення [14].

Аналізуючи джерелознавче підґрунтя дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України варто звернути увагу на значну кількість праць, які так чи інакше торкаються цієї проблематики. Так, дослідження проблем соціального захисту населення, соціальної безпеки подано у працях провідних науковців, з-поміж яких: В. Бакиров [15], О. Балинська [16, с. 187-193; 17, с. 97-105.], Н. Борецька [18], Г. Герасименко [19], Ю. Качуренко [20], О. Куценко [21], Е. Лібанова [22], О. Макарова [23], Г. Ситник [24], В. Скуратівський [25], В. Трощинський [26] та інші.

Питання регулювання соціальної сфери, окремих напрямів соціальної політики висвітлено в працях О. Головінова, О. Горожанкіної та М. Дмитренко [27], А. Гриненко [28], О. Іванової [29], В. Муравйова [30], Н. Мужикової, В. Пузирного, Л. Семиног [31], В. Кернза [32], Н. Кривоконь [33], О. Палія [34; 35], Т. Семигіної [36], П. Спікер [37], П. Шевчука [38] та ін.

Окремий пласт наукових джерел складають праці відомих вчених-адміністративістів та науковців-фахівців інших галузей правової науки та державного управління, які розглядали питання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики, міністерств та відомств, відповідальних за таку роботу, як органів виконавчої влади та публічного управління.

Досить ґрунтовний аналіз діяльності органів виконавчої влади проведений у працях В. Авер'янова [39; 40], О. Андрійко та В. Нагребельного [41], Н. Армаш [42], А. Берлача [43], Ю. Битяка [44], В. Білоуса [45], Н. Бортник [46], Є. Гетьмана [47], О. Дніпрова [48], І. Жаровської [49], В. Заросила [50], Д. Йосифовича [51], А. Коваленка [52], І. Коліушка [53], Т. Коломоєць [54], В. Колпакова та О. Кузьменко [55], О. Крупчана [56], Я. Лазора [57], І. Личенко [58], Т. Мацелик [59], Ю. Назара [60], Н. Нижник, І. Кульчій, О. Музи [61; 62], С. Петкова [63], О. Рябченко [64], А. Собакаря [65], С. Стеценка [66], І. Стахури [67], О. Тильчик [68], Ю. Фрицького [69], В. Шамрая [70], В. Шкарупи [71], Х. Ярмакі [72] та ін.

Окремі аспекти проблематики соціального забезпечення, правового регулювання соціальної сфери стали предметом дослідження С. Єсімова [73], М. Коваліва [74], Н. Лесько [75], Н. Литвин [76], В. Ортинського [77], О. Остапенка [78], І. Хомишин [79], Н. Христинченко [80], І. Шопіної [81] та ін.

Особливий інтерес викликають дисертаційні дослідження, в яких розкриваються окремі аспекти соціального захисту, реалізації соціальної політики та ін. Так, дослідниця організаційно-правових форм соціального захисту людини і громадянина в Україні, І. Ярошенко зауважує, що «одним із соціальних прав є право на соціальний захист». Вчена звертає увагу на те, що в наукових джерелах відсутнє загальне «уявлення про характер інституту соціального захисту і його зміст, що призводить до змішування різноманітних категорій, термінів і довільного трактування понять, які розкривають зміст даного інституту». Вона вважає, що коли йдеться «про стан захисту всього комплексу соціальних прав, доцільно вживати термін «соціальна захищеність». Поняття «соціальний захист», вважає І. Ярошенко, слід використовувати для характеристики процесу реалізації вказаного права» [82, с. 8].

Натомість, А. Куца наводить класифікацію принципів соціального захисту інвалідів, яку подає у такому вигляді: «загальні (визначають систему соціального захисту інвалідів в цілому, фіксують вихідні начала будь-якого явища у цій сфері) та спеціальні (відображають особливості окремих напрямів соціального захисту інвалідів). Нею розкрито зміст таких принципів соціального захисту інвалідів: верховенства права, законності, гуманізму, демократизму, рівності, недискримінації, гарантованості прав і свобод, єдності прав і обов'язків, солідарності, відповідальності, реалістичності; забезпечення на рівні не нижчому за встановлені в державі соціальні нормативи, що є науково й економічно обґрунтованими; єдності централізованих і децентралізованих засад або державно-суспільного характеру соціального захисту інвалідів, участі та включення; свободи вибору; заборони звуження змісту та обсягу прав у сфері соціального захисту інвалідів при прийнятті нових законів; доступності або спеціальної організації середовища; гарантованості

соціального захисту інвалідів; інноваційності заходів соціального захисту інвалідів» [83, с. 7-8].

У цьому контексті слушною є думка О. Драбик, стосовно того, що «забезпечення соціального захисту населення й підтримка безпеки в державі та суспільстві можливі лише за умови здійснення постійного моніторингу й оцінки рівня за значеннями індикаторів соціальної безпеки» [84, с. 13].

Як зазначає О. Драбик, «система соціального захисту населення є елементом соціальної політики держави, основою якої має бути покладені регулятори ринкової організації праці: заробітна плата як ціна послуг праці, конкуренція на ринку праці, трудова мобільність, рівень безробіття» [84, с. 10].

Водночас, І. Канцур звертає увагу на те, що загальні принципи фіскального механізму є основою його побудови у всіх розвинутих країнах світу. Вчена вказує, що стабільність законодавства та принцип рівності виступають основними з них. При цьому сфера застосування інструментів фіскального механізму є чималою (великою), а ефективність розподілу бюджетних коштів залежить від характеру дії конкретних його інструментів, рівня наповнення бюджету за рахунок податкових надходжень, а також соціально-культурних традицій. При вдосконаленні вітчизняного фіскального механізму в розвитку соціальної сфери необхідно враховувати, що провідні країни світу, вирішуючи проблеми соціального характеру за допомогою фіскального механізму, надають перевагу особистому прибутковому оподаткуванню, а найбільшу питому вагу в бюджетах демократичних країн займають видатки на соціальні потреби [85, с. 7].

На думку І. Пріхно, соціальна сфера є цілісною динамічною підсистемою суспільства, що обумовлена об'єктивною його потребою у безперервному відтворенні суб'єктів соціального процесу. Забезпечення суспільного розвитку та відтворення реалізується засобами соціальної політики. При цьому соціальна сфера не обмежується захистом і забезпеченням, а передбачає сприяння культурному і духовному розвитку населення, створення умов доступності охорони здоров'я та освіти, стимулювання ринку праці тощо [86, с. 1].

Водночас, С. Уханенко зауважує, що «адміністративна процедура у сфері соціального захисту населення посідає одне з ключових місць у системі суспільних відносин, урегульованих нормами адміністративного права. Аналіз галузевої наукової літератури останніх років дає змогу встановити тенденцію до збільшення фундаментальних наукових досліджень проблематики адміністративної процедури, однак при цьому сутність адміністративної процедури у сфері соціального захисту населення залишається в науці адміністративного права недостатньо дослідженою» [87, с. 1].

Адміністративно-правовий аспект процедури у сфері соціального захисту населення, вважає дослідниця, полягає в трактуванні його як діяльності держави в особі уповноважених органів зі здійснення системи заходів, спрямованих на реалізацію волевиявлення людини щодо належного їй права на створення оптимальних умов життя та забезпечення соціально-економічних і духовних потреб за умов, підстав та в спосіб, що визначаються законодавством України [87, с. 8].

Натомість, варто зауважити, що вклад вчених у вивчення актуальних питань функціонування соціальної сфери, формування та реалізації соціальної політики держави є досить вагомим, але необхідно враховувати потребу розвитку та вивчення питань, які стосуються подальшого удосконалення соціальної сфери та соціальної політики на шляху євроінтеграційних процесів. Незважаючи на значну кількість досліджень та наукових праць у цій сфері, регулювання соціальної політики потребує постійного вивчення, з огляду на динамічність процесів, що відбуваються у соціальній сфері.

Підсумовуючи викладене вище можемо констатувати, що важливою проблемою у контексті соціального захисту населення є розвиток гуманітарної сфери, зокрема освіти, науки, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, відпочинку і туризму.

Забезпечення соціальної злагоди в країні безпосередньо пов'язане з вирішенням державою найгостріших проблем суспільства – зайнятості населення й підвищення рівня його життя. Зайнятість населення повинна стати

гарантом у забезпеченні кожним працівником свого добробуту відповідно до трудового вкладу, знань і здібностей.

Серйозною соціально-економічною проблемою, від вирішення якої залежить стан соціального захисту населення, є зростання рівня безробіття, що загрожує несприятливими соціальними наслідками.

Перехід до ринкової економіки висуває на перше місце проблему формування «середнього класу». Саме середній клас є головною рушійною силою розвитку ринкової економіки у моделі соціально орієнтованої перебудови держави і важливим чинником стабільності.

Виходячи з цілої низки сучасних проблем соціального захисту, головною метою соціальної політики є забезпечення гідного рівня життя і працюючого, і непрацюючого населення.

Вказані вище аспекти зумовлюють потребу у дослідженні питань адміністративно-правового регулювання окремих аспектів діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів, тих які не знайшли достатньо повного висвітлення в науковій літературі з огляду на потребу сьогодення. Це особливо стосується аналізу діяльності органів виконавчої влади у сфері формування та реалізації соціальної політики держави, зокрема Міністерства соціальної політики України (Мінсоцполітики) як центрального органа виконавчої влади; розкриття адміністративно-правових засад формування державної соціальної політики з питань сім'ї та дітей; характеристики соціальної політики щодо протидії торгівлі людьми; аналізу адміністративно-правового регулювання сфери пенсійного забезпечення; з'ясування особливостей адміністративно-правового регулювання сфери надання соціальних послуг; формування уявлення про адміністративно-правове регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики в зарубіжних державах з метою запозичення позитивного досвіду для України. Розгляд цих питань дозволить виробити певні напрями удосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики в контексті

євроінтеграційних намірів нашої держави.

1.2 Методологічна основа дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України

Розглядаючи питання методології дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів реалізації соціальної політики України, передусім, необхідно зауважити, що у науковій роботі важливо не лише визначити власне предмет дослідження, але й обов'язково встановити ті засоби, які будуть використані при вирішенні наукового завдання, тобто визначити саме методи наукового пізнання. Така необхідність пов'язана з вимогою не просто подати науковій спільноті отримані в процесі дослідження нові наукові результати, але й виконати, по суті, головний обов'язок дослідника – обґрунтувати істинність цих пізнавальних результатів. Об'єктивні докази новизни і справжності наукових досліджень стають практично неможливими без чітких вказівок на те, як саме, за допомогою яких прийомів, способів і засобів встановлені нові знання про предмет, що досліджується.

Саме тому, виникнення поняття метод пов'язано, безпосередньо з необхідністю підкреслити ключове значення тих пізнавальних засобів, прийомів і способів, котрі використовуються у ході наукового пошуку, для отримання дійсно нових істинно наукових результатів, для обґрунтування отриманих даних і для реалізації нового знання на практиці.

Соціальна сфера загалом, як і адміністративно-правове регулювання діяльності суб'єктів реалізації соціальної політики України можна віднести до тих об'єктів, які в силу своєї складності підлягають дослідженню з використанням значної кількості методів та прийомів. З огляду на це, для усебічного розгляду питання адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів, доцільно використати відповідну систему,

що дозволить розкрити предмет дослідження.

На цьому підґрунті здійснюється вивчення окремих аспектів дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України. Водночас, теоретико-концептуальний апарат повинен формуватись на ключових визначеннях постулатів, понять і категорій дисциплін, дотичних до процесу дослідження, зокрема: теорії держави і права, філософії та філософії права, адміністративного, фінансового та податкового права, економіки, соціології, державного управління та низки інших. Ці та низка інших наук можуть стати основою для аналізу понятійного апарату та інших категорій, що стосуються предмета дослідження, оскільки від цього залежить, наскільки точно, грамотно і зрозуміло можливо викласти свої думки, пояснити той чи інший факт пов'язаний з дослідженням. Теоретичну концепцію необхідно уміло і органічно поєднувати з емпіричними розробками. Варто підкреслити, що міждисциплінарність теоретичних і прикладних досліджень – це одна з найважливіших методологічних вимог сьогодення, яка, як зазначалося вище, повною мірою стосується питань адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України.

У правовій науці під методами дослідження переважно розуміють прийоми і способи пізнання предмета, адже саме вони показують як і за допомогою яких засобів досліджується цей предмет, відкриваються істинні знання про нього. Водночас, система методів та прийомів, що використовуються тією або іншою наукою у спеціальній літературі набула назви – методологія.

Термін «методологія» походить від грецького слова *methodos*, що означає спосіб пізнання, і латинського слова *logos*, або вчення. В буквальному перекладі – це вчення (наука) про метод. Методологія – це система найбільш загальних принципів, положень і методів, що складають основу будь-якої науки [88, с. 180]. Під методологією також розуміють сукупність прийомів дослідження, що застосовуються у певній науці [89, с. 275].

Отже, під методологією дослідження будь-якого правового явища варто розуміти систему методів, прийомів і способів пізнання сутності правового явища, загальних і закономірних сторін їх буття. З цього випливає, що для пізнання адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів необхідно відшукати прийоми, способи, які дозволять нам отримати істинне знання про дійсність [90].

Методи пізнання дійсності, частиною якої є соціальна сфера розробляються переважно філософією, хоча й інші науки, зокрема теорія держави і права, адміністративне право та інші вносять свій вклад у розробку методології наукового пізнання. Отже, для пізнання адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів можна звести до двох первинних груп: емпіричних і раціоналістичних [91].

Емпіричні методи – це прийоми дослідного пізнання дійсності. Емпіризм виходить із того, що істинне знання ми отримуємо від зовнішнього чуттєвого досвіду. У зовнішньому чуттєвому досвіді ми можемо пізнати лише реально існуючі речі, а не ідеї (сутності). До прийомів емпіричного пізнання відносять спостереження, включно з описом явища, опитування, порівняння та експеримент.

Раціоналістичні методи, або ж раціоналізм джерелом отримання істинного знання визнає розум, інтелект, логіку. Відправною позицією слугують самоочевидні істини, аксіоми. З таких аксіом робиться низка послідовних висновків, що підлягають спеціальному доказуванню. Яскравим прикладом раціоналізму є математика. У юридичній науці на основі раціоналістичних методів будується природно-правова теорія, яка також може слугувати і як правова теорія, і як правовий метод (юридичний метод). Водночас, варто підкреслити, що у правовій науці використовуються емпіричні та раціональні методи у їх взаємозв'язку, однак первинними визнаються раціональні методи [92].

Натомість, необхідно звернути увагу на те, що в науці прийнято кваліфікувати методи пізнання на такі групи.

1. *Філософські або світоглядні методи пізнання*, з-поміж яких найпоширенішими є діалектика та метафізика. Цими методами користуються практично усі науки, оскільки вони становлять універсальні принципи і прийоми пізнання. В основу діалектики покладено декілька принципів, а саме:

а) всезагального зв'язку – усі явища і процеси в природі, суспільстві і мисленні взаємопов'язані між собою, спричиняють взаємний впливають один на одного;

б) всезагального становлення і розвитку – весь природний і духовний світ знаходиться у безперервній зміні та розвитку.

Метафізика досліджує вищі начала всього сущого (сутності), які недоступні для органів відчуття, такі, що лише умоглядно осягаються і є незмінними. Метафізика намагається викрити глибинні основи, сутності (ідеї) явищ [93, с. 618-619].

Юридична наука в процесі пізнання свого предмета використовує і діалектичний метод, вивчаючи, наприклад, динаміку форм (джерел) права або аналізуючи ту або іншу соціальну дійсність на предмет реалізації в ній правових начал, і метафізичним, розкриваючи сутність права.

2. *Загальнонаукові методи пізнання* також широко використовуються багатьма науками. Їх відмінність від світоглядних методів полягає у тому, що вони знаходять своє застосування не на всіх, а лише на певних етапах процесу пізнання. Наприклад, індукція відіграє провідну роль на емпіричному рівні пізнання, а дедукція – на теоретичному, аналіз переважає на початковій стадії дослідження, а синтез на заключній і т.д. При цьому в самих загальнонаукових методах знаходять, як правило, свій прояв і відображення вимоги світоглядних (філософських) методів. До загальнонаукових методів, що використовуються в юридичній науці, варто віднести історичний, логічний (з його прийомами аналізу, синтезу, індукції, дедукції), системний, функціональний, соціологічний методи.

3. *Спеціальнонаукові методи*, що характерні для окремих наук або сфер практичної діяльності. В юридичній науці ці методи отримали назву спеціально-юридичних. З-поміж них визначальне місце належить юридичному методу, сутність якого полягає у дослідженні та вивченні соціальних явищ крізь призму права, його ідей (суцього), в оцінці цих явищ з позиції правового належного.

Юридико-догматичний (формально-юридичний) метод використовується для вивчення об'єктивного права, що виражено в офіційних формах (нормативних текстах). Його сутність полягає в логічній, систематичній, граматичній та іншій обробці офіційних нормативних правових текстів (трактуванні) і пристосуванні до цілей застосування.

Порівняльно-правовий метод (різновидність спостереження, опис і співставлення правових інститутів) передбачає дослідження схожості і розбіжності між правовими явищами або їх класами з метою встановлення їх ознак, класифікацій і типологій [93, с.618-619; 94, с. 180].

Варто зазначити, що методи дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України – це сукупність спеціальних прийомів дослідження. Найбільш розповсюдженими методами наукового пізнання, що застосовуються при дослідженні різноманітних аспектів адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України є статистичний. Основа статистичного методу дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України полягає у безпосередній реєстрації конкретних рішень щодо соціального захисту населення різних категорій. Так визначається ефективність діяльності органів виконавчої влади у соціальній сфері. Статистичний метод передбачає різні підходи щодо підрахунку тих чи інших показників у діяльності цих органів [95, с. 275].

Водночас у методологічному аспекті дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації

соціальної політики доволі важливою видається нормативна складова, що пов'язана із систематизацією нормативно-правових актів, які містять правову основу регулювання відповідних суспільних відносин, та виокремлення серед них тих, що містять адміністративно-правові норми, а також їх подальший аналіз. Інституційний елемент стосується окреслення системи суб'єктів відповідних правовідносин, визначення серед них основних, характеристики їх адміністративно-правового статусу, розкриття особливостей координації і взаємодії, в тому числі й у міжнародних відносинах [96].

Інструментально-технологічна складова стосується форм (правотворчої, правозастосовної (регулятивної і правоохоронної)) і методів (правових і неправових) діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики держави.

Натомість, як слушно зауважує О. Балинська, «трансформація влади стає масштабною і складною, що пов'язане не тільки з демографічними та економічними змінами чи розширенням можливостей інформаційних технологій, а й суттєвими змінами у всьому, що стосується сподівань, цінностей і соціальних норм» [97, с. 6].

У цьому контексті необхідно звернути увагу на позиції науковців щодо цілей та функцій соціальної держави. Саме вони дають підстави зазначити, що створення соціальної держави є передумовою і гарантією реалізації конституційного права громадян на соціальне забезпечення, а також визначити ознаки соціальної держави. Основними з них, які відображають сутність соціальної держави, є наявність:

а) здійснення правового регулювання соціальної сфери, яке ґрунтується на моральних загальнолюдських принципах соціальної справедливості, рівності і суспільної солідарності та спрямоване на створення умов, необхідних для гідного життя і вільного розвитку кожної людини;

б) законодавчого підґрунтя для самостійного забезпечення працездатною людиною гідного життя для себе та своєї сім'ї; державних механізмів щодо підтримки непрацездатних осіб та осіб, які з об'єктивних причин можуть

забезпечити себе самостійно на рівні прожиткового мінімуму;

в) державних гарантій на гідний людини прожитковий мінімум, соціальне забезпечення, загальне покращення добробуту та інші соціально-економічні права громадян; реально діючий прозорий і зрозумілий механізм реалізації соціального захисту; всебічне забезпечення правових та економічних гарантій реалізації соціальних прав людини;

г) заходів та їх реальне вжиття з метою мінімізації соціально-економічного розмежування між членами суспільства, зміцнення соціальної злагоди в суспільстві [98; 99].

Отже, соціальна держава ґрунтується на соціально орієнтованій ринковій економіці, створює необхідні умови для реалізації економічних і соціальних прав людини щодо забезпечення належного рівня її матеріального особистого добробуту та членів її сім'ї, гарантує кожному прожитковий мінімум для гідного людини існування, а також сприяє зміцненню соціальної злагоди в суспільстві.

З огляду на викладене, можна констатувати, що соціальна держава – це демократична держава, яка здійснює соціальне забезпечення шляхом реалізації активної соціальної політики, що є складовою внутрішньої політики держави, втіленої в ефективних соціальних програмах, проводить правову роботу щодо регулювання соціальних відносин у суспільстві в інтересах усіх уразливих соціальних груп, на основі принципів справедливості, соціального партнерства, солідарності членів суспільства. Отже, побудова соціальної держави є передумовою і гарантією реалізації конституційного права громадян на соціальний захист.

Не менш дискусійним питанням у методологічному аспекті у досліджуваній сфері є визначення функцій соціального захисту.

Відповідно до тлумачення, поданого у Великому економічному словнику [100], термін «функція», з-поміж іншого означає «обов'язки, коло діяльності», з чого можна зробити висновок, що функції соціального захисту – це коло діяльності щодо забезпечення соціального захисту людини.

Необхідно зауважити, що в науковій літературі подаються різні думки стосовно переліку функцій соціального захисту. Зокрема, деякі вчені вважають, що до таких функцій варто віднести:

- компенсуючу функцію (передбачає компенсацію втраченого заробітку, шкоди, завданої здоров'ю, витрат на лікування);
- захисну функцію (гарантує матеріальне забезпечення, достатнє для покриття основних потреб людини);
- стабілізуючу функцію (призначена для узгодження інтересів працівників і роботодавців) [101, с. 58-66].

Ще одна позиція полягає у тому, що до функцій соціального захисту належать такі:

- профілактично-попереджувальна функція. Полягає в проведенні комплексу заходів, спрямованих на профілактику та захист здоров'я, профілактику працездатності громадян тощо;
- економічна функція. Спрямована на заміщення втраченої заробітної плати або доходу в зв'язку з втратою працездатності через хворобу, нещасний випадок, похилий вік або з причини втрати годувальника (для членів його сім'ї), для компенсації додаткових витрат у зв'язку з лікуванням або інвалідністю;
- соціально-реабілітаційна функція. Полягає у формуванні комплексу заходів медичної, професійної, соціальної реабілітації громадян з метою відновлення втраченого здоров'я і працездатності;
- політична функція. Забезпечує формування і підтримку ефективних інститутів і механізмів соціального захисту з метою забезпечення гарантованих Конституцією та законодавчою базою соціальних і правових норм захисту та підтримки соціальної стабільності в суспільстві [102, с. 82-84].

Інший перелік найважливіших функцій соціального захисту, який поданий О. Кузнецовою та В. Філатовим, містить такі функції, як: превентивну, забезпечувальну та компенсаційну. Водночас, науковці подають розгорнуте трактування вказаних функцій. Так, під превентивною функцією вчені мають

на увазі функцію попередження соціально-ризикових ситуацій. Як приклади реалізації цієї функції вони наводять захист майна громадян, забезпечення зайнятості, запобігання надзвичайним ситуаціям.

Забезпечувальну функцію автори розкривають у вигляді прийняття зобов'язань щодо матеріальної підтримки державою громадян, які потрапили або перебувають тривалий час у важкій життєвій ситуації: держава надає пенсії, допомоги, різного роду послуги.

У компенсаційну функцію науковці вкладають такі поняття як матеріальна та моральна шкода, заподіяна у зв'язку з незаконними діями державних органів і, яка обов'язково повинна відшкодуватися. Прикладом можуть бути державні компенсації, які виділяються для ліквідаторів та постраждалих від впливу радіації в результаті аварії, що сталася на Чорнобильській атомній електростанції (ЧАЕС) [103].

Окремі вчені, виділяють лише дві основні функції соціального захисту, а саме: захисну та компенсаційну. Захисна функція – це дії щодо запобігання або мінімізації втрат шляхом прийняття відповідних законів, ведення профілактичних дій, встановлення державних мінімальних соціальних стандартів, страхування та ін. Компенсаційна функція – це відшкодування шкоди, пов'язаної з повною або частковою втратою доходу, відшкодування шкоди від втрати працездатності та здоров'я, шляхом виплати пенсій та різного роду допомог, компенсацій і надання пільг [104].

Цікавою є позиція, згідно якої функції соціального захисту об'єднані в чотири глобальні групи:

1) превентивна функція соціального захисту, яка полягає у проведенні організаційно-технічних і медичних заходів, що дозволяють захистити здоров'я і працездатність людини;

2) економічна функція, що пов'язана з відшкодуванням людині втраченого доходу, зумовленого настанням таких соціальних ризиків, як тимчасова або постійна втрата працездатності та здоров'я, а також компенсацією додаткових витрат, пов'язаних з лікуванням та інвалідністю;

3) реабілітаційна функція, яка передбачає медичну, професійну та соціальну реабілітацію людини, здійснювану з метою відновлення втраченого здоров'я і працездатності, а також сприяння адаптації соціально вразливих груп населення до умов ринкової економіки;

4) інституційна функція означає підтримку інститутів і забезпечення функціонування механізмів соціального захисту населення [105, с. 120-125].

Дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів реалізації соціальної політики України у методологічному аспекті також варто проводити з використанням системно-структурного та системно-функціонального методів, що дасть змогу розглянути діяльність Міністерства соціальної політики України в системі органів виконавчої влади та сформулювати на цій основі певні напрями удосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики в контексті євроінтеграційних намірів України. У цьому контексті також доцільно використати соціологічний метод, за допомогою якого буде підведено результати анкетування працівників соціальної сфери.

Водночас, доречним буде проведення аналізу зарубіжного досвіду з використанням порівняльного методу, що сприятиме співставленню правового регулювання соціального захисту України та інших держав.

Окрім того необхідно зазначити, що предмет дослідження наповнюється дещо новим змістом з використанням взаємопов'язаних загальнонаукових і спеціальних методів, які доповнюють один одного. Особливу роль для дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики відведено синергетичному методу, як такому, що поглиблює аналіз тих закономірностей, які проявляються в рамках системного підходу.

1.3 Соціальна політика як основа побудови правової, соціальної держави

Найважливішою метою соціальної політики є забезпечення більш повного задоволення членами суспільства своїх життєвих потреб, оскільки саме з цього приводу, передусім, складаються соціальні відносини, і саме на цій основі відбувається соціальне відтворення суспільних груп і індивідів. При цьому, коли мова йде про забезпечення життєвих потреб людей у рамках здійснення соціальної політики, мається на увазі їхнє задоволення не шляхом власних зусиль членів суспільства. У соціальній політиці втілюється турбота суспільства про людей, що потребують підтримки і допомоги. Іншими словами, соціальна політика спрямована на надання допомоги, підтримки людям з боку соціальної системи, у яку вони входять, шляхом використання для цього наявного у відповідній соціальній системі суспільного потенціалу [106, с. 11].

Питання, пов'язані з соціальною політикою, особливо актуальні для сучасної України, оскільки якість життя населення нашої держави знаходиться на низькому рівні. Соціальна політика держави покликана забезпечити громадянам гарантовані Конституцією України права: на життя, безпечні умови праці, винагороду за працю, захист сім'ї, відпочинок, освіту, житло, охорону здоров'я та медичну допомогу, соціальне забезпечення та сприятливе навколишнє середовище. Тому очевидно, що визначальним пріоритетом державної політики має стати забезпечення прав і свобод кожної людини.

Досліджуючи питання соціальної політики радянської влади в Україні у 20-х рр. XX ст., О. Мурашова зауважує, що «тема ефективності соціальної політики незалежної Української держави є архіактуальною для сьогодення і набула широкого резонансу. Адже перед українським суспільством постали масштабні соціально-економічні проблеми, які негативно вплинули на рівень добробуту населення, призвели до демографічного спаду, безробіття, посилення еміграційних настроїв у суспільстві, трудової міграції тощо. Очевидною є невідкладна необхідність реформування соціально-політичної

сфери із застосуванням дієвих законодавчих і управлінських механізмів та залученням значного обсягу фінансових ресурсів» [107].

Отже, нині, соціальним механізмом, що забезпечує соціальну стабільність, є соціальна політика. Розуміння соціальної політики як специфічної діяльності держави і суспільства відноситься до того часу, коли закладаються основи соціальної держави [108].

Варто зауважити, що в науковій літературі подаються різні думки стосовно того, хто є родоначальником поняття «соціальна держава». В одних джерелах знаходимо, що термін «соціальна політика» було введено в науковий обіг у Франції Ш. Фур'є, йому і належить думка про обов'язок держави надавати своїм громадянам певні соціальні гарантії. А для цього держава повинна була монополізувати торгівлю, емісію грошей і збір податків. На думку Ш. Фур'є, саме завдяки державній монополії могла бути реалізована соціальна політика. У Німеччині, в кінці XIX ст., Указами О. Бісмарка про державну допомогу сім'ям німецьких робітників вперше була введена система соціального забезпечення, не тільки контрольована державою, а й керована нею [109, с. 48].

Натомість, в інших вказується, що ідейна основа соціальної держави відображає об'єктивний процес зростаючої соціальної ролі держави в регулюванні суспільних відносин в індустріальному і постіндустріальному суспільствах. Поняття «соціальна держава» вперше було висунуто в середині XIX століття Лоренцем фон Штейном, чия теорія соціальної держави склалася під впливом філософії Г. Гегеля, французьких соціалістичних доктрин, а також в результаті аналізу розвитку капіталізму і класової боротьби в Німеччині [110, с. 48].

Особливу роль у створенні в західних країнах соціальної держави відіграв «План Беверіджа» 1943 року. План розглядався його автором як частина «всеохоплюючої політики соціального прогресу» і передбачав нову організацію всієї системи соціального забезпечення через розширення соціального страхування аж до охоплення нею майже всіх громадян держави, а також через

гарантію єдиного національного середнього доходу, якого вистачало б на скромне підтримання життя. Ядром плану був тісний зв'язок соціальної політики з державною економічною політикою, націленою на забезпечення повної зайнятості [111, с. 34-41].

Водночас, варто зауважити, що досить обмежений погляд на соціальну політику як на систему заходів допомоги соціально слабким групам населення був сформований ще в колишньому Радянському Союзі. Попри те, в сучасній Україні такий підхід все ще залишається домінуючим. Однак, необхідно звернути увагу на те, що задовго до розпаду радянської імперії деякі вчені по-іншому розуміли зміст соціальної політики, висловлюючи думку про те, що соціальна політика охоплює весь комплекс потреб та інтересів людини. Її об'єктом виступає «... становище класів і соціальних груп, націй і народностей, соціально-класові та національні відносини, статус особи в суспільстві та її зв'язки з ним, всі аспекти народного добробуту, спосіб життя, притаманний суспільству та класам і соціальним групам, що є його складовими» [112, с. 7-8].

Варто зауважити, що такий широкий підхід до соціальної політики, на нашу думку, є слухним, адже саме вона нерозривно пов'язана з типом соціуму, його соціокультурною системою і повинна розглядатися як одна з інтегральних його характеристик, а не просто як комплекс заходів соціального захисту слабких. Соціальна політика є своєрідним «фокусом», в якому сходяться й інтереси соціальних груп, що часто протистоять одна одній у змаганні за обмежені ресурси, і уявлення про справедливість, і загальносоціетальні потреби, пов'язані із самозбереженням суспільства та підтриманням його конкурентоспроможності в світі глобальної економіки і формування системи інформаційних суспільств.

Розглядаючи українську соціальну політику з цих позицій, не можна не звернути уваги на ту визначальну обставину, що до кінця ХХ століття склався новий світ, ключові особливості якого красномовно описані М. Кастельс в його тритомній книзі «Інформаційна епоха. Економіка, суспільство і культура». Завершуючи свою працю автор пише: «Новий світ набуває обрисів в кінці

нашого тисячоліття. Він зародився десь наприкінці 1960-х – середині 1970-х, в історичному збігу трьох незалежних процесів: революції інформаційних технологій; кризи і капіталізму, і етатизму, з їх подальшою реструктуризацією; розквіту культурних соціальних рухів, таких як лібертаріанізм, боротьба за права людини, фемінізм, захист навколишнього середовища. Взаємодія між цими процесами і спровоковані ними реакції створили нову домінуючу соціальну структуру, мережеве суспільство; нову економіку, інформаційно/глобальну; і нову культуру, культуру реальної віртуальності. Закладена в цій економіці, цьому суспільстві і цій культурі логіка також лежить в основі суспільних діянь і соціальних інститутів взаємозалежного світу» [113, с. 336].

Соціальну політику більшість дослідників розглядає як поєднання нормативно-законодавчих, фінансово-економічних, соціальних умов, дотримання яких забезпечує основні права кожної людини, суспільних і соціальних груп, населення держави і характеризує рівень державної підтримки цих процесів [114; 115; 116]. Соціальна політика в широкому розумінні становить діяльність держави, різних громадських інститутів, яка спрямована на забезпечення гідних умов і високої якості життя громадян, рівня їх добробуту, реалізацію заходів щодо соціального захисту і підтримки окремих категорій населення [117].

Соціальна політика держави є одним з основоположних інструментів реалізації соціальних прав і свобод людини. Ступінь її реалізації відображає рівень соціальної «захищеності» населення і є способом поліпшення рівня життя в державі.

Система реалізації соціальних прав і свобод включає в себе чотири елементи: соціальну політику держави; нормативно-правові акти, що її закріплюють і відображають; механізми та засоби реалізації; громадян, як основних споживачів [118].

Згідно зі статтею 1 Конституції України, наша держава «є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» [119].

Отже, однією із найважливіших конституційних характеристик української держави є її характеристика як держави соціальної. Найважливішою особливістю такого типу держави є високий рівень соціальної безпеки і соціальної захищеності її громадян. Досягнення такого рівня можливе завдяки ефективній реалізації соціальної політики. У її формуванні й здійсненні беруть участь чимало суб'єктів, діяльність яких визначається конкретними соціальними інтересами й здійснюється на основі тієї або іншої нормативно-правової бази [120, с. 5]. Це – державні органи влади, органи місцевого самоврядування, недержавні організації, громадські об'єднання. Тобто, залежно від того, хто ініціює та встановлює ці взаємини та проводить відповідні заходи розрізняють види соціальної політики: державна; регіональна; корпоративна. Основним суб'єктом реалізації соціальної політики в сучасному світі є держава, яка визначає загальні її засади, мету, завдання, пріоритети, нормативно-правову базу й проводить безпосередню практичну роботу з її реалізації. Державна соціальна політика – це дії держави в соціальній сфері, що переслідують певні цілі, співвіднесені з конкретно-історичними обставинами, підкріплені необхідними організаційними й пропагандистськими зусиллями, фінансовими ресурсами й розраховані на певні етапні соціальні результати [120, с. 5].

За минулі десятиліття з початку ринкових реформ накопичено унікальний досвід соціально-економічних перетворень, аналіз якого значно розширює діапазон наукового дослідження процесів соціально-економічної еволюції і дозволяє розуміти і прогнозувати господарсько-політичні події. У періоди трансформацій особливо актуалізуються проблеми соціальної політики. Проведені в Україні ринкові реформи об'єктивно супроводжуються кризовими явищами в соціальній сфері, що викликає необхідність адаптації державної соціальної політики до умов, що змінилися. Це визначає значимість аналізу і узагальнення досвіду перетворень української державної соціальної політики, що дає змогу визначити перспективи її подальшого вдосконалення і науково обґрунтувати методи та інструменти ефективного управління параметрами соціального розвитку, зокрема шляхом створення для цього достатньої

адміністративно-правової основи.

Початок сучасного етапу в розвитку соціальної політики пов'язано з проведенням ринкових реформ в Україні та становленням ринкових відносин в 90-х роках ХХ століття. Основною метою проведених реформ було проголошено створення соціальної ринкової економіки [121]. Спочатку передбачалося, що соціальна політика держави повинна була вписатися в активну схему переходу до ринку, засновану на наявному радянському потенціалі. Однак соціальну політику, яка проводилася в нашій державі упродовж останнього десятиліття ХХ ст., можна охарактеризувати як пасивну перехідну, оскільки центр реформаторських зусиль був спрямований, передусім, на економічну сферу. З-поміж пріоритетів були обрані економічні та інституційні реформи. У результаті наша держава, стрімко увірвалася в новий привабливий світ, однак залишилася без соціальної політики, яка б відповідала вимогам цього світу.

Розвиток соціальної політики в пострадянський період характеризувався зміною базової егалітарної концепції на ліберальну, що призвело до згортання соціальних програм, які проводилися за радянських часів, а також різкого скорочення масштабів участі держави в їх реалізації, скасування суспільних фондів споживання і співіснування старих радянських і нових ринкових методів та інструментів соціальної політики [36].

Соціальна політика цього десятиліття будувалася за принципом «реагування у відповідь», розподіл і перерозподіл ресурсів було спрямовано на «зняття» найбільш гострих соціальних проблем. В результаті в методах і інструментах політики в 90-ті рр. ХХ ст. співіснували численні «залишки» радянської урівнялівно-розподільної моделі (особливо в регулюванні сфер освіти, охорони здоров'я та культури). Безсистемність ринкових методичних новацій (наприклад, спроба введення страхових основ у пенсійне забезпечення і медичне обслуговування) призвела до виникнення таких явищ, як введення єдиної тарифної сітки з оплати праці працівників бюджетної сфери, спроби створення системи соціального страхування, значне поширення неформальних

платежів, які не властиві для нормально функціонуючої ринкової економіки.

Через зниження бюджетних доходів держава була змушена різко скоротити фінансування соціальних програм. Населення значною мірою перейшло на самозабезпечення за рахунок неформальної зайнятості та ведення натурального господарства. За таких умов пріоритетом соціальної політики стала підтримка соціальної стабільності, а також пом'якшення соціальних провалів.

За перші роки реформ відбулася трансформація інституціональних основ соціальної політики. Поступово розроблялася якісно нова законодавча база [122]. Реалізація української державної соціальної політики відбувалася на основі врахування норм і правил, визначених у зазначених законодавчих актах, а також на основі міжнародних норм. Отже, правову основу соціальної держави складають не тільки українська законодавча база, а й відповідні міжнародні документи, наприклад, Загальна декларація прав людини [123], Європейський кодекс соціального забезпечення [124], переглянута Європейська соціальна хартія [125], Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [126] тощо.

На початку 90-х рр. XX ст. почалося перетворення фінансових основ соціальної політики: в Україні були створені спеціалізовані фонди для фінансування соціальної сфери. Головними завданнями створення цих фондів було формування альтернативної існуючій системі соціальної підтримки системи соціального страхування громадян, що передбачає розподіл соціальних ризиків між самими громадянами, роботодавцями і державою, і відокремлення коштів, призначених на соціальну сферу.

Особливо сильно соціальна ситуація в країні погіршилася у період кризи 1998 року, коли виникли проблеми з виплатою зарплат, пенсій, допомог, різко зросло безробіття. Це призвело до суттєвого коригування державної соціальної політики, була посилена соціальна спрямованість діяльності держави.

На початку нового тисячоліття продовжилися перетворення соціальної політики нашої держави. Найбільші якісні зміни відбулися у фінансових

методах та інструментах соціальної політики.

Однак і сьогодні, соціальна політика України все ще характеризується політичною невизначеністю. Недотримання прав людини, відсутність повної свободи засобів масової інформації, постійні зміни в напрямках зовнішньої політики, відсутність досконалого законодавства заважають утвердженню України як демократичної, соціальної держави. За таких умов соціальна сфера все ще лишається слаборозвиненою. Так, О. Крюков наголошує на тому, що важливим чинником соціального забезпечення є соціальна безпека людини, яка включає рівень та якість життя. Крім того, на рівень соціальної захищеності суспільства впливає соціально-економічний розвиток держави [127, с. 6].

Незважаючи на те, що були введені нові види допомог та пільг для населення, реалізація істотно обмеженої функції соціального захисту продовжує здійснюватися на категоріальних принципах радянської моделі соціальної політики. Основу системи соціального захисту становлять страхові виплати, допомоги непрацездатним і підтримка громадян, які мають особливі заслуги перед державою, при цьому допомога найменш забезпеченим верствам населення досі не стала пріоритетним напрямом соціальної політики.

Проведені соціально-економічні реформи і пов'язані з ними зміни в соціальній політиці держави призвели до різкого зниження рівня життя населення країни. Слід зазначити, що зниження рівня життя є закономірним наслідком проведення ринкових реформ: схожі явища спостерігалися у всіх країнах, де відбувалася подібна економічна трансформація.

Досліджуючи соціальну політику подолання бідності в Україні в контексті європейської інтеграції Т. Токарський зауважує, що «подолання бідності і зниження чисельності населення, що знаходиться за її межею, є головною соціально-економічною проблемою, яка розглядається світовою спільнотою як ключова в політиці будь-якої держави. Проголошення незалежності України призвело до виникнення такого негативного явища, як неможливість досягти громадянами достатнього життєвого рівня» [128, с. 127-132]. На думку науковця, проблема бідності на території країни отримала

офіційне визнання після затвердження указом Президента України від 15 серпня 2001 року № 637/2001 «Стратегії подолання бідності» [129], яка закріпила дефініцію поняття «бідність», а її рівень був визначений як питома вага сімей (домогосподарств), у яких рівень споживання (доходів) на одну людину нижче встановленої межі бідності [128, с. 127-132].

Для зміни ситуації в соціальній сфері були зроблені спроби використання нових організаційно-економічних методів та інструментів соціальної політики, таких, як комплексні програми, що були запропоновані Урядом у галузі освіти, охорони здоров'я, забезпечення житлом [130]. Вони були покликані, на думку влади, змінити ситуацію в цих складових соціальної сфери. Однак їх реалізація свідчила про ще більшою мірою звуження сфери соціальної політики держави.

Реалізовані програми справедливо дорікали в тому, що в них був відсутній системний підхід, що вони спрямовані на вирішення окремих проблем, вибір яких до того ж був довільним. Натомість, вони були радше спробою вирішити не соціальні, а політичні питання. Тому, по-перше, вони не мали ніякого відношення до реальних і давно назрілих реформ, по-друге, не дивлячись на виділені кошти, є зразком неефективного менеджменту та, по-третє, вимагають радикальної трансформації в результаті публічного обговорення.

Проте, на наш погляд, використання таких інструментів соціальної політики мало і позитивні моменти в тому, що соціальні проблеми перебували в центрі уваги влади і суспільства. Крім того, сама програмна форма дозволяла діяти більш оперативно, адже в рамках програми простіше змінити пріоритети, ніж через бюджетний процес.

Звичайно, серйозні сумніви викликає спроба за допомогою таких програм вирішити системні проблеми соціальної політики в сферах освіти, охорони здоров'я та забезпечення житлом.

На практиці програми стали лише окремими інструментами «пом'якшення» за допомогою бюджетних грошей того невдоволення, яке викликає стан соціальної сфери, в той час як усіма визнається, що ця сфера

знаходиться в системній кризі і потрібні принципові заходи для зміни ситуації.

Згадуваний нами Т. Токарський вказує на те, що «на тлі певних позитивних зрушень абсолютна величина доходів у більшості населення не дозволяє істотно підвищити загальний рівень існування і задовольнити повною мірою життєво важливі потреби. Більше того, незважаючи на незначне зростання соціальних стандартів, яке ми можемо зараз спостерігати, рівень бідності все одно зростає. На даний момент йдеться про гостру соціальну потребу зупинити зубожіння населення» [128, с. 127-132].

Соціальна сфера суспільства є складним багаторівневим комплексом, що має і змістовну, і функціональну, і організаційну структури, відображає систему соціальних відносин та їх носіїв, сукупність інтересів, потреб, очікувань людей. Усі елементи соціальної сфери тісно пов'язані між собою, а вона сама постійно взаємодіє з іншими сферами життєдіяльності суспільства, є відкритою системою, що динамічно розвивається. Як зазначає Ю. Горященко, соціальна сфера – це «каталізатор розвитку цивілізації, чинник формування духовно зрілої, компетентної, соціально активної людини, яка комфортно себе почуває в умовах будь-якої професійної діяльності» [131, с. 37-43]. Особливістю соціальної сфери є те, що вона формується під впливом відносин соціальних груп та індивідів, які мають різне соціально-економічне становище в суспільстві [132, с. 39; 133, с. 185].

Для ефективного функціонування соціальної держави кількість державних витрат на соціальну сферу повинна визначатися об'єктивними потребами суспільства, гостротою його потреб, а заходи соціальної допомоги, за широкого спектру її форм, повинні носити адресний характер.

Для соціальної політики України це означає активну роль держави в економіці, соціальний контроль, створення ефективної системи соціального захисту, дотримання прав людини, тобто посилення соціальної орієнтованості держави, важливим показником якої є обсяг та характер фінансування державою соціальних програм і співвідношення статей видаткової частини держбюджету [134].

Однак у сучасному українському суспільстві, де соціальна солідарність між групами населення відсутня, а економічне зростання не набуло сталого характеру, реальністю є істотна соціальна диференціація та жорсткі бюджетні обмеження з фінансування соціальної сфери за залишковим принципом. У зв'язку із цим, можна говорити про формування стійкої тенденції до виникнення субсидіарної держави з вузьким колом адресатів соціальних виплат із числа найбільш незабезпечених категорій громадян.

Соціальна політика є обов'язковим елементом діяльності суспільства й держави, її найважливішою складовою, де конструється бажаний стан соціальної сфери, що і виступає її основним об'єктом [135, с. 242-247].

Держава в особі відповідних органів управління на загальнодержавному та регіональному рівнях на основі дії принципу соціальних гарантій відповідає за зростання рівня життя та соціальну облаштованість громадян. Отже, соціальна політика демонструє, як цілі та завдання, висунуті базовими соціальними інститутами, у конкретний період часу співвідносяться з існуючими в людей уявленнями про необхідний рівень їхньої соціальної забезпеченості. Виходячи з цього, О. Оболонський визначає соціальну політику як комплекс соціально-економічних заходів держави, підприємств, установ, організацій, спрямований на послаблення нерівності в розподілі доходів і майна, на захист населення від безробіття, підвищення цін, знецінення трудових заощаджень та інше [136, с. 271].

Об'єкт соціальної політики – це те, на що вона спрямована. Ми погоджуємося з думкою І. Оксьома, що саме соціальна сфера є об'єктом соціальної політики [137, с. 210].

Розглядаючи питання реалізації державної соціальної політики України в умовах реформування публічної влади, О. Коротич вказує, що «проблеми, що характерні для реалізації державної соціальної політики України на регіональному рівні, можна підрозділити на дві великі групи: проблеми, які не вирішуються протягом усієї новітньої історії України (від серпня 1991 р. до теперішнього часу), та проблеми, які (починаючи з лютого 2014 р.) різко

погіршили соціально-економічний стан держави» [138, с. 2].

До звичних проблем реалізації державної соціальної політики науковець відносить:

- нестачу коштів для забезпечення соціального розвитку країни, її регіонів, районів та базових територіальних одиниць;
- недоліки конкретних механізмів реалізації соціальної політики на державному рівні та на місцях;
- зневагу до культурних та соціально-психологічних особливостей громад, що мешкають у різних регіонах [138, с. 2].

На думку автора, «проблеми реалізації державної соціальної політики, притаманні останньому періоду розвитку країни, пов'язані із такими новими факторами, як:

- окупація істотної частини території країни та продовження бойових дій на лінії розмежування із озброєних Росією та підкріплених підрозділами російської армії терористичними формуваннями;
- необхідність направлення значних фінансових ресурсів на відновлення боєздатності української армії та організації довготривалої оборони країни від російських загарбників;
- виникнення широкого прошарку біженців, що втратили майно, житло, роботу, пережили особисті трагедії;
- повернення до місць постійного проживання демобілізованих бійців, що брали участь у бойових діях, мають психологічні та фізіологічні особливості, що заважають пристосуватися до мирного життя;
- реформування усієї системи публічного управління, порушення сталого розподілу повноважень та взаємозв'язків між різними органами влади;
- проведення (закладання основ) докорінних реформ в усіх сферах життєдіяльності суспільства;
- укрупнення базових територіальних одиниць, часто без врахування думки окремих громад та рішень органів місцевого самоврядування базового рівня, незважаючи на наявність Закону України «Про добровільне об'єднання

територіальних громад» [139];

- ліквідація (закриття) розташованих у сільській місцевості низки закладів освіти й охорони здоров'я, що вважаються неперспективними або високовитратними, навіть коли громада готова їх утримувати власним коштом, щоб забезпечити безпеку для життя членів громади;

- знецінення заощаджень громадян України та різке падіння їх реальних доходів за купівельною спроможністю;

- багато інших факторів з різним ступенем впливу на реалізацію державної соціальної політики» [138, с. 2-3].

Натомість, О. Коротич акцентує увагу на тому, що «ще однією проблемою реалізації державної соціальної політики, пов'язаною із необхідністю щомісячно витратити значні кошти, є виплата соціальної допомоги багатьом категоріям населення. Причому проблема скоріше не в тому, що українським законодавством передбачено широкий спектр соціальних виплат, а в тому, що у державі не забезпечуються умови для підвищення доходів та заощаджень працюючих громадян шляхом створення достатньої кількості робочих місць із гідними умовами праці та достойною оплатою праці» [138, с. 3].

Отже, механізм реформування соціальної сфери, його зважена тактика і стратегічний курс не отримали ще належної підтримки, що обґрунтовується скепсисом і недовірою до запланованих урядом заходів через трансформаційні зміни, наявність корупційної складової, яка залишається пережитком старої системи. Незважаючи на наявність позитивних зрушень у зазначеній сфері, населення все ще залишається розчарованим фактичним станом справ. Зміна економіки в Україні сьогодні призвела до значного зниження реальних доходів населення, позбавлення гарантій на працю, житло, безкоштовну освіту і медичне обслуговування, що, в свою чергу, призвело до зростання бідності, посилення злочинності, скорочення тривалості життя, інтенсифікації еміграційних процесів та загострення інших соціально-економічних проблем. Основні соціальні ризики досягли таких масштабів, які можуть становити

справжню загрозу національній безпеці держави.

У зазначених умовах головним вектором для нашої держави нині є формування соціально-орієнтованої ринкової економіки європейського типу, яка б відповідала міжнародним стандартам якості життя, а також середнього класу як гаранта стабільності в країні та ефективного чинника прискорення економічного зростання.

Про соціальну політику як визначальний напрям внутрішньої політики держави свідчить і загальна тенденція до збільшення частки бюджетних видатків на соціальну сферу та соціальний захист населення. Однак таке різке збільшення фінансування за рахунок бюджету соціальних видатків на практиці не призвело до суттєвого підвищення добробуту населення країни. Отже, очевидним є те, що заходи, яких вживає держава в рамках реалізації соціальної політики, є не досить ефективними і потребують нових управлінських підходів. Нерозвиненість сучасних механізмів використання фінансових ресурсів, що базуються на принципах державно-приватного партнерства (насамперед прозорості процедур, закріплення прав власності, управління інвестиційними ризиками) знижує результативність державних антикризових програм, покликаних ефективно стимулювати внутрішній попит. Переважання традиційних механізмів фінансування державою інвестиційних проєктів загрожує надмірному зростанню державної заборгованості за позиками, що знижуватиме рівень фінансової стабільності національної економіки [140, с. 151]. Головним обов'язком держави є «утвердження та забезпечення прав людини» [141, с. 184-189]. Це можливо, насамперед, за умов формування та реалізації ефективної соціальної політики з метою забезпечення стабільності в суспільстві, соціальної злагоди та соціальної цілісності, належного рівня добробуту людей. Досягнення конкурентоспроможності національного ринку праці видається можливим тільки за умови гідної оплати праці, яка буде стимулом активізації населення до трудової діяльності. Питання формування соціально-відповідального бізнесу на часі пов'язано з величезними ризиками, які багато хто сьогодні не усвідомлює. І першим з них є демографічна криза. За

розрахунками науковців Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, на період до 2050 року, в Україні може залишитись від 25 до 42 млн. українців [142], а за розрахунками Організації Об'єднаних Націй на період до 2025 р. – від 32 до 36 млн., а ще через 100 років український етнос може взагалі зникнути.

Ще однією досить суттєвою проблемою є дефіцит кваліфікованої робочої сили в умовах масового безробіття населення. Сьогодні професійно-технічна освіта готує офіціантів, перукарів, бухгалтерів, в той час такі робітничі спеціальності, як токар, електрогазозварювальник, фрезерувальник та інші є непрестижними. Більше того, відсутні бази їх практичної підготовки. Така сама ситуація спостерігається і у вищій школі: ведеться масова підготовка юристів, економістів, а попит абітурієнтів на інженерів-механіків, інженерів-електриків практично відсутній. Вважаємо, що до такої ситуації призвело хибне уявлення молоді про можливість легких великих заробітків саме у сфері юриспруденції та фінансів. Отже, спрямованість державної соціальної політики в останні роки в основному на поточну підтримку соціально уразливих верств населення відбувалась за відсутності консолідованої національної стратегії у сфері соціальної політики, яка б забезпечувала формування гармонійних відносин між різними соціальними верствами та національного соціального капіталу.

Отже, викладене вище дозволяє зробити такі висновки.

1. Державну соціальну політику слід розглядати як багаторівневу і багатофункціональну систему, яка зможе забезпечити соціальний і економічний розвиток країни шляхом активізації людського капіталу та максимальної реалізації його інноваційного потенціалу.

2. На початку нового тисячоліття продовжилися перетворення соціальної політики нашої держави. Найбільші якісні зміни відбулися у фінансових методах та інструментах соціальної політики.

Однак і сьогодні, соціальна політика України все ще характеризується політичною невизначеністю. Недотримання прав людини, відсутність повної свободи засобів масової інформації, постійні зміни в напрямках зовнішньої

політики, відсутність досконалого законодавства заважають утвердженню України як демократичної, соціальної держави. За таких умов соціальна сфера все ще лишається слаборозвиненою.

Висновки до розділу 1

Узагальнюючи результати аналізу теоретико-методологічного підґрунтя дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграції, що проведений у першому розділі, можемо зробити такі висновки.

1. Зазначено, що початок нового тисячоліття ознаменувався такими трендами, які перетворили соціальний захист у соціальну проблему. З одного боку, тиск міжнародної конкуренції змушує бізнес наполягати на зниженні витрат виробництва, пов'язаних з соціальними витратами. З іншого боку, демографічні тенденції, передусім, пов'язані зі зростанням економічної міграції, призводять до посилення соціальної поляризації суспільства, перетворюючи соціальний захист в головний інструмент зниження соціальної напруженості. Українське суспільство перебуває в руслі загальносвітових та особливо європейських тенденцій і вимушене зважати на виклики глобальної економічної конкуренції, але при цьому воно переживає період кардинальних соціально-економічних трансформацій, що підсилюють тиск на систему соціального захисту.

Стратегічним напрямом зовнішньої політики України є інтеграція до Європейського Союзу, що передбачає наближення до політичних, юридичних, економічних та соціально-культурних стандартів ЄС. Процес реформування дозволить підвищити рівень життя населення, шляхом досягнення соціальної справедливості. Однак, сьогодні в Україні існують проблеми соціального, політичного та економічного характеру, від результативності вирішення яких залежить успішність курсу на євроінтеграцію та подальший розвиток держави загалом.

2. Акцентовано на тому, що вітчизняна соціальна сфера перебуває в незадовільному стані. Для покращення ситуації, передусім, необхідно владнати проблеми економічного та політичного характеру, паралельно впроваджуючи реформи, спрямовані на покращення рівня життя населення. Нині, пенсійна та медична реформи знаходяться лише на початковій стадії, тож рано говорити про їх результативність. Однак, доцільність проведення таких реформ ставити під сумнів не доводиться, беручи до уваги стан соціальної сфери в Україні сьогодні.

3. Констатовано, що в Україні практикується державна модель, при якій держава бере на себе відповідальність за добробут соціально вразливих верств населення. З цією метою існують численні соціальні служби: пенсійного забезпечення, включаючи відповідні структурні підрозділи в регіональних службах соціального захисту, а також державні і недержавні пенсійні фонди; соціально-побутового обслуговування; матеріальної допомоги; соціального обслуговування за місцем проживання; спеціалізованого стаціонарного соціального обслуговування; протезування, протезобудування; технічних засобів реабілітації; спеціального транспортного обслуговування; медико-соціальної експертизи та реабілітації інвалідів; медико-соціальних, соціально-психологічних і соціально-педагогічних послуг різним групам населення; дитячі спеціалізовані медичні, дошкільні та шкільні установи; спеціальні професійні освітні установи; підтримки сім'ї, жінок і дітей; реабілітації неповнолітніх з девіантною поведінкою; з соціальних питань військовослужбовців та членів їх сімей, біженців та мігрантів, безробітних, кризові центри (для осіб, які страждають алкоголізмом, наркоманією, які зазнали сексуального і фізичного насильства), що регулюють гуманітарну і технічну допомогу України і її окремих регіонів; щодо взаємодії з недержавними організаціями інвалідів, ветеранів, сімей з дітьми тощо.

4. Зауважено, що у вітчизняній і зарубіжній літературі існує диференційований підхід до поняття «соціальний захист». Сьогодні термін «соціальний захист» є заміною раніше вживаного терміну «соціальне

забезпечення», який активно використовувався в радянській науці і становив специфічну організаційно-правову форму, що здійснювалася безпосередньо державою.

Витіснення поняття «соціальне забезпечення» з практичної сфери застосування сталося завдяки адміністративним заходам і пояснювалося тим, що в сучасних умовах було необхідним відображення сукупності соціально-економічних відносин у сфері соціального захисту, адміністративних структур з новими функціями, а «соціальне забезпечення» відображало лише специфіку організації соціального захисту в централізовано планованій системі господарства.

Як соціальний інститут система соціального захисту становить сукупність правових норм, які покликані вирішувати проблеми (економічні, соціальні) певних законодавчо встановлених категорій громадян, які в зв'язку з відсутністю роботи, втратою годувальника, або з інших причин не можуть задовольнити свої, а також членів своєї сім'ї життєво важливі потреби. В рамках системи соціального захисту таких категорій громадян, при настанні встановлених законодавством несприятливих подій надається соціальна допомога, яка може бути виражена в натуральному і грошовому вигляді, а також у вигляді надання будь-яких інших соціальних послуг. Крім цього, соціальний захист здійснює профілактичні заходи, завдяки яким запобігається настання інших несприятливих подій.

5. Вказано, що сутність соціального захисту повинна визначатися відповідно до розуміння наскрізного існування соціального захисту як соціально-економічного та соціокультурного феномена упродовж усіх історичних періодів розвитку людського суспільства, що змінювали один одного. Доказом іманентності соціального захисту будь-якому суспільству слугує визначення необхідних і достатніх умов для його виникнення, до яких, крім наявності самого людського суспільства і взаємодії всередині нього, науковці відносять такі умови:

– наявність суспільного продукту і порядку його розподілу;

– обов’язкова інтеграція індивідів в соціум шляхом вбудовування їх в соціальну ієрархію і виконання ними встановлених суспільних функцій, що є необхідною умовою виживання конкретного індивіда в цьому соціумі;

– наявність соціальних ризиків, які генеруються соціумом на будь-якому рівні свого розвитку як наслідок високого рівня небезпеки зовнішнього середовища і об’єктивно не оптимальності виконання суспільних функцій членами соціуму;

– низька або знижена в порівнянні з іншими здатність конкретного індивіда виживати або адаптуватися в конкретному соціумі (фізична, розумова, психологічна або соціальна слабкість, постійна або тимчасова).

6. Підкреслено, що соціальний захист є функцією суспільства стосовно забезпечення соціального стану людини, сформованого внаслідок впливу соціальних ризиків, що відповідає умовам, які випливають з її невід’ємних і загально визнаних прав. Соціальним ризиком вважається визнана суспільством певна подія в житті людини, настання якої призводить до втрати її здатності до праці (постійної або тимчасової), або попиту на працю і відповідно, повної або часткової втрати заробітку, що є джерелом засобів до існування. Отже, результатом соціального захисту в умовах ринкових відносин є посилення соціальної захищеності людини.

7. Аналіз наведених позицій науковців щодо цілей та функцій соціальної держави дає підстави зазначити, що створення соціальної держави є передумовою і гарантією реалізації конституційного права громадян на соціальне забезпечення, а також визначити ознаки соціальної держави. Основними з них, які відображають сутність соціальної держави, є наявність:

а) здійснення правового регулювання соціальної сфери, яке ґрунтується на моральних загальнолюдських принципах соціальної справедливості, рівності і суспільної солідарності та спрямоване на створення умов, необхідних для гідного життя і вільного розвитку кожної людини;

б) законодавчого підґрунтя для самостійного забезпечення працездатною людиною гідного життя для себе та своєї сім’ї; державних механізмів щодо

підтримки непрацевдатних осіб та осіб, які з об'єктивних причин можуть забезпечити себе самостійно на рівні прожиткового мінімуму;

в) державних гарантій на гідний людини прожитковий мінімум, соціальне забезпечення, загальне покращення добробуту та інші соціально-економічні права громадян; реально діючий прозорий і зрозумілий механізм реалізації соціального захисту; всебічне забезпечення правових та економічних гарантій реалізації соціальних прав людини;

г) заходів та їх реальне вжиття з метою мінімізації соціально-економічного розмежування між членами суспільства, зміцнення соціальної злагоди в суспільстві.

8. Підкреслено, що соціальна політика держави є одним з основоположних інструментів реалізації соціальних прав і свобод людини. Ступінь її реалізації відображає рівень соціальної «захищеності» населення і є способом поліпшення рівня життя в державі.

Однак і сьогодні, соціальна політика України все ще характеризується політичною невизначеністю. Недотримання прав людини, відсутність повної свободи засобів масової інформації, постійні зміни в напрямках зовнішньої політики, відсутність досконалого законодавства заважають утвердженню України як демократичної, соціальної держави. За таких умов соціальна сфера все ще лишається слаборозвиненою.

9. Визначено, що дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів реалізації соціальної політики України у методологічному аспекті також варто проводити з використанням системно-структурного та системно-функціонального методів, що дасть змогу розглянути діяльність Міністерства соціальної політики України в системі органів виконавчої влади та сформулювати на цій основі певні напрями удосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики в контексті євроінтеграційних намірів України. У цьому контексті також доцільно використати соціологічний метод, за допомогою якого буде підведено результати анкетування працівників соціальної сфери.

Водночас, доречним буде проведення аналізу зарубіжного досвіду з використанням порівняльного методу, що сприятиме співставленню правового регулювання соціального захисту України та інших держав.

Натомість, звернута увага на те, що предмет дослідження наповнюється дещо новим змістом з використанням взаємопов'язаних загальнонаукових і спеціальних методів, які доповнюють один одного. Особливу роль для дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики відведено синергетичному методу, як такому, що поглиблює аналіз тих закономірностей, які проявляються в рамках системного підходу.

РОЗДІЛ 2

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

2.1 Діяльність органів виконавчої влади у сфері формування та реалізації соціальної політики держави

Становлення і розвиток демократичної держави неможливі без укріплення та удосконалення правової основи всіх сфер державного та суспільного життя. Саме тому останніми роками законодавчі та виконавчі органи державної влади України здійснювали активний правотворчий процес, результати якого передбачали докорінне поліпшення правового регулювання усіх сфер життєдіяльності суспільства.

Чинне законодавство України, як соціальної держави, найважливішою метою визначає захист прав та інтересів людини і громадянина. В умовах оновлення законодавства держава вимушена, з одного боку, рухатись шляхом забезпечення відповідності його умовам ринку, а з іншого – активно захищати своїх громадян від можливих соціальних ризиків. Таке подвійне взаємозумовлене завдання держава покликана вирішувати, переважно, через модернізацію права сфери соціального захисту. Будучи вагомою складовою українського права, воно стає ефективним засобом оновлення всієї соціальної сфери в державі і могутнім бар'єром на шляху розвитку негативних наслідків для громадян, викликаних умовами переходу до ринкової економіки.

В Україні сьогодні функціонує розгалужена система суб'єктів, діяльність яких спрямована на забезпечення та реалізацію концепції соціальної держави, зокрема, шляхом прийняття й виконання соціальних програм, надання соціальних послуг і соціальної допомоги населенню, здійснення соціального захисту громадян. Провідну роль серед них, як відомо, відіграють органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування (*додаток Є*). Проте

сучасний стан нормативно-правового регулювання їхнього правового статусу, процедур і порядку виконання повноважень тощо характеризується численними проблемами й недоліками. З огляду на це, а також ураховуючи євроінтеграційні зобов'язання України, перед нашою державою стоїть завдання вдосконалення нормативно-правового забезпечення та підвищення ефективності діяльності зазначених суб'єктів.

Україна мусить здійснити низку перетворень, які б модернізували застарілу систему радянського управління в демократичну та сучасну європейську систему публічної адміністрації [143, с. 270-281]. Звичайно, відправною точкою має стати зміна саме принципів, оскільки критерієм ефективності застосування принципів організації та діяльності органів виконавчої влади є передусім досягнення системності державного управління, а через неї – гармонійності й комплексності суспільного життя загалом та її окремих сфер, галузей [144]. А. Файоль зазначав: «Будь-яке правило, будь-який адміністративний засіб, що зміцнює соціальне утворення або полегшує його здійснення, займає своє місце серед принципів» [145].

Провідним владним суб'єктом державного управління є органи виконавчої влади та їх посадові особи. Саме на них покладається основне навантаження щодо гарантування практичного забезпечення прав та свобод людини і громадянина. Отож, цілком логічно, що новітня адміністративна реформа почалась із реорганізації центральних органів виконавчої влади.

Оскільки органи виконавчої влади – це найбільш численна, різноманітна і розгалужена система органів державної влади, тому організація виконавчої влади у державі повинна здійснюватись так, щоб підтримувати баланс інтересів держави, а сама виконавча влада повинна здійснюватися органами, об'єднаними в єдину систему.

Відомий вчений Ю. Тихомиров, спираючись на стійкі наукові розробки і тривалий досвід їх існування, пропонує такі ознаки, властиві органу виконавчої влади:

– орган є органічною частиною єдиної системи органів виконавчої влади;

– виконавчий орган має свій статус, йдеться про конституційні елементи статусу (якщо вони визначені в конституціях, статутах), його законодавчих засадах і регулюванні статусу в підзаконних положеннях;

– орган виконавчої влади діє від імені держави і виражає його обов’язкові веління;

– виконавчий орган наділений компетенцією і владними повноваженнями, необхідними для виконання покладених на нього завдань;

– орган виконавчої влади є підзаконним органом, орієнтованим на діяльність на основі та на виконання закону;

– орган виконавчої влади діє на основі професіоналізму і принципів державної служби; його персонал складають державні службовці, що займають посади і виконують свої функції відповідно до законодавства про державну службу;

– орган виконавчої влади є структурно організованим; в ньому є штатний розпис, необхідне матеріальне, фінансове та інше забезпечення [146].

В останні роки на доктринальному та законодавчому рівнях активно обговорюється необхідність оновлення та вдосконалення організації діяльності та функціонування органів виконавчої влади, з метою створення сталої та стабільної системи врядування, яка б діяла згідно з європейськими стандартами. В свою чергу, хотілося б наголосити на неможливості запровадження нової моделі виконавчої влади без наукового перегляду та законодавчого закріплення новітніх положень первинних засад діяльності її органів – принципів, які б відповідали стандартам, що існують у країнах-членах ЄС. Адже, розуміння призначення та теоретичного змісту принципів діяльності органів виконавчої влади є дієвим інструментом підвищення ефективності їх діяльності на практиці [147].

Відображення системи принципів діяльності органів виконавчої влади здійснюється за посередництвом класифікації. Класифікація – особливий випадок застосування поділу понять, що становлять певну сукупність поділів, яка призначена для постійного використання в будь-якій науці або галузі

практичної діяльності [148, с.207-217]. Так наприклад, Д. Овсянко класифікує принципи виконавчої влади, виділяючи принципи: верховенства закону, народовладдя, розділення та взаємостримування влади, законності, персональної відповідальності, гласності, пріоритету та гарантування прав особи, централізації та плановості [149]. С. Серьогін визначає, що найбільшого поширення набула класифікація принципів публічної влади на загальні та інституційні (спеціальні), конституційні та законодавчі, матеріальні і процесуальні, організаційні і функціональні. До загальних принципів організації та діяльності органів публічної влади автор відносить принцип гуманізму, народовладдя, верховенства права, демократизму унітаризму, державного суверенітету, поділу влади, законності, гласності, поєднання єдиноначальності та колегіальності, оптимальної децентралізації, поєднання виборності і призначуваності, професіоналізму, компетентності, системності і структурованості органів публічної влади, територіальності, підконтрольності, відповідальності за виконання службових обов'язків [150, с. 87-96]. Водночас, Д. Журавльов розглядаючи принципи організації та діяльності центральних органів виконавчої влади, називає конституційно-правові принципи, які прямо передбачені нормами Конституції України та конституційно-правові принципи, які передбачені законами України, що визначають правовий статус окремих центральних органів виконавчої влади України [151, с. 75-79].

Натомість, В. Авер'янов та А. Пухнецька виділяють інституційні (централізація, децентралізація, деконцентрація) та процедурні принципи функціонування виконавчої влади (запити приватних осіб; право приватних осіб бути вислуханими перед прийняттям індивідуальних рішень; право приватних осіб бути залученими до прийняття певних нерегуляторних рішень; оплата адміністративних рішень; форма адміністративних рішень; опублікування адміністративних рішень та інші) [152, с. 110-117].

Наявність багатьох підходів до визначення видів загальних принципів виконавчої влади та, як наслідок, відсутність у правовій науці єдиної системи цих принципів, спричиняє, в свою чергу, виникнення значної кількості

суперечностей у законодавстві, яке регулює засади діяльності виконавчої влади. Нині, кожен окремий нормативно-правовий акт, який регулює правовий статус конкретної ланки системи виконавчої влади в Україні надає власний перелік принципів діяльності кожного органу виконавчої влади окремо [153].

Відповідно до Закону України «Про Кабінет Міністрів України» діяльність Уряду ґрунтується на принципах верховенства права, законності, поділу державної влади, безперервності, колегіальності, солідарної відповідальності, відкритості та прозорості [154]. Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» визначає, що діяльність міністерств та інших центральних органів виконавчої влади ґрунтується на принципах верховенства права, забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина, безперервності, законності, забезпечення єдності державної політики, відкритості та прозорості, відповідальності [155]. Закон України «Про місцеві державні адміністрації» надає ще одну класифікацію принципів та визначає, що місцеві державні адміністрації діють на засадах: відповідальності перед людиною і державою за свою діяльність; верховенства права; законності; пріоритетності прав людини; гласності; поєднання державних і місцевих інтересів [156].

Натомість, варто зауважити, що в теорії права існує два підходи до розуміння питання вираження принципів права: пряме відображення їх у нормах права (текстуальне закріплення) і виведення принципів права із змісту нормативно-правових приписів (змістове закріплення). Визначивши специфіку способу закріплення принципів діяльності органів виконавчої влади у законодавстві, ми будемо виходити саме із змістовного закріплення цих принципів, оскільки, на жаль, текстуально в нормах чинного законодавства вони закріплені по-різному.

Першочерговим кроком на шляху до класифікації загальних принципів діяльності органів виконавчої влади в Україні, є з'ясування місця цих принципів в єдиній системі всіх принципів діяльності органів виконавчої влади. Проаналізувавши думки вчених хотілося б зауважити, що сьогодні переважна

більшість науковців, надаючи класифікацію принципів діяльності органів виконавчої влади, роблять це не сформувавши послідовної системи їх класифікації, що в свою чергу не дає змоги відобразити всі існуючі взаємозв'язки та взаємообумовленості між принципами та призводить до колізій при визначенні змісту кожного окремо взятого принципу в системі [157].

Надаючи класифікацію загальних принципів діяльності органів виконавчої влади, важливо наголосити на відсутності в науковій літературі розмежування загальних принципів організації та загальних принципів діяльності органів виконавчої влади. Найчастіше, йдеться про об'єднання та спільне висвітлення категорій загальних принципів організації та діяльності органів виконавчої влади, що призводить до часткового ототожнення цих двох понять. На нашу думку, первинну основу системи загальних принципів виконавчої влади в Україні має складати їх класифікація за цільовим призначенням або спрямованістю змісту на принципи організації та принципи діяльності органів виконавчої влади. Виділення такої класифікації обумовлено правовою сутністю діяльності органів виконавчої влади в Україні та розгалуженою сферою діяльності її органів.

Необхідно пам'ятати, що діяльність органів виконавчої влади – це сукупність організаційних дій, діяльності та заходів, які виконуються її суб'єктами та інституціями на основі закону та в межах, визначених законами для досягнення, покладених на виконавчу владу завдань Конституцією та Законами України.

У контексті досліджуваного питання варто звернути увагу на думки О. Харенка, який зазначає, що загалом «компетенцію» можна визначити як сукупність повноважень центрального органу виконавчої влади для виконання покладених на нього завдань. Однак питання щодо цього визначення лишається відкритим та дискусійним.

На думку дослідника проблем змісту адміністративно-правового статусу центрального органу виконавчої влади, «існує також дискусійне питання щодо

інших складових елементів адміністративно-правового статусу органу виконавчої влади, до яких можна віднести: мету, завдання, функції, а також відповідальність» [158, с. 327].

Вчений вважає, що «чітке, узгоджене визначення поняття «функція» відсутнє. Існує декілька розумінь та позицій дослідників з цього питання. Першочергово слід зазначити, що в енциклопедичній літературі не виокремлюється така правова категорія, як «функції органу виконавчої влади». Укладачами пропонуються загальне визначення поняття «функція», що від лат. *functio* – виконання, здійснення, а також визначення понять «функція держави» та «функція права», спільними рисами змісту яких є їх сутнісне наповнення. Останні сприймаються як основні напрямки або види впливу» [158, с. 327].

В теорії управління сутність «функція» – це вказівка на те, в якій сфері і що робить суб'єкт управління – орган, його підрозділи, службовці системи державної служби. Другим головним параметром управління є категорія «повноваження суб'єкта управління» – показник того, як і якими законодавчо закріпленими засобами, суб'єкт управління досягає реалізації своїх функцій.

У законодавчій практиці до тепер все ще відсутні чіткі формулювання категорій «функція управління» і «повноваження управління». Наслідком зазначеної методологічної проблеми є підміна поняття «функція» поняттям «повноваження» в деяких діючих нормативно-правових актах, що визначають правовий статус органів виконавчої влади; буквально ідентичне трактування змісту понять «функція» і «повноваження» – в нормативно-правових актах.

Ключ до вирішення зазначених проблем лежить в удосконаленні методології класифікації функцій і повноважень державного управління органів державної виконавчої влади. Найбільш оптимальною є методологія, яка розглядає головні функції управлінських органів як види впливів на об'єкти управління. Вони поділяються на підфункції, дії та операції з різним ступенем владності.

Такий підхід був використаний при розробці класифікацій функцій і повноважень органів державної виконавчої влади на основі методів сегментації

і типологізації.

Спираючись на думку вчених, дослідників проблематики виконавчої влади та діяльності її органів, можемо виокремити деякі суттєві ознаки виконавчої влади, а саме: *легальність* – визначається функціонуванням виконавчої влади в рамках Конституції і законів; *легітимність* – виражається в дотриманні передбаченого законодавством порядку формування органів виконавчої влади; *незалежність* – відсутність підпорядкованості, однак при цьому незалежність цієї гілки влади все ж обмежена законодавчими рамками; *самостійність* – обґрунтовується тим, що ніякі інші органи державної влади не мають права приймати на себе функції виконавчої влади і втручатися в компетенцію органів виконавчої влади; *універсальність* – полягає в безперервності функціонування виконавчої влади на всій території держави; *примус* – можливість використання примусу щодо забезпечення і реалізації основ конституційного ладу; *системність* – функціонування виконавчої влади у вигляді системи органів державної влади, а також сукупність державних посадових осіб; *підзаконність* – розробка органами виконавчої влади нормативно-правових актів з метою реалізації законів, що носять і матеріальний, і процесуальний характер; *предметність* – полягає в тому, що нормативно-правовий акт органів виконавчої влади регулює вузьке коло правовідносин.

Отже, розглядаючи діяльність органів виконавчої влади як сукупність повноважень і функцій щодо управління державою, а організацію виконавчої влади, як склад її структурних підрозділів, систему структурних зв'язків, порядок розподілу між структурними підрозділами завдань, повноважень і відповідальності, ми розрізняємо загальні принципи діяльності та загальні принципи організації органів виконавчої влади.

Під організаційними принципами ми розуміємо загальні принципи, які сприяють створенню належних умов здійснення виконавчої влади як організаційної структури, яка реалізується за посередництвом ієрархічно-побудованої системи органів виконавчої влади. Відповідно до Енциклопедії

державного управління, принципами організації виконавчої влади – є певні положення, правила, сформульовані на основі пізнання законів чи закономірностей, дотримання яких сприяє доцільній організації виконавчої влади. Серед них ключове значення мають такі: пріоритетність законодавчої регламентації функцій, повноважень та порядку діяльності органів виконавчої влади; незалежність здійснення функцій та повноважень виконавчої влади від органів законодавчої і судової влади у межах, визначених конституцією і законами країни; запровадження механізму контролю за функціонуванням виконавчої влади з боку суспільства через інститути парламентської та прямої демократії, передбачаючи, що вищі посади в ключових органах виконавчої влади є політичними посадами та інші [159]. Поділяємо думку вчених, що до принципів організації виконавчої влади необхідно також віднести принципи: поєднання централізації та децентралізації, виборності та призначуваності, колегіальності та єдиноначальності, лінійно-функціональний та територіально-галузевий принципи.

У свою чергу загальні принципи діяльності виконавчих органів (функціональні принципи) – це основні засади, на яких має здійснюватися виконавча влада в державі. Принципи організації та принципи діяльності виконавчої влади безумовно пов'язані між собою, але як влучно зауважує Т. Добровольська, в кожному з цих начал є й організаційні, і процесуальні елементи, але в одних на перший план виступає організаційна, а в інших – функціональна сторона [160].

Окрім класифікації за критерієм цільового призначення або спрямованості змісту принципів, загальні принципи діяльності органів виконавчої влади поділяються на види за характером нормативного джерела, в якому вони закріплені: в міжнародних і внутрішньодержавних деклараціях, в конституціях, в поточному законодавстві.

З-поміж цього, визначальний критерій класифікації загальних принципів діяльності органів виконавчої влади становить класифікація в залежності від первинного джерела, за посередництвом якого простежується теорія

виникнення того чи іншого принципу. Так, загальні принципи діяльності органів виконавчої влади в Україні формуються під регулятивним впливом норм та приписів: загальних принципів права; конституційно-правових принципів; принципів адміністративного права, принципів державного управління та принципів і стандартів права Європейського Союзу.

Принципи загального порядку передусім беруть свої витоки із загальних вимог та засад загальної теорії права, адже, принципи права виступають загальними вимогами до суспільних відносин і їх учасників, є вихідними керівними засади, що виражають сутність права і впливають з ідей справедливості й свободи, а також визначають загальну спрямованість і найістотніші риси діючої правової системи [161].

Щодо взаємозв'язку загальних принципів діяльності органів виконавчої влади та принципів адміністративного права, необхідно зауважити, що останні, для органів виконавчої влади як частини публічної адміністрації відіграють і роль основного регулятора їх поведінки (дій та рішень), не відрізняючись від, так би мовити, звичайного нормативного акта, і додаткового критерію перевірки законності (правомірності) їх дій чи рішень [162].

Принципи мають властивості динамічного розвитку і трансформуються разом із державою, тому принципи взагалі, і державного управління зокрема, мають:

- 1) ґрунтуватися на законах розвитку суспільства, його соціальних та економічних законах і законах державного управління;
- 2) відповідати цілям управління, відображати основні якості, зв'язки і відносини управління;
- 3) урахувати часові та територіальні аспекти процесів державного управління;
- 4) мати правове оформлення, тобто бути закріпленими в нормативних документах, оскільки кожен принцип управління є цілеспрямованим – його застосовують для вирішення конкретних організаційно-політичних і соціально-економічних завдань.

Для того щоб система органів виконавчої влади працювала як єдиний злагоджений механізм, необхідно так само уніфікувати законодавчо закріплені принципи організації та діяльності органів виконавчої влади з урахуванням особливостей, притаманних кожному окремому їх рівню, що визначені Конституцією. Крім того, важливо підкреслити ті принципи, які наразі набувають все більшого значення у зв'язку з демократизацією всієї системи органів державної влади [163].

Отже, принципами, на яких ґрунтується організація та діяльність органів виконавчої влади, на сучасному етапі мають стати:

- верховенство права;
- забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина;
- законності;
- відкритості та прозорості;
- гласності;
- відповідальності;
- можливості оскарження незаконних рішень, дій та бездіяльності органів виконавчої влади.

Зміна застарілих принципів радянського державного управління на сучасні демократичні принципи публічного адміністрування стануть базисом для всіх подальших перетворень на теренах нашої держави.

Формування принципів діяльності публічної адміністрації в Україні має стати відображенням переходу національної правової системи від принципу «людина – гвинтик системи» до принципу «державна для людини» [164].

Враховуючи поступову модернізацію органів виконавчої влади в нашій державі, яка спрямована на наближення системи управління та норм законодавства до стандартів і вимог Європейського Союзу, обов'язковими до врахування виступають європейські стандарти формування основ діяльності і державної адміністрації загалом, й органів виконавчої влади зокрема. Так, одним з головних критеріїв приєднання до ЄС, які висувуються до країн-кандидатів є адаптація до *acquis communautaire* (або спільного надбання). В

свою чергу, принципи діяльності органів виконавчої влади у праві ЄС закріплені переважно за посередництва загальних принципів права ЄС та норм законодавства, схваленого на виконання Договорів ЄС, яким закріплено систему принципів ефективного врядування – «Good Governance» [165].

Вирішення завдань оптимальної організації та ефективної діяльності системи органів виконавчої влади не може обійтися без вирішення проблеми відповідальності органів державної влади за стан справ у сферах, за які вони відповідають. Питання їх відповідальності прямо пов'язане з питаннями компетенції і правового статусу органів державної виконавчої влади.

Вихід українського суспільства із системної кризи потребує істотного підвищення ефективності державного управління, тобто підвищення ефективності діяльності органів виконавчої влади, що, в свою чергу, ставить питання про оптимальну організацію виконавчої влади.

Як відомо, Концепція адміністративної реформи в Україні запропонувала закріпити на законодавчому рівні визначення понять, функціонального призначення та загальних субординаційних зв'язків центральних органів виконавчої влади: міністерств, державних комітетів, центральних органів виконавчої влади із спеціальним статусом.

Міністерства – це центральні органи виконавчої влади, покликані формувати і реалізувати державну політику у відповідних сферах суспільного життя (секторах державного управління). Міністерства посідають провідне місце серед центральних органів виконавчої влади і фінансуються безпосередньо з державного бюджету. Між міністерствами розподіляється весь спектр урядової політики, за винятком тих напрямів, реалізація яких віднесена до *повноважень* центральних органів із спеціальним статусом. Міністерства повинні мати право видавати загальнообов'язкові нормативно-правові акти в межах *повноважень*, визначених Конституцією і законами України, а також відповідно до актів Президента України та актів Кабінету Міністрів України. У змісті діяльності самого міністерства потрібно чітко визначити і розмежувати його *функції* як органу, який забезпечує аналітико-консультативну допомогу у

виробленні та здійсненні політики міністра у відповідному секторі державного управління; як органу, який забезпечує задоволення певних потреб суспільства і держави. Ці функції пов'язані, зокрема, з наданням управлінських послуг населенню і підлягають широкій децентралізації, в тому числі шляхом їх делегування окремим госпрозрахунковим підрозділам, підпорядкованим відповідним міністерствам.

На підставі викладеного вище вважаємо, що під органом державної виконавчої влади необхідно розуміти структурний елемент державного апарату, який діє на професійній основі і має власну структуру, призначений проводити в життя закони і підзаконні нормативні акти в рамках встановленої компетенції, наділений згідно з чинним законодавством обов'язками і правами, необхідними для виконання покладених на нього функцій, який виступає за дорученням держави, виражає його обов'язкові веління і володіє винятковим правом застосування заходів державного примусу.

Відповідно до п. 1 Положення про міністерство соціальної політики України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 р. № 423 «Міністерство соціальної політики України (Мінсоцполітики) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України і який забезпечує формування державної політики у сфері соціальної політики, загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування, соціального захисту осіб з інвалідністю, осіб, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, внутрішньо переміщених осіб, соціального захисту населення, волонтерської діяльності, з питань сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, усиновлення та захисту прав дітей, запобігання та протидії домашньому насильству, протидії торгівлі людьми, соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються, осіб, звільнених з військової служби, відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою, ветеранів праці, ветеранів військової служби, жертв нацистських переслідувань, дітей війни та жертв політичних репресій, пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які

підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, здійснення державного контролю за додержанням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки (державні допомоги, пільги, житлові субсидії та інші виплати, що здійснюються за рахунок державного бюджету, соціальні послуги), а також забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері соціального захисту ветеранів війни, осіб, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» в частині організації виплати їм разової грошової допомоги, здійснення державного нагляду та контролю за додержанням вимог законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування в частині призначення, нарахування та виплати допомоги, компенсацій, надання соціальних послуг та інших видів матеріального забезпечення з метою дотримання прав і гарантій застрахованих осіб, у сфері здійснення державного контролю за додержанням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки та з питань захисту прав дітей, державного регулювання та нагляду за дотриманням норм Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» щодо призначення (перерахування) і виплати пенсій у солідарній системі та щодо взаємодії Пенсійного фонду України з фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування» [166].

Водночас, вказаним положенням визначено, що «Мінсоцполітики є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, надання гуманітарної допомоги» [166].

До основних завдань Мінсоцполітики віднесено:

1) забезпечення формування державної політики:

«у сфері соціальної політики, загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування, волонтерської діяльності, пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню;

у сфері соціального захисту населення, зокрема осіб з інвалідністю,

ветеранів праці, ветеранів військової служби, жертв нацистських переслідувань, дітей війни та жертв політичних репресій, громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи;

з питань сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, усиновлення та захисту прав дітей;

з питань запобігання та протидії домашньому насильству;

з питань запобігання та протидії торгівлі людьми;

з питань надання соціальних послуг особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати;

з питань соціальної та професійної адаптації військовослужбовців, які звільняються, осіб, звільнених з військової служби;

з питань захисту прав депортованих за національною ознакою осіб, які повернулися в Україну;

у сфері здійснення державного контролю за додержанням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки (державні допомоги, пільги, житлові субсидії та інші виплати, що здійснюються за рахунок державного бюджету, соціальні послуги);»

2) забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері:

«гуманітарної допомоги;

соціального захисту ветеранів війни, осіб, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» в частині організації виплати їм разової грошової допомоги;

здійснення державного нагляду та контролю за додержанням вимог законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування в частині призначення, нарахування та виплати допомоги, компенсацій, надання соціальних послуг та інших видів матеріального забезпечення з метою дотримання прав і гарантій застрахованих осіб;

здійснення державного регулювання та нагляду за дотриманням норм Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»

щодо призначення (перерахування) і виплати пенсій у солідарній системі та щодо взаємодії Пенсійного фонду України з фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування» [166].

В контексті нашого дослідження у наступних підрозділах варто звернути увагу на окремі завдання Міністерства соціальної політики України більш детальноше, з огляду на їх вагомість у контексті євроінтеграції.

2.2 Адміністративно-правові засади формування державної соціальної політики з питань сім'ї та дітей

Важливим демократичним принципом Конституції України є принцип соціальної держави. Відповідно до нього, держава зобов'язана проводити політику та нести відповідальність за забезпечення конституційних і загально визнаних прав громадян та їх сімей. Особливості сучасного становища сімей та дітей в Україні потребують послідовної реалізації державної соціальної політики щодо забезпеченню достатнього життєвого рівня, який є необхідним для фізичного, духовного, морального, розумового і соціального розвитку кожної дитини.

Ю. Борисова та О. Прокопенко акцентують увагу на тому, що дослідження сім'ї та сімейних відносин сьогодні виступає стратегічно важливим напрямом наукового і політичного дискурсу, що зумовлено усвідомленням його учасниками вагової ролі інституту сім'ї у визначенні перспектив подальших соціальних перетворень і в нашій країні, і в більш глобальних масштабах.

Дослідники наголошують, що «в останні десятиліття інститут сім'ї в більшості країн світу зазнав серйозних змін. Внаслідок зменшення тиску норм суспільної моралі на шлюбно-сімейні орієнтації поширюються дошлюбні практики сексуальної поведінки молоді, явище позашлюбних народжень, малодітність і свідома бездітність, розлучуваність і, отже, зростає кількість неповних сімей і сімей з нерідними батьками, відчуженість дітей від сім'ї,

падіння авторитету батьків в порівнянні з авторитетом однолітків, «успішно влаштованих в житті», підвищення рівня підліткової девіантності. Означені тенденції розгортаються в контексті загального зниження рівня добробуту населення, погіршення фізичного і психічного стану здоров'я дітей і батьків, збільшення числа самотніх літніх чоловіків і жінок. Тенденції погіршення шлюбного стану населення несприятливо позначаються на засадах шлюбно-сімейного життя і на сімейній структурі населення як демографічно-економічній основі сталого розвитку суспільства» [167, с. 30].

Соціальний захист дітей і сімей, на утриманні яких перебувають діти, є однією з найважливіших сфер соціальної політики держави та являє собою завершену сталу систему, основою якої є нормативно-правова база і організаційна структура, що охоплює своєю діяльністю різні вікові й проблемні (сироти, інваліди, безпритульні) групи дітей, а також сім'ї, які потрапили в складні життєві обставини, та особи, що безпосередньо взаємодіють з дітьми [168, с. 199].

Проблема визначення сутності, ознак, ризиків потрапляння до складних життєвих обставин (СЖО) посіла в останній час одне з центральних місць в системі сучасних людинознавчих наук. Одним з важливих її аспектів, безумовно, є оцінка індивідуально-психологічних можливостей подолання СЖО – самостійно або за допомогою фахівців. В зв'язку з означеним використовується поняття копінгу, яке відображає стратегію поведінки, а ширше – комплекс думок, почуттів і дій, які використовуються індивідом в ситуаціях життєвих ускладнень з метою їх подолання [169, с. 26].

Таким чином, діяльність зі сприяння подоланню жінками-матерями складних життєвих обставин виступає в сучасних умовах невід'ємною складовою системи соціальної підтримки населення. Вона спрямована на:

- вирішення тактичних завдань підтримки чи відновлення нормальної життєдіяльності представників цієї соціальної групи, забезпечення їх включення у соціальне життя громади;
- довгострокові цілі стабілізації і покращення рівня й якості життя

населення завдяки превенції негативних соціальних явищ, серед яких девіантне материнство, дитяча бездоглядність і безпритульність, соціальне сирітство та інші [169, с. 29].

У науковій літературі серед загальної кількості законів, що вибудовують інституційну основу державної політики у сфері захисту сім'ї виділяють наступні групи:

- закони, що регламентують дії держави безпосередньо щодо соціального захисту сім'ї;
- закони щодо соціального супроводу соціально-вразливих верств і соціального забезпечення населення;
- закони, що регламентують діяльність органів соціального захисту;
- закони щодо регуляції суспільно-політичних процесів в умовах кризи;
- закони, що визначають трудову діяльність і пенсійне забезпечення;
- закони щодо бюджету України [170, с. 60].

Сутність державної політики щодо формування системи соціального захисту сім'ї та дітей полягає у виконанні соціальних функцій:

- економічної – основою якої є відповідальність держави перед суспільством за забезпечення соціальних виплат, зокрема матеріальної допомоги для утримання дітей, субсидій та пільг багатодітним родинам, сім'ям, які мають дітей з особливими потребами або обмеженими можливостями;
- політичної – забезпечення гарантованого рівня соціальної стабільності в суспільстві, яке переживає кризову ситуацію та має серйозні соціальні проблеми;
- суспільної – підтримка й гарантований захист нужденних категорій сімей, що мають на вихованні дітей, а також соціальне влаштування дітей, які опинилися в складній життєвій ситуації;
- демографічної – спрямованої на забезпечення повноцінного розвитку та якісного життя наступних поколінь, запобігання кількісним втратам народонаселення країни через збільшення ризиків, що виникають унаслідок виникнення кризових ситуацій;

– культурної – яка зумовлена підвищенням ролі людського капіталу – рушійної сили економічного зростання європейської держави, оскільки система соціального захисту гарантовано забезпечує дотримання мінімальних життєвих стандартів, а отже і збереження наступних поколінь [168, с. 199-200].

Фундаментом законодавчого регулювання державної соціальної політики з питань сім'ї та дітей є Конституція України. Стаття 1 Конституції України проголошує Україну соціальною державою, що покладає на державні органи першочергове завдання захисту соціально-економічних прав громадян. Стаття 48 гарантує достатній життєвий рівень сім'ї в Україні, основними показниками якого виступають забезпеченість членів сім'ї одягом, їжею та послугами. Частина 3 ст. 51 наголошує, що сім'я, поряд із материнством і дитинством, охороняється державою. Важливою є ст. 63, яка гарантує захист сімейної етики, тобто кожен громадянин має право не давати свідчення проти членів своєї родини в разі порушення проти одного з них слідства або справи [119].

Відповідно до Конституції розроблена і діє Концепція державної сімейної політики 1999 р., яка регламентує загальну стратегію, пріоритетні напрями державної сімейної політики, передбачає здійснення системи заходів тощо. У концепції визначено найбільш вразливі категорії сімей, які вимагають дієвої державної та суспільної підтримки, а саме сім'ї з дітьми, особливо багатодітні; неповні сім'ї, з яких дітей виховує одна мати або один батько; сім'ї з дітьми-інвалідами; сім'ї людей похилого віку; сім'ї, у яких немає годувальника, сім'ї, у яких відсутні стабільні джерела доходів [171].

Сімейний кодекс України закріпив у національному законодавстві правовий статус сім'ї (ст. 5), права та обов'язки її членів, визначив сутність державного регулювання майнових і не майнових прав та питання усиновлення. Принципи державної охорони сім'ї, викладені у ст. 6, роз'яснюють створення умов для материнства й батьківства, зміцнення сім'ї, морального й матеріального заохочення материнства та батьківства, підтримки пріоритету сімейного виховання дитини, державного піклування й підтримки дітей-сиріт [172].

Соціальний захист сім'ї також здійснюється положеннями Кодексу законів про працю України у ст. 182 про надання додаткових відпусток батькам, які всиновили дитину старше трьох років [173].

Кримінальний кодекс України та Кодекс України про адміністративні правопорушення регламентують відповідальність членів сім'ї за заподіяння один до одному насильницьких дій [174; 175].

Цивільне законодавство України захищає сім'ю та її членів через законодавче врегулювання норм опіки, опікунства, піклування. Глава 6 Цивільного кодексу України чітко визначає права та обов'язки опікуна (піклувальника) і підопічного, роль органу опіки у догляді за дотриманням законності дій сторін, захищає матеріальні й нематеріальні права та інтереси сторін опіки і піклування [176].

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. № 2229-VIII визначає державний правовий механізм запобігання та подолання наслідків насильства над членами сім'ї незалежно від факту спільного проживання, надає роз'яснення новим юридичним поняттям «дитина-кривдник», «домашнє насильство» [177].

Наступна група законів України регулює організацію та діяльність державних органів виконавчої влади у справах сім'ї. Означені акти вищої юрисдикції формують чітку вертикальну структуру соціальних органів і служб. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 р. № 2671-VIII визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах [178].

Організацію державної політики з соціальної роботи із сім'ями та дітьми, також визначає Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» від 21.06.2001 № 2558-III. У Законі визначено, що державну соціальну роботу із сім'ями провадять не тільки державні уповноважені установи й органи, а й фахівці соціальної роботи, фізичні та юридичні особи,

які надають соціальні послуги, та волонтери, що стало запорукою професіоналізації соціальної роботи та підвищення рівня якості надання послуг [179].

Законодавство регламентує також організаційні засади діяльності органів виконавчої й місцевої влади, об'єктом роботи яких є захист прав дітей: Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 р. № 20/95-ВР [180], Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 р. № 2342-IV [181].

Важливим нормативно-правовим актом з питань сім'ї та дітей є Концепція Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року від 5 квітня 2017 р. № 230-р. Державна соціальна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року є логічним продовженням Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року, що має сприяти формуванню оновленої моделі роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування на всіх рівнях у напрямі забезпечення найкращих інтересів дітей [182].

Отже, Україна має розвинуту нормативно-правову базу державного соціального захисту сім'ї та дітей, яка трансформується в умовах євроінтеграції та загострення суспільно-політичної кризи 2013 – 2018 рр. Диверсифікація форм і механізмів роботи державних соціальних центрів і служб відбувається на фоні політики імплементації міжнародних та європейських стандартів соціального супроводу населення, де ключову роль у модернізації національного законодавства відіграє Угода про асоціацію України та ЄС [170, с.75–76].

Державна соціальна політика з питань сім'ї та дітей знаходиться у відомстві Міністерства соціальної політики України, тому саме накази вищезазначеного центрального органу виконавчої влади є засобами реалізації

загальної політики держави [183; 184; 185; 186].

Окрім того, у житті сім'ї та дітей важливу роль відіграють ті рішення, які приймають інші міністерства, наприклад Міністерство охорони здоров'я України [187], Міністерство внутрішніх справ України [188] тощо.

Інформацію щодо механізмів реалізації державної політики у сфері захисту сім'ї та дітей надають загальнодержавні й регіональні цільові програми. Серед програм національного рівня виділяють цільові соціальні програми: утвердження гендерної рівності [189; 190], підтримки сім'ї [191; 192], підтримці внутрішньо переміщених осіб [193]. Національні програми знаходять своє втілення в регіональних програмах, які вже актуалізують потреби громад у соціальному захисті.

Середній строк діяльності державної програми складає 5 років, хоча на регіональному рівні програми здебільшого мають довший термін для реалізації. Програми будуються за типовим принципом: аналітична записка, паспорт програми, рекомендації щодо її впровадження. У паспорті програми знаходять відображення заходи соціального спрямування, терміни їх здійснення, відповідальні структури та обсяги фінансування. Метою Державної цільової програми підтримки сім'ї 2013–2016 рр. стало збереження традиційних сімейних цінностей, посилення мотивації до реєстрації шлюбів, свідомого народження й виховання дітей, а також підвищення соціального захисту сімей, які опинились у складних життєвих обставинах [192].

Розглянемо детальніше організацію та діяльність Міністерства соціальної політики України щодо формування державної соціальної політики з питань сім'ї та дітей.

Зауважимо, що центральний орган виконавчої влади з питань сім'ї та дітей пройшов довгу історію формування. У липні 1996 р. на базі Міністерства України у справах сім'ї, молоді і спорту, Комітету у справах неповнолітніх Кабінету Міністрів України, Комітету у справах жінок, материнства і дитинства при Президентові України Указом Президента України було утворено Міністерство України у справах сім'ї та молоді; після ряду реорганізацій з

1999 р. – Державний комітет України у справах сім'ї та молоді, з 2000 р. – Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму України.

Указом Президента України від 22 листопада 2001 р. № 1132 було відновлено діяльність Державного Комітету України у справах сім'ї та молоді. У 2005 р. Міністерство України у справах сім'ї, дітей та молоді та Державний комітет України з питань фізичної культури і спорту було реорганізовано у Міністерство України у справах молоді та спорту.

Відповідно Указу Президента України «Про Міністерство у справах молоді та спорту» від 26 лютого 2005 р. №381/2005 відбулася реорганізація Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді та Державного комітету України з питань фізичної культури і спорту у Міністерство України у справах молоді та спорту. Положення про Міністерство України у справах молоді та спорту протягом досліджуваного періоду змінювалося два рази. Отже, все це тягло за собою зміну обсягу функцій, виконуваних міністерством, і, як наслідок, знижувало ефективність адміністративно-правового регулювання даної галузі [194, с. 83-84].

Сьогодні Міністерство соціальної політики України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України і який забезпечує формування та реалізує державної політику у сфері соціального захисту, з питань сім'ї та дітей, у сфері здійснення державного контролю за додержанням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки та з питань захисту прав дітей.

Мінсоцполітики є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, надання гуманітарної допомоги [195].

Постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 р. № 423 «Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України» визначено, що Міністерство соціальної політики України відповідно до його функцій: організовує і проводить роботу із соціальної підтримки та надання соціальних послуг молодим сім'ям, сім'ям (особам), які перебувають у

складних життєвих обставинах, багатодітним сім'ям, сім'ям опікунів, піклувальників, прийомним сім'ям та дитячим будинкам сімейного типу, особам з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; здійснює управління у сфері соціальної роботи із сім'ями, дітьми; організовує роботу з виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводження таких сімей (осіб), визначає порядок здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу; координує діяльність уповноважених підрозділів органів внутрішніх справ, органів опіки і піклування із запобігання насильству в сім'ї; узагальнює відомості про насильство в сім'ї, визначає потребу в утворенні спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї в регіонах; приймає і розглядає заяви та повідомлення про факти вчинення насильства в сім'ї і реальну загрозу його вчинення; направляє жертв насильства в сім'ї та членів сім'ї, стосовно яких існує реальна загроза його вчинення, до спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї та інші повноваження [195].

Отже, Міністерство соціальної політики України формує та забезпечує реалізацію державної політики з питань сім'ї та дітей, питань протидії торгівлі людьми, у сферах трудових відносин.

У контексті нашого дослідження заслуговує на увагу багаторічна продуктивна співпраця Уряду України з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ), завдяки якій реалізується програма співробітництва, метою якої є вжиття заходів для поліпшення здоров'я матерів, зменшення дитячої смертності, зупинення поширення ВІЛ-інфекції/СНІДу та туберкульозу, захисту вразливих категорій населення, основними серед яких є діти. Зазначена робота зосереджена в чотирьох основних підпрограмах: «Здоров'я та розвиток дитини», «ВІЛ/СНІД, діти та молодь», «Захист дітей», «Адвокація, інформаційна діяльність та соціальна політика». Таким чином, держава за підтримки міжнародної організації намагається долучити до інформаційного поля дані про можливе отримання кваліфікованих послуг у рамках існуючої

системи соціального захисту дітей в Україні [196].

Важливе місце у формуванні державної соціальної політики з питань сім'ї та дітей належить Уповноваженому Президента України з прав дитини. Слід зауважити, що незважаючи на позитивні зрушення у сфері захисту прав дітей та введення нового інституту, існує низка прогалин у діяльності Уповноваженого з прав дитини. Деякі науковці вважають, що для більш повного виконання завдань Уповноваженого варто на законодавчому рівні закріпити його взаємодію з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, оскільки порушення прав дитини також є порушенням прав людини. Крім того, така взаємодія надасть змогу ефективно впливати на причини та умови, що сприяють порушенням прав дітей. Також суттєвою прогалиною є те, що Уповноважений з прав дитини не наділений повноваженнями звертатися до Конституційного Суду України [197, с. 21-22].

Також, вагому роль у формуванні державної соціальної політики з питань сім'ї та дітей відіграло створення в березні 2018 року консультативно-дорадчого органу при Уповноваженому Президента України з прав дитини – Національної дитячої ради. Основною метою діяльності Національної дитячої ради є забезпечення участі дітей та молоді у реформах, які відбуваються в країні, залучення їх до активної участі у житті суспільства.

Адже ключовим елементом стратегії розвитку Європейського Союзу є залучення дітей до формування державної політики. Європейський Союз затвердив стратегію, за якою до кінця 2020-х років в кожній європейській країні має запрацювати Національна дитяча рада (National Eurochild Forum). Національна дитяча рада – виборний орган, куди діти обирають дітей. У нього обирають по одній дитині від кожного регіону країни, і потім National Eurochild Forum вибирає представника в Дитячу раду Європи [198]. Саме тому створення державного механізму забезпечення участі дітей у роботі Дитячої ради Європи є важливим аспектом курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу.

Перейдемо до розгляду вагомого напрямку державної соціальної політики з питань сім'ї та дітей – запобігання та протидія домашньому насильству та

захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства. Суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, є: 1) спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 2) інші органи та установи, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 3) загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб; 4) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах [199].

До загальних служб підтримки постраждалих осіб належать заклади, які надають допомогу постраждалим особам: центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; притулки для дітей; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка); центри соціально-психологічної допомоги; територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг); інші заклади, установи та організації, які надають соціальні послуги постраждалим особам.

До спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб належать притулки для постраждалих осіб, центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб, кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим особам та особам, які постраждали від насильства за ознакою статі, а також заклади та установи, призначені виключно для постраждалих осіб та осіб, які постраждали від насильства за ознакою статі [199].

Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ) – спеціальний заклад, що проводить соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги. Мережа центрів складається з республіканського (Автономної Республіки Крим), обласних, Київського та Севастопольського міських, районних, міських, районних у містах центрів.

Центр утворюється, реорганізується та ліквідується відповідним органом

виконавчої влади або органом місцевого самоврядування і належить до сфери його управління. Діяльність центру координує відповідно Міністерство соціальної політики Автономної Республіки Крим, структурний підрозділ з питань соціального захисту населення обласної, Київської та Севастопольської міської, районної, районної у містах Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу відповідної ради.

Основними завданнями місцевого центру є:

– проведення соціально-профілактичної роботи, спрямованої на запобігання потраплянню в складні життєві обставини сімей, дітей та молоді;

– виявлення сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги;

– здійснення соціального супроводу сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, надання їм соціальних послуг за результатами проведеної оцінки їх потреб у таких послугах;

– організація здійснення наставництва над дитиною, яка проживає у закладах для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, іншому закладі для дітей;

– забезпечення взаємодії із структурними підрозділами місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також залучення потенціалу територіальної громади до проведення соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю [200].

До інших суб'єктів, що здійснюють надання соціальних послуг для сімей та дітей належать центри соціально-психологічної допомоги, центр матері та дитини. Постановою Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2017 р. № 741 «Про затвердження типових положень про заклади соціальної підтримки сімей, дітей та молоді» затверджено: «Типове положення про центр соціально-психологічної допомоги»; «Типове положення про соціальний центр матері та дитини». Центр соціально-психологічної допомоги є закладом, що надає соціальні послуги особам, які внаслідок стихійного лиха, збройних конфліктів,

насильства у сім'ї, торгівлі людьми або реальної загрози їх вчинення тощо перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати. Основним завданням центру є надання комплексу соціальних послуг, зокрема притулку, кризового та екстреного втручання, консультування особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, що сприятиме якнайшвидшому їх поверненню до нормальних умов життєдіяльності [201].

Соціальний центр матері та дитини є закладом для тимчасового проживання жінок на сьомому-дев'ятому місяцях вагітності та матерів з дітьми віком від народження до 18 місяців, які перебувають у складних життєвих обставинах, що перешкоджають виконанню материнського обов'язку [201].

Забезпечуючи формування та реалізацію державної соціальної політики з питань сім'ї та дітей в Україні, важливим завданням для суб'єктів державного управління у зазначеній сфері є найповніше врахування інноваційно-технологічних та кадрових чинників, які впливають на ефективність державного управління охороною дитинства, зокрема:

– інноваційно-технологічні чинники: міжнародне співробітництво та впровадження зарубіжного досвіду; розробка й впровадження інноваційних підходів; наявність ефективних технологій державного управління; дієвість державно-управлінських рішень з питань сім'ї та дітей в Україні; впровадження інформаційних технологій; удосконалення технологій соціальної роботи з сім'ями дітьми різних категорій; переорієнтація на надання державно-управлінських послуг;

– кадрові чинники: професіоналізм і професійна компетентність державних службовців; рівень кадрового забезпечення; організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців; система добору кадрів; мотивація діяльності; плинність кадрів [202, с. 202-203].

Цілковито погоджуємось з тезою про те, що «поліпшення умов розвитку дітей має розглядатись як передумова сприятливого соціально-економічного і демографічного майбутнього, як проблема національного значення, що потребує першочергового вирішення», висловленою О. Приходько та

К. Мусточкою [203, с. 97].

Сім'я є і залишається природним середовищем для фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього. Вона має виступати основним джерелом матеріальної та емоційної підтримки, психологічного захисту, засобом збереження і передачі національно-культурних і загальнолюдських цінностей прийдешнім поколінням. Передусім, сім'я повинна залучати дітей до освіти, культури і прищеплювати загальнолюдські норми суспільного життя. Усі державні та суспільні інституції мають підтримувати зусилля батьків або осіб, які їх замінюють, спрямовані на забезпечення відповідних умов для виховання, освіти, розвитку здорової дитини.

Кожна дитина має право на виховання в сімейному оточенні, незалежно від того, може її біологічна родина забезпечити нормальні умови життя та виховання чи ні, і чи здатні батьки належним чином виконувати свої обов'язки. Щодо дітей, які за певних життєвих обставин залишилися без батьківського піклування – обов'язок забезпечення їхнього розвитку бере на себе держава [203, с. 97].

Необхідно зауважити, що у Проміжній доповіді про виконання Україною Конвенції ООН про права дитини (за період 2012 – 2016 роки) констатується, що існуюче нормативно-правове забезпечення сфери захисту прав дитини та сім'ї є неналежним. Основними недоліками є:

- безсистемність, яка отримує свій вираз у відсутності єдиної системи органів з питань сім'ї та дітей, алгоритму взаємодії між ними;
- майже всім нормативним актам, які регулюють питання захисту сім'ї та дитини, властива певна декларативність, часто-густо немає механізмів реалізації того чи іншого положення;
- недостатність фінансування інститутів захисту прав дитини [204].

Цілком погоджуємося з думкою Н.В. Лесько проте, що загалом державна політика з питань сім'ї та дітей відповідає міжнародним стандартам та

спрямована на подолання усталених стереотипів в цій сфері. Проте, національне законодавство України з цих питань охоплює чимало нормативно-правових актів, які нерідко суперечать один одному. Передусім це стосується повноважень органів та установ, процедури їхньої звітності, послідовності вживання відповідних заходів. Окрім того, в Україні існує проблема нормативного забезпечення взаємодії та координації зусиль державних установ та організацій з питань сім'ї та дітей. Внаслідок адміністративної реформи, що розпочалася 10 грудня 2010 року, втрачено важливі галузі управління у сфері захисту сім'ї та дітей [205, с.214].

Науковець В.О Левченко називає основні причини реформування механізму державної соціальної політики захисту прав дітей: 1) вікові особливості дітей; 2) специфічність правового статусу дитини (рівень дієздатності, міра будь-якої з форм відповідальності за свої вчинки тощо); 3) низький рівень захищеності дитини перед небезпеками «дорослого» світу; 4) недостатня соціально-психологічна стійкість неповнолітніх до дії негативних зовнішніх чинників; 5) надзвичайна гострота проблем, пов'язаних з віковим «омолодженням» злочинності; 6) дуже високий відсоток рецидиву серед молодих злочинців та інші причини.

Вчена пропонує виділяти наступні етапи реформування державної соціальної політики захисту прав дітей: 1) виділення ювенальних судів в судах загальної юрисдикції; 2) створення і розвиток інституту соціальних працівників; 3) підвищення взаємодії суб'єктів, що здійснюють роботу з неповнолітніми; 4) запровадження в існуючу систему захисту прав неповнолітніх Уповноваженого з прав дитини; 5) підвищення рівня взаємодії суб'єктів, що здійснюють діяльність щодо дітей [206, с.126–127].

На початку XXI століття характерні такі моделі сімейної політики: пронаталістська, егалітарна, традиціоналістська моделі та модель, орієнтована на самозабезпечення сімей або «приватизацію» сімейних функцій [207, с. 189].

1. Пронаталістська модель. Акцент у цій моделі ставиться на стимулюванні дітородної активності та створенні можливостей поєднання

економічної діяльності з народженням та вихованням дітей. Підтримка сім'ї розглядається як сфера відповідальності держави, що виявляється у високому рівні і розвитку сфери соціальних послуг з догляду за дітьми, і матеріального забезпечення матері під час декретної відпустки. Створюються всі умови для того, щоб зайнятість матері не була перешкодою для народження дитини. Яскравим прикладом впровадження цієї моделі є Франція.

2. Традиціоналістська модель. Основним завданням політики у цьому випадку є збереження й підтримка сім'ї та сімейних цінностей у традиційному розумінні цих понять. Держава бере на себе деяку відповідальність за матеріальну підтримку сімей, але все-таки вважається, що сім'я має сама себе забезпечувати. Вагому роль у матеріальній та нематеріальній підтримці сімей відіграють також різноманітні некомерційні організації. Загалом для вказаної моделі характерний порівняно низький середній рівень фінансової підтримки сімей з дітьми. Деякою мірою заохочується традиційна модель сім'ї з «чоловіком-годувальником» і все ще існують перешкоди для жіночої зайнятості, наприклад, через систему оподаткування. Низький рівень розвитку сфери соціальних послуг з догляду за дитиною не дозволяє матерям достатньою мірою поєднувати зайнятість з сімейним життям. Ця модель сімейної політики характерна для Німеччини.

3. Егалітарна модель. Основною ціллю політики в реалізації цієї моделі є забезпечення гендерної рівності. Держава повною мірою бере на себе створення середовища, яке б дало змогу поєднувати оплачувану роботу жінки й сімейне життя, для цього заохочується розширення ролі батька у вихованні дітей і догляді за ними.

4. Модель, орієнтована на самозабезпечення сімей або «приватизацію» сімейних функцій. Вважається, що сім'я є самодостатньою, регулювання її матеріального добробуту здійснюється ринком, і виходячи з цього, фінансова підтримка сімей, а також функціонування сфери соціальних послуг здійснюється загалом на невисокому рівні. Участь жінки на ринку праці не обмежується, але підтримка при народженні дитини доволі незначна, тобто

також певною мірою сповідується традиційна модель з «чоловіком-годувальником». Загалом підтримка працюючих батьків розглядається радше як сфера відповідальності недержавних організацій, а у сфері відповідальності уряду опиняються тільки малозабезпечені родини. Прикладом моделі є Велика Британія [207, с. 189-190].

Все сказане дає змогу зробити такі висновки. Державна соціальна політики з питань сім'ї та дітей – це напрям загальнодержавної політики держави, специфічна діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування та суспільних формувань щодо формування основних завдань та принципів соціального захисту сім'ї та дітей.

Нечітка визначеність повноважень органів виконавчої влади у сфері забезпечення формування державної соціальної політики з питань сім'ї та дітей є причиною частих законодавчих змін, нестабільності їх структури, кількісного складу, статусу. Окрім того, на місцевому рівні не визначено механізму координації діяльності різних структурних підрозділів, до компетенції яких належить забезпечення формування соціальної політики на місцевому рівні.

Реалізація повноцінної соціальної держави неможлива без формування дієвого механізму й ефективної концептуальної основи державної соціальної політики з питань сім'ї та дітей. Проте, роз'єднаність та наявність великої кількості нормативно-правових актів різної юридичної сили, високий рівень динамічності, часте виникненням нових норм, що ускладнюють зміст і структуру правового матеріалу негативно впливає на формування державної соціальної політики з питань сім'ї та дітей.

В Україні основна проблема державної соціальної політики з питань сім'ї та дітей полягає у відсутності комплексного підходу, обмеженість фінансових ресурсів, які спрямовуються на формування та реалізацію державної політики. Саме тому, важливо стимулювати дослідження вищезазначеної проблем в навчальних закладах гуманітарного профілю та сприяти дослідженню ефективності законодавства у вищезазначеній сфері, а також практики його застосування, налагодити достатнє і якісне кадрове забезпечення, не

допускаючи скорочення в системі органів та установ з питань сім'ї та дітей.

2.3 Діяльність Міністерства соціальної політики щодо протидії торгівлі людьми

В останні роки наша країна все частіше стає країною призначення жертв торгівлі людьми, окрім того, внаслідок збройного конфлікту на території України, збільшуються ризики потрапляння у ситуацію торгівлі людьми внутрішньо переміщених осіб.

Так у період з 2014 по 2017 рр. Міністерством соціальної політики було ідентифіковано 418 постраждалих від торгівлі людьми (27 – 2014 р., 83 – 2015 р., 110 – р. та 198 – 2017 р.), у тому числі 209 чоловіків, 169 жінок та 40 дітей (25 дівчат та 15 хлопців). Більшість постраждалих були залучені до трудової експлуатації (256), сексуальної експлуатації (87) та експлуатації у жебракуванні (42) [208].

Щодо торгівлі дітьми, то за даними Міністерства соціальної політики України від 2012 р. до листопада 2016 р. 32 дітям встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми. Основними країнами призначення у випадках торгівлі дітьми є Україна, Польща, Російська Федерація та Іспанія [209].

Заборона торгівлі людьми передбачена, зокрема, в таких міжнародно-правових актах, як Загальна декларація прав людини (1948), Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами (1949), Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини (1950), Протокол про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дівчатами, і покарання за неї (2000), Додаткова конвенція про заборону рабства, работоргівлі, а також аналогічних рабству інститутів і практики (1956), Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (2005) та ін.

У національному законодавстві поняття торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини визначаються у Законі України «Про протидію

торгівлі людьми» від 20.09.2011 р. № 3739-VI, Кримінальному кодексі України від 05.04.2001 р. № 2341-III.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про протидію торгівлі людьми», торгівля людьми розуміється «як здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином» [210].

Визначення поняття «торгівля людьми», що міститься у Законі «Про протидію торгівлі людьми», є дещо неповним у порівнянні з визначеннями, що запропоновані у Протоколі ООН та Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, оскільки серед видів експлуатації не враховано примусову працю і послуги, вилучення органів і підневільний стан. Такий недолік є суттєвим, зважаючи на зафіксовані останніми роками тенденції до поширення торгівлі людьми з метою трудової експлуатації всередині України та ситуації на Сході країни (Луганська і Донецька області), де на підконтрольних сепаратистам територіях повідомляють про випадки примусової праці і зникнення людей [211, с. 96-97].

Згідно зі ст. 149 КК України «торгівля людьми або здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи, – караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років».

Під експлуатацією людини розуміють всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, втягнення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову

вагітність, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо [174].

З часу прийняття Закону України «Про протидію торгівлі людьми» від 20.09.2011 р. № 3739-VI [210] прийнято низку нормативно-правових актів: Порядок взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми від 22.08.2012 р. № 783 [212]; Порядок виплати одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми від 25.07.2012 № 660 [213]; Положення про створення та функціонування Єдиного державного реєстру злочинів торгівлі людьми від 18.04.2012 р. № 303 [214]; Стандарти надання соціальних послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми, а саме: Стандарт надання послуг із соціальної профілактики торгівлі людьми; Стандарт надання послуг із соціальної інтеграції та реінтеграції осіб, які постраждали від торгівлі людьми; Стандарт надання соціальних послуг із соціальної інтеграції та реінтеграції дітей, які постраждали від торгівлі людьми від 30.07.2013 р. № 458 [215]; Концепція Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року [216]; Державна соціальна програма протидії торгівлі людьми на період до 2020 року [217]; Інструкція зі збору та моніторингу статистичної інформації щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми від 11.01.2016 р. [218].

Торгівля людьми може відбуватися за різними формами експлуатації: трудова; сексуальна, використання в порнобізнесі; примусова вагітність, вилучення органів; проведення дослідів над людиною без її згоди; усиновлення (удочеріння) з метою наживи; втягнення у злочинну діяльність; використання у збройних конфліктах тощо.

Позитивним кроком стало запровадження системи кримінального аналізу ризиків торгівлі людьми, сумісну зі стандартами ЄС. У складі Інтегрованої інформаційно-пошукової системи Національної поліції України створено інформаційну підсистему «Трафік» та підготовлено навчальний курс для її користувачів.

За підтримки Міжнародної організації з міграції в Україні працює

Національна «гаряча лінія» з питань міграції та протидії торгівлі людьми за безкоштовним номером 0-800-505-501 або 527 для абонентів мереж «Київстар», «Vodafone» та «Lifecell». На базі громадської організації «Ла Страда – Україна» крім Національної дитячої «гарячої лінії» працює ще одна Національна «гаряча лінія» з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації (безкоштовні номери 0-800-500-335 або 386 для абонентів мереж «Київстар», «Vodafone», «Lifecell») [209].

Від 1 червня 2017 року Національна дитяча «гаряча лінія» відкрила короткий номер 116 111 (безкоштовний для абонентів «Київстар» та «Lifecell»), що покращило доступ дітей до отримання консультацій. Цей номер телефону запроваджений у 26 європейських країнах. Лінія є безкоштовною, анонімною та конфіденційною. Національна «гаряча лінія» із попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації від 24 листопада 2017 року змінює короткий номер 386 на загальноєвропейський номер 116 123.

Окрім того, розроблено та затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 18.04.2012 р. № 303 «Положення про створення та функціонування Єдиного державного реєстру злочинів торгівлі людьми». У Закон України «Про протидію торгівлі людьми» додано розділ VI «Протидія торгівлі дітьми», де передбачено спеціальні принципи протидії торгівлі дітьми:

- дотримання прав дитини;
- повага до думки дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми, стосовно заходів, які до неї застосовуються, з урахуванням її віку, стану здоров'я, інтелектуального і фізичного розвитку та інтересів;
- роз'яснення дитині, яка постраждала від торгівлі дітьми, у зрозумілій для неї формі її прав та обов'язків;
- забезпечення конфіденційності інформації про особу дитини та відомостей, які дозволили б установити дитині статус як такої, яка постраждала від торгівлі дітьми [210].

Незважаючи на те, що КК України посилено кримінальну відповідальність за вчинення сексуальних злочинів, ситуація не змінюється.

Виявлення таких випадків, збирання свідчень потерпілих, процедура подання їх у суд та забезпечення психологічного і правового захисту розбещуваних і зґвалтованих залишається дуже складною, а більшість таких справ мають недостатньо доказів. Недосконала практика розгляду справ про сексуальне насильство в судах призводить до того, що кількість постраждалих, визнаних судом жертвами сексуального насильства, незначна [219, с. 61-62].

На жаль, кримінальне законодавство не зараховує до торгівлі людьми передачу дитини іншій особі за винагороду чи інше відшкодування без мети експлуатації. Саме тому необхідно визначити відмінність між поняттями «торгівля дітьми» та «торгівля дітьми з метою експлуатації», як це встановлено у Факультативному протоколі до Конвенції ООН про права дитини. Стаття 150 КК України визначає відповідальність за експлуатацію дітей, передбачає лише трудову експлуатацію дітей, при цьому інші види експлуатації взагалі не розглядаються.

Цілком погоджуємося з думкою Н.В. Лесько про доцільність запровадження кримінальної відповідальності за купівлю, обмін, розповсюдження, збут і зберігання матеріалів, що містять дитячу порнографію, зокрема, в Інтернеті. Необхідно вдосконалити практику розгляду справ про сексуальне насильство над дітьми в судах, адже кількість дітей, визнаних судом жертвами сексуального насильства, значно менша, ніж реальна кількість дітей, які постраждали від таких злочинів [220, с. 123].

Слід зауважити, що до прийняття Закону України «Про протидію торгівлі людьми» основним органом центральної виконавчої влади у сфері боротьби з торгівлею людьми було Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту, а саме відділ попередження насильства в сім'ї та протидії торгівлі людьми у складі Департаменту сімейної, гендерної політики та демографічного розвитку.

Законом України «Про протидію торгівлі людьми», що був прийнятий 20 вересня 2011 року [210], визначено суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми: Президент України, Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, місцеві органи виконавчої влади,

закордонні дипломатичні установи України, заклади допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми.

Так, до повноважень Президента України входить визначення центрального органу виконавчої влади національним координатором у сфері протидії торгівлі людьми. Однак, дане положення було внесено до Закону «Про протидію торгівлі людьми» лише у жовтні 2012 року, тобто майже через рік після прийняття самого Закону. До внесення змін дана функція належала до компетенції Кабінету Міністрів України, який своєю Постановою у січні 2012 року визначив національним координатором Міністерство соціальної політики України [221]. У свою чергу, Президент України у березні 2013 р. підписав Указ «Про внесення змін до Положення про Міністерство соціальної політики України» [222].

Кабінет Міністрів України, відповідно до положень Закону України «Про протидію торгівлі людьми», спрямовує і координує роботу суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, а також визначає процедуру встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми і порядок утворення та функціонування Єдиного державного реєстру злочинів торгівлі людьми.

Перелік центральних органів виконавчої влади, які задіяні у сфері протидії торгівлі людьми, визначено Постановою КМУ «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми» [223]. До них належать Міністерство соціальної політики, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство закордонних справ, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту (зараз Міністерство освіти і науки України та Міністерство молоді та спорту України), Адміністрація Державної прикордонної служби, Державна міграційна служба.

Закон «Про протидію торгівлі людьми» визначає загальні повноваження центральних органів виконавчої влади, серед яких: формування та реалізація державної політики у сфері протидії торгівлі людьми; розробка проектів Державної цільової програми протидії торгівлі людьми та Національного

механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, і забезпечення реалізації зазначених документів; моніторинг діяльності суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми; підготовка та оприлюднення щорічної доповіді про стан реалізації заходів у сфері протидії торгівлі людьми; здійснення заходів щодо встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми. Крім того, заходи центральних органів виконавчої влади мають бути спрямовані на викорінення передумов торгівлі людьми, зокрема щодо попередження насильства в сім'ї та дискримінації за ознакою статі; підвищення рівня обізнаності щодо протидії торгівлі дітьми серед батьків та осіб, які їх замінюють, та осіб, які постійно контактують з дітьми у сферах освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури та спорту, оздоровлення та відпочинку, судовій та правоохоронній сферах; координацію та контроль за діяльністю закладів допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми [210].

Як зазначалося вище, Міністерство соціальної політики України є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань протидії торгівлі людьми. У складі Департаменту сімейної, гендерної політики та протидії торгівлі людьми створено Відділ протидії торгівлі людьми. Крім того, у напрямку забезпечення прав дітей та запобігання торгівлі дітьми працює Департамент захисту прав дітей та усиновлення. На регіональному рівні роботу з протидії торгівлі людьми проводять департаменти соціальної політики (в деяких областях – департаменти соціального захисту населення), які входять до складу обласних державних адміністрацій та Київської міської державної адміністрації.

Відповідно до Закону, визначено три основні напрями державної політики України щодо протидії торгівлі людьми. По-перше, це попередження явища у спосіб дослідження стану, причин і передумов поширення торгівлі людьми; підвищення рівня обізнаності населення про причини та наслідки явища; забезпечення регулювання процесів зовнішньої та внутрішньої трудової міграції. По-друге, це боротьба зі злочинністю, що пов'язана з торгівлею

людьми за допомогою виявлення та розслідування злочинів, забезпечення безпеки потерпілих, свідків та інших осіб, які беруть участь у кримінальних справах щодо торгівлі людьми, притягнення до відповідальності винних у торгівлі людьми, виявлення та усунення причин і передумов торгівлі людьми, відновлення прав постраждалих. Третій напрям – комплексна допомога постраждалим від торгівлі людьми [210].

Зазначені напрями державної політики відповідають запропонованим заходам, що викладені у Протоколі про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності.

Слід також звернути увагу, що на сьогодні у більшості Положень, які регулюють діяльність і визначають сферу компетенції центральних органів виконавчої влади, що залучені до протидії торгівлі людьми, відсутні будь-які згадки про заходи у зазначеній сфері. Прогалину у цьому питанні була покликана заповнити Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми» від 22.08.2012 р. № 783 [212], однак і в ній повноваження усіх органів виконавчої влади, які задіяні у сфері протидії торгівлі людьми визначаються не зовсім чітко.

Отже, результатом державної політики України у сфері протидії торгівлі людьми є ратифікація основних міжнародних Конвенцій, розробка п'яти державних програм, прийняття Закону України «Про протидію торгівлі людьми» і низки підзаконних актів, закріплення кримінальної відповідальності за торгівлю людьми і проституцію на національному законодавчому рівні. В той же час політична і соціально-економічна ситуація в країні створює нові виклики. Державна політика потребує удосконалення механізмів попередження і швидкого реагування на нові загрози у сфері торгівлі людьми.

Внаслідок недостатнього фінансування більшість заходів державних програм залишаються невиконаними, а діяльність державних і місцевих органів

влади спрямована переважно на законодавче забезпечення та моніторинг своєї діяльності. В результаті основну роботу у сфері протидії торгівлі людьми проводять міжнародні та неурядові організації.

Інституційне забезпечення протидії торгівлі людьми покладено в Україні на цілий ряд органів центральної виконавчої влади, однак їхні функції у цій сфері не зазначені у жодному документі. Таким чином, постає необхідність у прийнятті відповідної постанови або внесенні змін у положення відповідальних центральних органів виконавчої влади. При формуванні політики протидії торгівлі людьми слід надавати пріоритет соціальним механізмам протидії. Оскільки ідентифікація жертв торгівлі людьми працівниками органів виконавчої влади залишається однією з основних проблем у цій сфері. Доцільно проводити регулярні тренінги та семінари для більшого кола працівників як державних органів, так і органів місцевого самоврядування, а також для груп осіб, які можуть безпосередньо стати свідками торгівлі людьми зважаючи на природу їх зайнятості (працівники готелів, таксисти, тощо) [211, с.133–134].

Аналізуючи напрями вдосконалення державної соціальної політики з питань сім'ї та дітей, необхідно врахувати Доповідь групи експертів із заходів стосовно протидії торгівлі людьми (ГРЕТА) про впровадження Україною Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 13 липня 2018 р.

Група експертів із протидії торгівлі людьми (ГРЕТА) була створена відповідно до статті 6 Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, яка вступила в силу 1 лютого 2008 р. ГРЕТА відповідає за моніторинг виконання Конвенції сторонами та за підготовку доповідей про оцінку вжитих ними заходів. ГРЕТА складається із 15 незалежних та неупереджених експертів з різних сфер діяльності, яких обрано у зв'язку з їх професійним досвідом у сферах, що охоплюються Конвенцією. Члени ГРЕТА обираються строком на 4 роки із можливістю переобрання ще на один строк. Моніторинг ГРЕТА у кожній країні, яка є стороною Конвенції, здійснюється на

рівних засадах.

Отже, Група експертів із заходів стосовно протидії торгівлі людьми (ГРЕТА) у своїй доповіді закликає уряд України розробити та підтримувати систему ведення комплексної та уніфікованої статистики щодо торгівлі людьми шляхом збору достовірних статистичних даних про імовірно постраждалих та ідентифікованих постраждалих від торгівлі людьми, а також про заходи захисту їх прав, про кількість заяв на отримання компенсації та випадків, коли вона була отримана, а також про розслідування, судове переслідування та розгляд справ, пов'язаних їх торгівлею людьми. Статистичні дані про постраждалих необхідно збирати від усіх головних суб'єктів та розподіляти їх за статтю, віком, типом експлуатації, країною походження та/чи призначення. Всі зазначені дії повинні супроводжуватись усіма необхідними заходами для забезпечення права постраждалих на захист їх персональних даних, включаючи ті випадки, коли неурядові організації, які працюють з постраждалими, отримують запит надати інформацію до національної бази даних [208].

ГРЕТА пропонує Кабінету міністрів України наступні кроки:

- створити посаду незалежного національного доповідача або призначити окрему структуру або інший незалежний механізм моніторингу діяльності державних установ у сфері протидії торгівлі людьми еквівалентом національного доповідача;

- розширити категорії фахівців, яким забезпечується відповідне навчання, та включити до неї інспекторів з праці, медичних та соціальних працівників;

- забезпечити включення питання протидії торгівлі людьми в основні навчальні програми працівників поліції, прикордонних служб, прокурорів, суддів, адвокатів, працівників Державної міграційної служби та працівників місцевих державних адміністрацій та центрів соціальної допомоги;

- ратифікувати Конвенцію Ради Європи про протидію торгівлі органами, що сприятиме запобіганню торгівлі з метою вилучення органів [208].

Переломну роль у комплексній протидії торгівлі людьми могло б відіграти суттєве підвищення рівня життя в Україні та вирішення проблеми

працевлаштування. Але хоча вирішення цих проблем і є пріоритетним напрямком діяльності всього державного механізму, сподіватись на швидкі зрушення в цьому напрямку не доводиться. Крім того, загальновідомо, що високий рівень корисливо-насильницької злочинності існує і в багатих країнах. Тому, якщо Україна і перетвориться колись на країну з високим рівнем життя, торгівля людьми для неї лише змінить напрямок: людей перестануть вивозити в інші країни, а почнуть ввозити та продавати всередині України. Слід також враховувати, що усунути такі умови існування торгівлі людьми, як віктимність жертв та безкарність винних осіб, загально-соціальними заходами навряд чи можливо. Неможливо також швидко вплинути на причини існування торгівлі людьми. Для відчутного впливу на криміногенно-деформовану психологію людей знадобиться не один рік, а скоріш за все для суттєвої зміни ситуації в цьому плані доведеться чекати зміни поколінь, вкладаючи все позитивне у сьогоднішніх дітей. Тому на успішну протидію торгівлі людьми лише загально-соціальними профілактичними засобами, без встановлення кримінальної заборони, сподіватись не доводиться. Лише кримінально-правові заходи здатні стримувати (на жаль, при цьому, не усуваючи) причини існування торгівлі людьми шляхом застереження невідворотністю покарання [226, с.57]. Тільки погодившись з викладеним, слід братись за створення вкрай необхідного для комплексної протидії закону «Про заходи протидії торгівлі людьми», концепція якого вже розроблена науковцями. У цьому документі необхідно назвати всі державні органи, в компетенцію яких входить протидія торгівлі людьми, висвітлити їх права та обов'язки, окреслити взаємодію, передбачити права жертв і т. ін. [224, с. 76-82].

Торгівля людьми є тяжким злочином проти людини, порушенням її основних прав, зокрема права на життя, свободу та безпеку, права на свободу від катувань, жорстокого чи нелюдського поводження.

В Україні існує проблема нормативного забезпечення взаємодії та координації зусиль державних установ та організацій у сфері протидії торгівлі людьми. Саме тому необхідно об'єднати зусилля центральних та регіональних

органів виконавчої влади, неурядових і міжнародних організацій, громадянського суспільства в цілому, а також використовувати сучасні канали комунікації для інформування населення, представників груп ризику (трудова мігранти, внутрішньо переміщені особи тощо), щодо правил безпечної поведінки та ризиків потрапляння у ситуації торгівлі людьми.

Обстоюємо позицію створення при Міністерстві соціальної політики України Департаменту з протидії торгівлі людьми, який би проводив діяльність за такими напрямками: координація діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми; захист прав і законних постраждалих осіб.

2.4 Адміністративно-правове регулювання сфери пенсійного забезпечення

Створення і функціонування системи пенсійного забезпечення, адекватної рівню розвитку національної економіки, дозволяє забезпечити грошовий дохід населенню похилого віку та відіграє важливу роль у розвитку соціально-економічної, суспільно-політичної, фінансово-бюджетної сфер суспільства. Система пенсійного забезпечення пов'язана з оподаткуванням, впливає на рівень сукупного доходу домашніх господарств, підвищує зацікавленість учасників домашнього господарства в пошуку високооплачуваної роботи, є одним з чинників, що визначають кон'юнктуру ринку праці. Така система не може бути статичною в умовах постійного розвитку національних економік.

Актуальність і важливість вдосконалення пенсійної системи зумовила широку дискусію, яка ведеться на рівні державних інститутів і в експертному співтоваристві. Так, підходи Всесвітнього банку до побудови пенсійних систем в країнах світу (обов'язкове, добровільне і індивідуальне пенсійне страхування) з позицій макроекономіки, мікроекономіки та політичної економії розглядав нобелівський лауреат з економіки J. Stiglitz [225]. Згодом R. Holzmann і співавтори [226] досліджували ці підходи, розробивши критерії їх оцінки.

А. Börsch-Supan [227] вивчав основні проблеми реформування державного пенсійного забезпечення (зокрема, солідарні системи пенсійного страхування) в країнах Європи з точки зору високих витрат і старіння населення. У продовження цих досліджень М. Wong [228] аналізував основні недоліки солідарної пенсійної системи, беручи до уваги проблеми її стабільності в економіці зі старіючим населенням, спотворення стимулів до праці, накопичення неявного пенсійного боргу, а також основні особливості пенсійних реформ в країнах світу, зокрема повний або частковий перехід від системи фіксованих виплат до системи фіксованих внесків.

Нобелівський лауреат з економіки Р. Diamond [229] аналізував вплив різних підходів до побудови пенсійної системи на ринки праці, заощадження та економічне зростання. У роботі «Economic Theory and Tax and Pension Policies» [229] він досліджував також системи обов'язкового пенсійного страхування з точки зору теорії оптимального оподаткування. Автор прийшов до висновку про те, що існуючі системи оподаткування доходів від капіталу сприяють формуванню пенсійних накопичень (на прикладі пенсійних систем Австралії та Нової Зеландії).

Серед досліджень пенсійних систем в країнах світу в залежності від рівня їх економічного розвитку можна виокремити роботу D. Bloom і R. Mckinnon [230], які розглядали основні аспекти побудови та впровадження систем державного пенсійного страхування в країнах, що розвиваються, і країнах з перехідною економікою, з урахуванням основних цілей таких систем, спрямованих на скорочення бідності, забезпечення належного рівня доходу пенсіонерів, незалежно від гендерних відмінностей; скорочення ризиків недостатнього фінансування. На думку авторів, оптимальна пенсійна політика повинна включати в себе сукупність заходів, спрямованих на оптимізацію страхових внесків, страхових виплат і фінансування, з урахуванням демографічної, історичної, політичної та фіскальної ситуації в країні, практики підтримки пенсіонерів, що склалася, а також ситуації на ринку праці.

Е. Vogel і співавтори [231], використовуючи методи економіко-

математичного моделювання, досліджували зміни демографічної ситуації в індустріальних країнах, які призвели до скорочення чисельності працездатного населення. У результаті були визначені основні напрями запобігання негативним наслідкам таких змін: зростання інвестицій за кордон, підвищення пенсійного віку та ендогенне нарощування людського капіталу.

Причини, що викликають необхідність реформування пенсійних систем, різні. До них можна віднести зниження темпів економічного розвитку; зміни в соціальній структурі; зростання зайнятості жінок; зростання рівня доходів пенсіонерів; стан демографічного переходу та ін.

У сучасних умовах багато держав активно реформують національні пенсійні системи. Загалом пенсійні реформи мають подібні цілі, які полягають у створенні механізму адекватно і своєчасно реагувати на економічні, демографічні, соціальні та інші проблеми, які перешкоджають нормальному функціонуванню пенсійної системи. Вибір державою того чи іншого типу реформи обумовлений передусім діючою пенсійною системою, рівнем розвитку соціального та пенсійного законодавства, національного фінансового ринку і цілями подальшого перетворення.

Необхідно наголосити на тому факті, що утримання непрацездатних і престарілих громадян існує з моменту виникнення людського суспільства. У міру його розвитку виникають і безперервно зростають ризики значного зниження рівня життя в зв'язку з втратою трудового чи іншого постійного доходу з різних об'єктивних причин (тимчасова або тривала втрата працездатності під впливом виробничих та економічних чинників: професійні захворювання, нещасні випадки, безробіття та ін.) Крім економічних причин, які періодично виникають, існують фізіологічні та демографічні причини виникнення матеріальної незабезпеченості (втрата працездатності в результаті загального захворювання, материнства, старості; утримання і виховання дітей та ін.).

Пенсійне забезпечення як економічна категорія становить грошові відносини з приводу розподілу і перерозподілу вартості валового внутрішнього

продукту, доходів від зовнішньоекономічної діяльності і частини національного багатства з метою формування фонду грошових коштів для матеріального захисту населення від соціального ризику втрати трудового чи іншого постійного доходу для працюючих – внаслідок втрати працездатності при настанні старості, інвалідності; для непрацездатних членів сім'ї – внаслідок настання інвалідності, втрати годувальника; для окремих категорій громадян – після досягнення встановленого стажу роботи в певних сферах трудової діяльності.

В економічному сенсі пенсійне забезпечення – це частина національного доходу, що використовується на споживання з метою утримання непрацездатних громадян. Пенсійне забезпечення є переважаючою формою утримання непрацездатних громадян і жоден вид соціального забезпечення не відрізняється подібними масштабами.

Пенсійна система в будь-якій країні є одним з найважливіших елементів соціального захисту осіб найманої праці і найважливішим індикатором соціальної політики. Рівень пенсійного забезпечення громадян визначається станом економіки і ринку праці, результатом проведених податкової політики і політики у сфері доходів, демографічною ситуацією, рівнем розвитку фінансових, в тому числі страхових, інститутів; вибором конкретної моделі пенсійного забезпечення. За матеріальним змістом пенсія заміщає заробітну плату як основне джерело доходів найманого працівника у разі, коли за віком або станом здоров'я він втрачає здатність повноцінно працювати. Для матеріального забезпечення пенсійної системи резервується частина необхідного продукту, призначена для покриття витрат на відтворення робочої сили, яка забезпечує життєдіяльність тих, хто не в змозі працювати в силу зазначених причин.

Частка коштів, що йдуть на такі цілі, в структурі ВВП – це макроекономічний показник рівня цивілізованості суспільства.

У новому столітті в Україні робиться спроба реформування пенсійного забезпечення громадян. При вирішенні проблеми потрібно на базі виявлення

причин кризи пенсійної системи, їх об'єктивного і детального аналізу розробити і запропонувати адекватні заходи, забезпечуючи поряд з дотриманням і прав пенсіонерів нинішніх, й інтересів пенсіонерів майбутніх – працездатних громадян, що створюють основу сьогодення і майбутнього добробуту держави.

Особливої гостроти проблема вдосконалення пенсійного забезпечення в Україні набула в останні роки з огляду на зниження кількості працездатного населення у наслідок демографічної кризи, а також зростання кількості непрацездатних громадян, переважно пенсіонерів; крім того, відбувається значне погіршення здоров'я і якості життя пенсіонерів на тлі очевидно недостатнього для їх повноцінного життя розміру пенсії, яка носить зрівняльний характер, відсутня залежність від трудового внеску працівника.

Сьогодні негативною рисою державної політики є недостатня увага проблемам пенсійного забезпечення (*додатки Д, Е.*). Говорячи про недоліки пенсійного забезпечення, громадяни все ж не хочуть задуматися про своє пенсійне майбутнє і спробувати вирішити цю проблему вже зараз. Однак вони повинні розуміти, що в умовах нинішньої демографічної ситуації і важкого економічного становища нашої держави така ситуація матиме тенденцію до погіршення. Через деякий період часу на одного працюючого громадянина припадатиме більше одного пенсіонера. При цьому проблема соціального захисту населення стосується не тільки України, а й багатьох країн світу. Для її вирішення такі країни вже давно приділили значну увагу розвитку та функціонування додаткового пенсійного забезпечення, одним з основних суб'єктів якого є недержавні пенсійні фонди. Крім того, створення ефективного механізму функціонування недержавних пенсійних фондів дозволить підняти рівень пенсійного забезпечення до міжнародних соціальних стандартів і разом з цим через акумулювання інвестиційних ресурсів збільшити економічні показники держави [232, с. 15].

Попри те, О. Андрейчук вважає, що «державна повинна докласти більше зусиль для розвитку популярності недержавних пенсійних фондів, щоб

практично кожен бажав стати учасником таких фондів» [232, с. 18-19]. Для здійснення цього, вважає вчений, передусім, держава повинна надавати гарантії функціонування недержавних пенсійних фондів. На жаль, сьогодні держава тільки здійснює нагляд за функціонуванням фінансових установ, які мають право здійснювати недержавне пенсійне забезпечення. Однак громадяни потребують більшого втручання з боку держави, оскільки саме в нашій державі дуже низький рівень довіри населення до недержавної системи. Проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з населенням з питань діяльності недержавних пенсійних фондів також важливо. З цього приводу повинні надаватися державні програми проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи для широких верств населення України. Населення в більшості є необізнаним про головні принципи пенсійної реформи України та значенні в ній системи недержавного пенсійного забезпечення, що гальмує подальший її розвиток. Також важливим є формування популярності недержавних пенсійних фондів, можливо, за допомогою висвітлення результатів їх діяльності через засоби масової інформації. Заохочення роботодавців до участі в системі недержавного пенсійного забезпечення за допомогою створення власних корпоративних пенсійних фондів або приєднання до вже існуючих також сприятиме розвитку недержавного пенсійного забезпечення, вважає О. Андрейчук [232, с. 18-19].

Як зазначає Л. Баранник, ті країни, які своєчасно помітили проблему й прорахували наслідки для державних бюджетів, розпочали пенсійні реформи з пошуку нових джерел фінансування. Основним принципом було заміщення розподільчої державної солідарної системи системою індивідуальних накопичувальних рахунків з обов'язковими і добровільними внесками. Остання отримала назву накопичувальної пенсійної системи, оскільки ґрунтується на капіталізації внесків на майбутню пенсію. Процес реформування пенсійних систем у більшості розвинених країн розпочався у другій половині 90-х рр. ХХ століття. Найбільш багатий досвід організації й вдосконалення системи соціального захисту населення (СЗН), який характеризується різноманіттям

моделей і підходів, накопичено провідними країнами ЄС [233, с. 59]. Вчена, посилаючись на дані наведені Г. Яшник, акцентує увагу на тому, що у світі створено й функціонує понад 250 різноманітних пенсійних систем, що поєднують елементи розподільної та накопичувальної моделей [234].

Багато країн запровадили трирівневу пенсійну систему, для якої характерні три фінансові схеми або рівні:

I рівень – фінансування пенсій з державних пенсійних фондів;

II рівень – з державного накопичувального пенсійного фонду;

III рівень – недержавне пенсійне забезпечення, що передбачає фінансування з різних джерел. Отже, вони зберегли державну розподільну систему в удосконаленому вигляді з одночасним стимулюванням розвитку добровільних приватних пенсійних програм [233, с. 59].

Вчена підкреслює, що усі заходи щодо пенсійного реформування були спрямовані на те, щоб максимально поставити пенсію за віком у залежність від індивідуальних досягнень працівника (страхового стажу, зарплати, відрахувань, інших власних уподобань). Нині у більшості розвинених європейських країн кошти на пенсійне забезпечення громадян йдуть з трьох джерел: державних пенсійних фондів, корпоративних галузевих пенсій та індивідуальних пенсій, одержуваних за договором добровільного пенсійного накопичувального страхування особи. У процентному співвідношенні це приблизно рівні частки. У багатьох країнах Заходу пенсійне забезпечення здебільшого здійснюється недержавними пенсійними фондами (НПФ) та страховими компаніями зі страхування життя. Отже, громадяни надають перевагу механізму пенсійного страхування для формування пенсій. Щоправда, система пенсійного забезпечення в кожній країні має свої особливості, пов'язані зі специфікою тією моделі СЗН, що формувалася впродовж не одного десятиліття. Тому в деяких країнах перевагу надають НПФ, в інших – страховим компаніям чи індивідуальним програмам заощадження на старість. Страхові компанії є основними постачальниками послуг, що дозволяють накопичити необхідні кошти з досягненням пенсійного віку. Це пояснюється передусім

особливостями оподаткування внесків і виплат за договорами страхування додаткової пенсії, що дозволяють або повністю, або частково виключати із бази оподаткування вищевказані кошти. А в силу того, що держави беруть все меншу участь в наданні гарантій щодо збереження значущого доходу після виходу на пенсію, то по суті, страхові компанії – безальтернативний механізм здійснення накопичень [233, с. 59].

Варто наголосити на тому, що починаючи з 2004 року однорівневу пенсійну систему в Україні було трансформовано у трирівневу з поєднанням солідарних і накопичувальних принципів функціонування. Законодавче підґрунтя пенсійної системи України склала низка законодавчих актів, з-поміж яких: Закони України «Про пенсійне забезпечення» від 5 листопада 1991 року та «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 року, «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 р. [235; 236; 237] та інші.

Рівноправне співіснування двох систем допоможе збалансувати пенсійне забезпечення громадян. Солідарна система менш чутлива до економічних змін (інфляції, фондових та фінансових криз), але на ній відображається демографічна ситуація в країні. На накопичувальну систему не впливає зменшення працездатності населення, однак вона чутлива до економічних коливань.

Третій рівень такої системи становить недержавне пенсійне забезпечення, яке, згідно із законодавством, може здійснюватися недержавними пенсійними фондами, страховими компаніями та банками. Сьогодні банки не беруть прямої участі в системі, вона зводиться зазвичай лише до зберігання пенсійних активів. Щодо безпосередньої акумуляції пенсійних коштів у банківській системі, то статистичні дані про відкриття депозитних пенсійних рахунків відсутні [238, с. 85-86].

Згідно із Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» недержавний пенсійний фонд (далі НПФ) – це юридична особа, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та

провадить діяльність винятково з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у визначеному порядку [239].

Головними функціями, які виконує НПФ, є: сприяння акумуляції заощаджень населення у вигляді пенсійних внесків (додатковий дохід після їх виходу на пенсію); формування довгострокових інвестиційних ресурсів для потреб економічного зростання країни.

Страхові компанії здійснюють свою діяльність як суб'єкти недержавного пенсійного забезпечення відповідно до Законів України «Про недержавне пенсійне забезпечення» та «Про страхування» шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії з учасниками фонду, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду [239; 240]. Компанії зі страхування життя представляють широкий спектр пенсійних програм для додаткового пенсійного забезпечення своїх учасників, а саме:

- 1) накопичувальні пенсійні програми;
- 2) строкові ренти (ануїтети) на будь-який визначений договором термін, але не менш ніж на 10 років;
- 3) пожиттєві ануїтети;
- 4) пенсійні виплати на встановлений строк [238, с. 86].

Натомість, В. Федина та Ю. Саламаха звертають увагу на те, що «це є перевагою у галузі страхового, а не пенсійного законодавства. Що стосується Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», то страхові компанії не мають права здійснювати збір пенсійних внесків у межах недержавного пенсійного забезпечення. Цей чинник досить негативно впливає на діяльність «лайфових» страхових компаній як суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення і діє як стримувальний фактор розвитку» [238, с. 86].

Ще один важливий аспект пенсійного забезпечення в Україні становить соціальний захист військовослужбовців і їх пенсійне забезпечення. Пенсійне забезпечення військовослужбовців після звільнення їх з військової служби

провадиться відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 9 квітня 1992 року № 2262-ХІІ в редакції від 31.08.2018 р. [241].

Цей Закон визначає умови, норми і порядок пенсійного забезпечення громадян України із числа осіб, які перебували на військовій службі, службі в органах внутрішніх справ, Національній поліції, Службі судової охорони, державній пожежній охороні, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, органах і підрозділах цивільного захисту, податковій міліції чи Державній кримінально-виконавчій службі України, та деяких інших осіб, які мають право на пенсію за цим Законом [241].

Нині, звільнені з військової служби, мають право на такі види пенсійного забезпечення:

- довічну пенсію за вислугу років;
- пенсію по інвалідності;
- пенсію в разі втрати годувальника.

Пенсії за вислугу років виплачується:

– особам офіцерського складу, прапорщикам і мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, які мають вислугу 20 років і більше: за вислугу 20 років – 50%, а звільненим у відставку за віком або за станом здоров'я – 55% відповідних сум грошового забезпечення; за кожний рік вислуги понад 20 років – 3% відповідних сум грошового забезпечення;

– особам офіцерського складу, прапорщикам і мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, які мають страховий стаж 25 років і більше, з яких не менше 12 календарних років і 6 місяців становить військова служба: за страховий стаж 25 років – 50% і за кожний повний рік стажу понад 25 років – 1% відповідних сум грошового забезпечення;

– особам офіцерського складу, прапорщикам і мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за

контрактом, які звільняються з військової служби за умов реформування Збройних Сил України: за вислугу 20 років – 50% відповідних сум грошового забезпечення із збільшенням цього розміру на 3% за кожний повний рік вислуги понад 20 років, але не більше ніж 65% відповідних сум грошового забезпечення.

Максимальний розмір пенсії за вислугу років не має перевищувати 70% відповідних сум грошового забезпечення, а особам, які під час проходження служби брали участь у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС і віднесені в установленому законом порядку до категорії 1 – 100%, до категорії 2 – 95% [241].

На думку Л. Цюкало, запропоновані Урядом зміни стосовно пенсійного забезпечення загалом є лише окремим кроком на шляху до фінансової збалансованості, стійкості та соціальної справедливості пенсійної системи України. Проте запропоновані зміни не зможуть повністю вирішити проблеми недостатності розміру нинішніх пенсій для подолання бідності та забезпечення гідного рівня життя у похилому віці. Щоб пенсії в країні зростали суттєво, має зростати внутрішній валовий продукт. Окрім того, прийняті зміни не можливо застосувати для військових пенсіонерів. Тому, незважаючи на існування багатьох проблемних питань, особливо в частині виплати пенсій, уряд все ж таки повинен спрямувати свої дії на зміну існуючого стану пенсійного забезпечення військовослужбовців, для більшості з яких пенсія є основним видом матеріального забезпечення [242, с. 132].

Вчений зауважує, що зважаючи на те, що у Воєнній доктрині пріоритетним напрямом є соціальне забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України та приведення його до стандартів НАТО, то про підвищення мінімальної календарної вислуги для призначення пенсії не може йти мова. У більшості країн-членів НАТО організація пенсійного забезпечення осіб, звільнених з військової служби, сприяє високій привабливості і перспективності служби у національних збройних силах і збереженню в них найбільш підготовлених фахівців, а також сприятливо впливає на морально-

психологічний стан особового складу [242, с. 132].

Одним з найактуальніших питань, пов'язаних з реалізацією пенсійної реформи та з метою уникнення «зрівнялівки» у розмірах пенсій різних категорій населення, Л. Цюкало вважає, що слід забезпечити особливі умови нарахування пенсійного забезпечення військовослужбовців, які впродовж довгих років виконували обов'язки, пов'язані із захистом Батьківщини та не мали іншого джерела доходів, окрім грошового забезпечення. При цьому не обов'язково виносити окремий закон щодо перерахунку розміру пенсій військовим, Уряд повинен виконати діючий, тобто врахувати розміри грошового утримання, встановлені Постановою Кабінету Міністрів України № 704 «Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб» [243], яка набрала чинності з 01.01.2018 року [242, с. 132].

При цьому Л. Цюкало справедливо звертає увагу на ту ситуацію, яка існує у пенсійному забезпеченні осіб, звільнених з військової служби, коли після звільнення військовослужбовця з військової служби та виходу його на пенсію – він нікому не потрібен. Незадовільний стан пенсійного забезпечення все частіше наштовхує військовослужбовців на думку про дострокове звільнення після закінчення чергового контракту та пошуку іншої, більш оплачуваної роботи [242, с. 132].

Погоджуємось з думками І. Д'яконової та О. Пахненко, що функціонування пенсійних систем не може бути усталеним на довгостроковий період, адже поява нових чинників впливу, зміна економічних умов та очікувань суспільства зумовлюють необхідність їх реформування та водночас підтримки фінансової стабільності. Виклики, з якими стикаються країни світу в питаннях пенсійного забезпечення, є багато в чому подібними між собою, тоді як інструменти, застосовані для їх вирішення, можуть значно відрізнитися [244, с. 637-643].

Сучасні пенсійні системи, на думку науковців, становлять форму соціального контракту між трьома соціальними партнерами: державою,

роботодавцями і застрахованими особами щодо формування пенсійних активів та здійснення пенсійних виплат застрахованій особі за виконання певних умов (досягнення визначеного пенсійного віку тощо). Відповідно, загальний обсяг пенсійного забезпечення особи може формуватися з трьох основних джерел, а саме: державного пенсійного забезпечення, пенсійних виплат від роботодавця та особистих пенсійних заощаджень [244, с. 637-643].

Серед країн із найбільш близькою до України пенсійною системою за структурою та проблемами у функціонуванні є Польща. Реформування системи пенсійного забезпечення у цій країні протягом останніх років було різноспрямованим. Так, попередньо було прийнято рішення про поступове підвищення пенсійного віку для жінок і чоловіків до 67 років. Проте у 2017 р. ця норма була замінена і встановлено пенсійний вік для жінок 60 років, для чоловіків – 65 років. Основна частина пенсійних виплат у Польщі забезпечується за рахунок державних пенсій, при цьому більшість пенсіонерів отримує пенсії відповідно до старих правил, що ґрунтуються на солідарній системі та вимагають значного перерозподілу фінансових ресурсів.

Професійні пенсійні програми були впроваджені в Польщі ще в 1999 р., але не набули популярності, ними користується не більше 2% населення.

Крім того, люди можуть використовувати варіант формування індивідуальних пенсійних рахунків, доступних як страхування життя, участь в інвестиційному фонді, відкриття брокерських або спеціальних банківських рахунків [245].

Як підсумок аналізу поточного стану системи пенсійного забезпечення в країнах Європейського Союзу, І. Д'яконова та О. Пахненко формулюють такі висновки, що можуть бути використані для визначення напрямів розвитку та реформування пенсійної системи України, а саме вони вважають, що:

- державні програми пенсійного забезпечення продовжують відігравати значну роль у формуванні пенсійних активів населення країн ЄС, становлячи близько 40-60% загальної суми очікуваних пенсійних виплат;
- оптимальним способом нейтралізації впливу негативних чинників на

фінансову стабільність пенсійних систем та адекватність розміру пенсійних виплат у більшості країн Європи визначено підвищення пенсійного віку;

– деякі європейські країни (Нідерланди, Німеччина, Фінляндія) почали використовувати гнучку зміну пенсійного віку та інших параметрів пенсійної системи (розміру виплат, розміру внеску), пов'язавши їх зі змінами очікуваної тривалості життя;

– близько 20-30% пенсійних активів у країнах ЄС становлять індивідуальні заощадження населення у недержавних пенсійних фондах, страхових компаніях, банках тощо. Поряд із тим від 10% до 40% пенсійних активів формуються за рахунок внесків роботодавців у корпоративні пенсійні фонди, участь в яких є добровільною у більшості європейських країн;

– структура недержавного пенсійного забезпечення в країнах ЄС значно відрізняється, проте у переважній більшості країн найбільшу питому вагу в структурі недержавних пенсійних активів за типами фінансових посередників забезпечують недержавні пенсійні фонди незважаючи на наявність спільних тенденцій у розвитку пенсійних систем європейських країн, у кожній державі можливі специфічні нюанси функціонування системи пенсійного страхування, що підтверджується дієздатністю двох практично протилежних підходів до побудови пенсійних систем у Норвегії (функціонування урядового пенсійного фонду) та Нідерландах (максимальна частка недержавних пенсійних активів із переважанням в їхній структурі внесків роботодавців) [244, с. 637-643].

Отже, концептуальними напрямками подальшого удосконалення пенсійної сфери мають стати:

1) організація та проведення комплексної пенсійної реформи як результат системної взаємодії інститутів громадянського суспільства і держави щодо оптимального поєднання пенсійного страхування та державного, недержавного, професійного пенсійного забезпечення (запровадження накопичувальної системи пенсійного страхування, професійного пенсійного забезпечення), з метою підвищення рівня та якості життя осіб пенсійного віку;

2) організація, проведення новітньої кодифікації пенсійного

законодавства;

3) організація, проведення державного та громадського моніторингу за дотриманням пенсійного законодавства;

4) організація, проведення державного нагляду (контролю) та громадського контролю за дотриманням пенсійного законодавства;

5) організація, впровадження дієвих механізмів юрисдикційного захисту права на пенсійне забезпечення, його види [246, с. 26].

Підсумовуючи викладене вище можемо констатувати, що сьогодні світова практика переконливо доводить, що в результаті трансформаційних перетворень пенсійне забезпечення перестає бути виключно прерогативою держави і за його фінансування стають відповідальні і роботодавці, і застраховані. Водночас, період, що минув з початку здійснення реформи, дозволяє стверджувати, що пенсійна система в складних демографічних і економічних умовах не здатна захистити українських пенсіонерів.

Багато в чому низький рівень пенсійного забезпечення пояснюється колізіями та неузгодженостями правових норм, що регулюють пенсійну систему, з економічними механізмами, що забезпечують достатню фінансову основу для відповідного матеріального наповнення соціальних нормативів.

Що стосується вітчизняного законодавства, то воно не дає відповіді на питання про розміри пенсій для забезпечення гідного рівня життя різних категорій їх отримувачів, оскільки не містить державних стандартів в галузі пенсійного забезпечення.

Проблема пенсійного забезпечення з кожним роком загострюється не тільки в Україні. Основною причиною цього виступає процес старіння населення, пов'язаний зі скороченням народжуваності і збільшенням середньої тривалості життя в багатьох країнах. Отож, необхідність подальшого реформування пенсійного забезпечення стає очевидною, для цього робляться різні заходи для вирішення назріваючих проблем. Рішення про пенсійну реформу приймається на державному рівні, при цьому можуть використовуватися різні критерії вибору того чи іншого варіанту перетворень, в

залежності від вибору пріоритетів органу, що приймає рішення. При цьому, при визначенні конкретних варіантів реформ враховуються й економічні, й політичні можливості держави, тобто наскільки допустимими є такі перетворення.

Реформування накопичувальної складової пенсійного забезпечення має ґрунтуватися на таких моментах: 1) поліпшення якості управління цією компонентою; 2) підвищення ефективності роботи з населенням з питань формування та інвестування коштів накопичувальної частини; 3) розширення інвестиційних можливостей стосовно пенсійних накопичень, зміна порядку і принципів інвестування.

Водночас, вважаємо, що ефективне вирішення проблеми сфери пенсійного забезпечення можливе лише на основі синергії системи соціально-політичних, макроекономічних, демографічних та організаційно-правових рішень, які окрім соціального й економічного ефекту сприятимуть встановленню консенсусу між державою, громадянами та бізнесом з питань побудови ефективної пенсійної системи, що, в кінцевому підсумку, видається можливим лише при досягненні компромісу між усіма сторонами.

2.5 Особливості адміністративно-правового регулювання сфери надання соціальних послуг

Соціальне обслуговування в умовах розвитку сучасного українського суспільства є одним з елементів соціального захисту громадян, складовою вставленою Конституцією України права на соціальний захист [119], що забезпечується державою та охоплює значну кількість людей – осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, сімей з дітьми, що опинились у тяжких життєвих обставинах.

Сутність соціального обслуговування полягає у наданні сукупності соціальних послуг, поєднанні їх видів і методів надання, відповідних потреб осіб похилого віку, адекватних наявним ресурсам структури соціальних служб і

окремих закладів соціального обслуговування населення.

Ефективна система якості соціальних послуг, дискусія про яку отримала розвиток у процесі раціоналізації соціального обслуговування, знаходить свій вираз у практиках удосконалення технічних стандартів (зокрема у відносинах персоналу, матеріальних ресурсів, грошових засобів) та оцінки результативності з позиції споживача (так звані стандарти якості).

В найзагальнішому вигляді удосконалення державного управління соціальними послугами реалізувалося в концепції нового суспільного управління (New public management), що розуміється як адміністрування з чітко поставленої метою, способами їх досягнення, орієнтацією на високу ефективність, механізмами прозорі оцінки досягнутих результатів. Однак, варто зауважити, що ринкові перетворення, що відбуваються в Україні до нині практично ще не зачепили сферу соціального обслуговування. Окрім того, на місцевому рівні практично відсутня практика моніторингу, за допомогою якої можливо було б відслідкувати ефективність соціальної допомоги, що підтверджується результатами проведеного нами опитування (*додаток Ж*).

Сфера послуг сьогодні є однією з найбільш перспективних галузей економіки і таких, що швидко розвивається. Багатогранність і широта проникнення послуг в різні сфери життєдіяльності людей формують значний внесок цієї сфери в соціально-економічний розвиток держав. Динамічний розвиток сфери послуг у другій половині ХХ ст. – початку ХХІ ст. обумовлено низкою чинників:

- по-перше, високим ступенем зрілості світової і національної економік,
- по-друге, зростанням рівня життя населення в багатьох державах світу,
- по-третє, розвитком науково-технічного прогресу та інноваційною спрямованістю всіх сфер діяльності. Водночас, одне з ключових напрямів розвитку сфери послуг – це соціальна орієнтація.

Соціально орієнтовану спрямованість можна прослідкувати в багатьох провідних державах світу. Оцінюючи тенденції останніх років, можна зауважити валентність впливу соціально-економічних умов на розвиток

соціально значущих послуг та потреб населення в соціально значущих послугах. За таких умов складно оцінити вплив соціально значущих послуг на суспільство, а заплутані формулювання понять, які вживаються в науковому обігу: «соціальна послуга», «соціально значуща послуга», «послуга соціального характеру», а також відсутність юридичного закріплення цих понять призводять до необхідності вивчення цього питання. Варто підкреслити, що сферою дослідження понятійного апарату, а також особливостей надання соціально значущих послуг населенню займаються і провідні зарубіжні, й українські вчені.

У сучасній науковій літературі єдиного визначення поняття «соціальна послуга» ще не вироблено, оскільки дослідження в цій сфері, стали доволі актуальними в сучасному науковому середовищі та знаходяться на стадії активного розроблення. Тому можна зустріти різноманітні трактування цього поняття. Наприклад, словник бізнес термінів при визначенні категорії «послуги соціальні» робить акцент саме на «соціальній допомозі» [247] категоріям громадян, які самостійно впоратися не можуть, причому в цьому формулюванні передбачено надання такої допомоги і державними, і приватними організаціями. Великий бухгалтерський словник дає розширене трактування з уточненням «можливостей забезпечення проживання ... .. або без забезпечення проживання» [248] зазначеним категоріям громадян.

Щоб більш детально розібратись у природі цього питання, слід проаналізувати низку наукових підходів до формулювання понять «послуги соціального характеру» і «соціальні послуги», які зроблені науковцями з різних позицій. Першим підходом можна вважати такий що розкриває досліджуване питання з позицій діяльності: по-перше, функціонально-змістової, по-друге, структурно-результативної. Названі функціональні напрями – це складові визначення «соціальні послуги». В цьому випадку суб'єктно-об'єктний характер з цільовою спрямованістю є ключовою характеристикою соціальних послуг.

Результат їх впливу спрямований на якість життя індивіда, групи і

характер соціальних відносин в системах «людина–людина», «людина–суспільство».

Другий підхід заснований на виділенні специфічних властивостей соціальних послуг, основна їх властивість – це територіальний розподіл надання послуг для максимального наближення до місця проживання споживача послуг. Виходячи з цього твердження, можна вказати на низку тенденцій: по-перше, індивідуальна корисність послуг не залежить від зростання чисельності споживачів; по-друге, відсутність можливості обмеження доступу споживачів до деяких послуг та приміщень; по-третє, місцевий монополізм виконавців деяких соціальних послуг та інше.

Ще один напрям – це теорія систем та ідей соціолога Т. Парсонса [249], який розглядав соціальні послуги як невід’ємну частину системи соціального обслуговування – взаємодія між людьми в ситуації, що склалася, самоорганізується і самоконтролюється підсистемою, яка існує для підтримки не тільки окремої людини або групи, а й функціонування суспільства загалом. Така позиція дозволяє дати визначення соціальних послуг як одного з аспектів соціальної взаємодії людей; дії з надання клієнту соціальної служби допомоги; результат соціальної взаємодії об’єкта і суб’єкта соціального обслуговування.

Концепція клієнтоорієнтованої соціальної послуги [250, с. 5-6] – це наступний напрям, що полягає в наданні установами соціального захисту послуг соціального характеру. Специфіка надання послуг при цій концепції полягає в тому, що фахівець і / або група фахівців такої установи, виконує певну послідовність дій і / або прийняття певних рішень, спрямованих на задоволення потреб людини, обмеженої в своїх можливостях зробити (робити) це самостійно, і / або забезпечення її прав.

Характерними ознаками соціальних послуг як атрибута життєдіяльності людини і суспільства є такі:

- 1) виникнення при гострій необхідності задоволення життєвих потреб людини;
- 2) головним об’єктом впливу є людина, що відрізняється потребами,

суб'єктністю, ціннісними орієнтаціями, що формує індивідуальні споживчі переваги;

3) послуга є результатом процесу соціальної взаємодії споживача і виконавця (цих послуг), що виражається в їх задоволенні / незадоволенні та відображає високу частку суб'єктивізму.

Необхідно зауважити, що термін «соціальні послуги» можна розглянути на макрорівні, тобто соціальні послуги сприймаються як змішане суспільне, соціально значиме благо, якому притаманні властивості суспільного та приватного блага, з позитивним зовнішнім ефектом.

Натомість, можна виділити уніфіковані особливості надання послуг в системі соціального обслуговування:

- продукт соціального процесу і результат реалізації соціальної суб'єктно-об'єктної взаємодії, спрямований на вдосконалення життєдіяльності споживача, задоволення його потреб, вирішення його проблем відповідно до рівня його соціальної організації і життєвого простору – загальнодержавного, регіонального, місцевого та індивідуального;

- вимір ступеня здійснення допомоги і самопомоги в ході соціальної взаємодії споживача і виконавця в процесі соціального обслуговування;

- засоби підтримки життєвих сил людини, її індивідуальної суб'єктивності.

Поняття послуга в системі соціального обслуговування формується як дія, вчинена в інтересах індивідуального або колективного клієнта (сім'ї) щодо задоволення його потреб з метою відновлення його життєдіяльності та розвитку особистісного потенціалу. Основне її завдання це проведення заходів, що призводять в подальшому до виходу працездатних одержувачів послуг та їх сімей на самозабезпечення, при цьому досягається позитивний ефект щодо соціально-економічного розвитку суспільства в умовах модернізації соціальної сфери.

Послуги в системі соціального обслуговування формуються з урахуванням мотиваційно-ціннісних орієнтацій особи. Між мотиваційним

стилем поведінки людей і ступенем соціальної активності та незалежності існує прямий взаємозв'язок, що дозволяє прогнозувати потреби в соціальних послугах. Процес формування потреби в соціальних послугах складається під впливом формального і неформального ресурсного забезпечення соціальних служб, критеріїв оцінки потреб у послугах, модернізації соціальної сфери суспільства.

Дослідження останніх років в цій галузі підтверджують зростання потреб населення у соціальних послугах. Це обумовлено, по-перше, зростанням кількості осіб, які потребують допомоги, по-друге, розширенням спектра послуг, що надаються.

Нині відносини в сфері соціального обслуговування населення в Україні регулюється низкою законодавчих актів, основними з-поміж яких є Про зайнятість населення від 05.07.2012 р. [251], Про оздоровлення та відпочинок дітей від 04.09.2008 р. [252], Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування від 09.07.2003 р. [236], Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту від 22.10.1993 р. [237], Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи від 28.02.1991 р. [253], Про державну допомогу сім'ям з дітьми від 21.11.1992 р. [254], Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям від 01.06.2000 р. [255], Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей від 02.06.2005 р. [256], Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття від 02.03.2000 р. [257], Про соціальний захист дітей війни від 18.11.2004 р. [258], Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю від 18.05.2004 р. [259], Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю від 16.11.2000 р. [260] та низка інших. Ці та інші законодавчі акти відіграли важливу роль у розвитку системи соціального обслуговування в Україні. Однак сьогодні вони все ще не можуть повною мірою задовольнити потреби населення в соціальних послугах високої якості, які відповідають світовим стандартам.

У цьому контексті особливо цінним є прийняття Закону України Про соціальні послуги від 17 січня 2019 р., введення в дію, якого відбулося 01.01.2020 р. [178], який є адекватним сучасним соціально-економічним умовам.

Норми цього Закону систематизують і регламентують «основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах» [178].

Зупинимося докладніше на найбільш значущих нововведеннях, що мають місце в законі. По-перше, в ньому вводиться низка нових базових понять, необхідних для уніфікації підходів до організації надання соціальних послуг. До таких вимог відносяться: «базові соціальні послуги», «визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах», «вразливі групи населення», «забезпечення найкращих інтересів отримувачів соціальних послуг», «малозабезпечена особа», «надавачі соціальних послуг», «об'єднання надавачів соціальних послуг», «отримувачі соціальних послуг», «об'єднання отримувачів соціальних послуг», «оцінка якості соціальних послуг», «складні життєві обставини», «супервізія».

По-друге, в цьому законі уточнено основні принципи надання соціальних послуг, з поміж яких: «1) дотримання прав людини, прав дитини та прав осіб з інвалідністю; 2) гуманізму; 3) забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; 4) поваги до честі та гідності; 5) толерантності; 6) законності; 7) соціальної справедливості; 8) доступності та відкритості; 9) неупередженості та безпечності; 10) добровільності; 11) індивідуального підходу; 12) комплексності; 13) конфіденційності; 14) максимальної ефективності та прозорості використання надавачами соціальних послуг бюджетних та інших коштів; 15) забезпечення високого рівня якості соціальних послуг» [178].

По-третє, закон містить розгорнутий перелік підстав визнання громадянина або сім'ї, які перебувають у важкій життєвій ситуації. Такими

чинниками Закон визначає: а) похилий вік; б) часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті; в) невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування; г) психічні та поведінкові розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин; ґ) інвалідність; д) бездомність; е) безробіття; є) малозабезпеченість особи; ж) поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків; з) ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини; и) втрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі; і) жорстоке поводження з дитиною; ї) насильство за ознакою статі; й) домашнє насильство; к) потрапляння в ситуацію торгівлі людьми; л) шкода, завдана пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією [178].

По-четверте, в законі з урахуванням найкращої практики зарубіжних країн викладено перелік соціальних послуг, які повинні надаватися громадянам (сім'ям), зміст цих послуг і умови їх надання. Отже, законодавець ставить на меті полегшення розуміння населенням прав в сфері соціального обслуговування, підвищується адресність звернення громадян (сімей) за отриманням конкретних видів соціальних послуг і трудомісткість їх отримання.

По-п'яте, законом встановлюється, що соціальні послуги – це «дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають. Особі/сім'ї можуть надаватися одна або одночасно декілька соціальних послуг. Порядок організації надання соціальних послуг затверджується Кабінетом Міністрів України» [178].

По-шосте, законом визначено склад базових соціальних послуг, а саме: «1) догляд вдома, денний догляд; 2) підтримане проживання; 3) соціальна адаптація; 4) соціальна інтеграція та реінтеграція; 5) надання притулку; 6) екстрене (кризове) втручання; 7) консультування; 8) соціальний супровід; 9) представництво інтересів; 10) посередництво (медіація); 11) соціальна профілактика; 12) натуральна допомога; 13) фізичний супровід осіб з

інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату та пересуваються на кріслах колісних, порушення зору; 14) переклад жестовою мовою; 15) догляд та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних; 16) супровід під час інклюзивного навчання; 17) інформування [178].

По-сьоме, в Законі встановлений державний стандарт соціальних послуг, що включає: «вимоги щодо забезпечення необхідного рівня доступності соціальних послуг, зокрема на кожному етапі їх надання», а також «зміст та обсяг, норми і нормативи, умови та порядок надання соціальних послуг, показники їх якості» [178].

По-восьме, в Законі прописані принципи і умови надання соціальних послуг, організація та фінансування надання соціальних послуг.

По-дев'яте, Закон містить опис конкретних прав і обов'язків отримувачів, надавачів соціальних послуг та соціальних працівників.

По-десяте, в Законі визначено порядок міжнародного співробітництва з питань надання соціальних послуг.

У контексті удосконалення системи надання соціальних послуг варто звернути увагу на специфіку діяльності соціальних служб і соціальних працівників в сільській місцевості, яка полягає в постійному обліку особливостей тих проблем, що виникають у людей похилого віку, які проживають в сільській місцевості. Адже, не випадково захист непрацездатних громадян в сільській місцевості зафіксовано як пріоритет на другій Всесвітній асамблеї ООН з проблем старіння (Мадрид, 8 квітня 2002 року) [261].

Звісно ж, що організація роботи стосовно надання соціальних послуг на селі має певні особливості.

1. При організації і наданні соціальних послуг у сільському соціумі важливу роль відіграють такі чинники, як слаборозвинена соціальна інфраструктура, обмежений доступ до деяких соціальних послуг (освіти, охорони здоров'я, психотерапевтичної допомоги), невідповідність рівня інженерних, транспортних і теле- та Інтернет-комунікацій сучасним вимогам.

2. Соціальні служби, як правило, розташовані в містах і райцентрах.

Багато сільські жителі не отримують соціальної допомоги через ізольованість і територіальну віддаленість місць проживання від соціальних служб, відсутність фахівців, що надають соціально-психолого-терапевтичну допомогу людям в отриманні душевної рівноваги, порушеного падінням життєвого рівня або втратою соціальних зв'язків.

3. У сільській місцевості дуже мало активно діючих громадських організацій соціального спрямування, практично повністю відсутня соціальна підтримка з боку приватних благодійників та громадських організацій. Іноді функцію соціальної допомоги населенню добровільно бере на себе будь-який інститут (школа, церква, сільський клуб, музей). Окрім того у сільській місцевості доволі мало представників нового соціального прошарку суспільства – підприємців, здатних і бажаючих надати фінансову підтримку розвитку соціальної роботи на селі.

4. Сформована демографічна структура населення сільських територій визначає категорії одержувачів соціальних послуг: як правило, домінують самотні пенсіонери (переважно жінки), а також родини з дітьми, велика частина яких – неповні сім'ї.

5. У сільській місцевості неможливо підтримувати той рівень конфіденційності, який може бути забезпечений в містах, в силу компактності проживання, істотного значення сімейно-родинних відносин, відкритості життя кожної сім'ї, тісних сусідських зв'язків, що збереглися з традицій общинних взаємин (практично повної інформованості один про одного).

6. Для сільського жителя характерна низька мобільність, соціальна інертність, які обумовлюють консерватизм, прихильність до традиційних форм, методів і способів соціальної підтримки і викликають настороженість до інновацій у сфері надання соціальних послуг.

7. Матеріально-фінансові труднощі сільського жителя обумовлені невеликим розміром пенсії, яка в середньому на 20% нижче, ніж у середньостатистичного міського пенсіонера, поступовим старінням його житла. При цьому в сільській місцевості практично відсутні можливості

працевлаштування літніх пенсіонерів з метою отримання додаткового заробітку.

8. Особливістю споживання соціальних послуг жителями сільських поселень є вузький спектр і найпростіші форми споживаних соціальних послуг, орієнтованих на фізіологічне виживання в умовах низької комфортності життя. Питома вага соціально-побутових послуг в загальній структурі отриманих послуг досягає близько 70%. До найбільш затребуваних соціально-побутових послуг відносяться прибирання житла, доставка води, продуктів і дров. Також досить затребувані оплата комунальних послуг, оформлення офіційних документів.

9. Триваюча урбанізація за рахунок відтоку молоді та людей працездатного віку на заробітки в міста стимулює процес зростання навантаження на діючого соціального працівника, а значить, призводить до зниження якості його соціального обслуговування та кваліфікації.

У сфері надання соціальних послуг створені інституційні основи для партнерства держави та інших постачальників – комерційних і некомерційних організацій – і формування ринку соціальних послуг. Другим важливим елементом є початок формування нових моделей менеджменту в сфері соціальних послуг, що – за аналогією з менеджментом в ринковій сфері – дозволяє збалансувати співвідношення попиту і пропозиції.

Сьогодні, для надання соціальних послуг, соціальний працівник повинен бути дипломованим фахівцем. У віддалених поселеннях, з огляду на традиційний кадровий голод, ця проблема може стати непереборною, а значить, поставити під загрозу виконання найважливіших соціальних функцій. Звісно ж, що вирішення проблеми можливе за допомогою соціального підприємництва.

Для вітчизняної практики соціальний бізнес є новим інструментом вирішення соціальних проблем. За кордоном такий досвід у сфері соціальної роботи має тривалу історію, соціальне підприємництво досить поширене.

На користь соціального підприємництва на селі виступає низка чинників, які позитивно вплинуть на соціальний розвиток території, виводячи соціальну

сферу сільських територій на якісно новий рівень розвитку, і будуть спрямовані на реалізацію таких принципів соціального обслуговування, як наближеність постачальників соціальних послуг до місця проживання одержувачів соціальних послуг, достатність кількості постачальників соціальних послуг для забезпечення потреб громадян у соціальному захисті, підвищення фінансових, матеріально-технічних, кадрових та інформаційних ресурсів постачальників соціальних послуг.

За умови достатнього правового регулювання і повноцінного впровадження соціальний бізнес як «надбудова» соціального захисту може використовуватися як ефективний механізм забезпечення потреб, тих осіб, які проживають в сільській місцевості в соціальному захисті з таких причин:

- 1) соціальний бізнес створить нові робочі місця для сільських жителів;
- 2) він зробить соціальні послуги більш доступними для жителів віддалених сільських поселень;
- 3) активне впровадження в сферу соціального захисту ринкових механізмів сприятиме розвитку конкурентного середовища в сфері надання соціальних послуг, дасть змогу громадянам самим обирати постачальників соціальних послуг;
- 4) розвиток недержавних соціальних служб дозволить, реалізуючи принцип збереження перебування громадянина в сприятливому середовищі, активно розвивати послуги, які не відносяться до гарантованого державою переліку послуг, але є життєво необхідними, які неможливо задовольнити в рамках традиційного соціального захисту.

Стосовно переліку соціальних послуг, що можуть надаватись вдома, то до них, наприклад, відносяться послуги доглядальниці, що здійснює догляд в звичній домашній обстановці за особами похилого віку та інвалідами, які частково або повністю втратили здатність до самообслуговування і потребують постійного стороннього догляду, що надає членам їх сімей можливість повноцінно жити і працювати, тим самим забезпечуючи себе необхідними для існування засобами. Надзвичайно затребувана в сільській місцевості така

мобільна соціальна служба як соціальне таксі, яке забезпечує доступність соціально-побутових, соціально-медичних, соціально-правових, соціально-економічних, соціально-психологічних послуг громадянам, які проживають у віддалених населених пунктах сільської місцевості.

Практично значущими для літніх, саодиноких людей та інвалідів, які проживають в сільській місцевості, є побутова допомога з підтримки житлового будинку, підвір'я, господарської будівлі, огорожі в нормальному стані, ведення присадибного господарства. Для якісного здійснення цих проєктів у соціальних службах частіше за все не вистачає фінансування і відповідних фахівців.

Отже, надання соціальних послуг людям похилого віку в умовах сільського соціуму включає в себе широкий і різноманітний набір таких послуг. Одним з основних вимог до послуг, що надаються є облік специфічних соціально-психологічних особливостей клієнтів - одержувачів послуг, а також особливостей їх проживання в сільській місцевості.

Сьогодні завдання системи соціального захисту полягає в тому, щоб за допомогою нормативно-правових, економічних, фінансових, соціально-психологічних і організаційно-технічних засобів здійснювати підтримку і допомогу груп населення та окремих людей, які цього потребують. Для вирішення цього завдання вважаємо за необхідне забезпечити розвиток механізмів приватно-державного партнерства, що дозволяють залучати недержавні організації для спільної розробки та реалізації програм скорочення бідності на умовах державного соціального замовлення, соціальних грантів і в інших формах.

Зважаючи на вищенаведене вважаємо, що соціальний захист в межах сільських територій нині вимагає збереження досвіду надання традиційних соціальних послуг, що вже накопичився роками, а також активного впровадження сучасних, нових, затребуваних і вже апробованих форматів їх надання.

Висновки до розділу 2

Підсумовуючи проведений у другому розділі аналіз адміністративно-правових основ діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України можемо зробити такі висновки.

1. Акцентовано на тому, що становлення і розвиток демократичної держави неможливі без укріплення та удосконалення правової основи всіх сфер державного та суспільного життя. Саме тому останніми роками законодавчі та виконавчі органи державної влади України здійснювали активний правотворчий процес, результати якого передбачали докорінне поліпшення правового регулювання усіх сфер життєдіяльності суспільства.

Чинне законодавство України, як соціальної держави, найважливішою метою визначає захист прав та інтересів людини і громадянина. В умовах оновлення законодавства держава вимушена, з одного боку, рухатись шляхом забезпечення відповідності його умовам ринку, а з іншого – активно захищати своїх громадян від можливих соціальних ризиків. Таке подвійне взаємозумовлене завдання держава покликана вирішувати, переважно, через модернізацію права сфери соціального захисту. Будучи вагомою складовою українського права, воно стає ефективним засобом оновлення всієї соціальної сфери в державі і могутнім бар'єром на шляху розвитку негативних наслідків для громадян, викликаних умовами переходу до ринкової економіки.

2. Вказано, що оскільки органи виконавчої влади є найбільш численною, різноманітною і розгалуженою системою органів державної влади, а організація виконавчої влади у державі повинна здійснюватись так, щоб підтримувати баланс інтересів держави, а сама виконавча влада повинна здійснюватися органами, об'єднаними в єдину систему, на ці органи покладається найбільша відповідальність за належне виконання функцій держави у соціальній сфері.

З огляду на це, не дарма упродовж останніх років на доктринальному та законодавчому рівнях активно обговорюється необхідність оновлення та вдосконалення організації діяльності та функціонування органів виконавчої

влади, з метою створення сталої та стабільної системи врядування, яка б діяла згідно з європейськими стандартами. В свою чергу, хотілося б наголосити на неможливості запровадження нової моделі виконавчої влади без наукового перегляду та законодавчого закріплення новітніх положень первинних засад діяльності її органів – принципів, які б відповідали стандартам, що існують у країнах-членах ЄС. Адже, розуміння призначення та теоретичного змісту принципів діяльності органів виконавчої влади загалом, є дієвим інструментом підвищення ефективності їх діяльності у соціальній сфері, зокрема.

3. Констатовано, що державна політика соціального захисту дітей – це напрям внутрішньої правової політики держави, що формує основні завдання, принципи правового впливу, а також надання всебічної допомоги постраждалим дітям та виражається в нормах закону, практиці їх застосування. Саме тому, реалізація повноцінної соціальної держави неможлива без формування дієвого механізму й ефективної концептуальної основи державної соціальної політики з питань сім'ї та дітей. Проте, роз'єднаність та наявність великої кількості нормативно-правових актів різної юридичної сили, високий рівень динамічності, часте виникнення нових норм, що ускладнюють зміст і структуру правового матеріалу негативно впливає на формування державної соціальної політики з питань сім'ї та дітей.

В Україні основна проблема державної соціальної політики з питань сім'ї та дітей полягає у відсутності комплексного підходу, обмеженість фінансових ресурсів, які спрямовуються на формування та реалізацію державної політики. З огляду на це, важливо стимулювати дослідження вищезазначеної проблем в навчальних закладах гуманітарного профілю та сприяти дослідженню ефективності законодавства у вищезазначеній сфері, а також практики його застосування, налагодити достатнє і якісне кадрове забезпечення, не допускаючи скорочення в системі органів та установ з питань сім'ї та дітей.

4. Вказано, що торгівля людьми є серйозним злочином проти людини, порушенням її основних прав, зокрема, права на життя, свободу та особисту недоторканість, права на свободу від катувань, жорстокого чи нелюдського

поводження.

Інституційне забезпечення протидії торгівлі людьми покладено в Україні на цілий ряд органів центральної виконавчої влади, однак їхні функції у цій сфері не зазначені у жодному документі. Таким чином, постає необхідність у прийнятті відповідної постанови або внесенні змін у положення відповідальних центральних органів виконавчої влади. При формуванні політики протидії торгівлі людьми слід надавати пріоритет соціальним механізмам протидії. Оскільки ідентифікація жертв торгівлі людьми працівниками органів виконавчої влади залишається однією з основних проблем у цій сфері, доцільно назвати всі державні органи, в компетенцію яких входить протидія торгівлі людьми, висвітлити їх права та обов'язки, окреслити взаємодію, передбачити права жертв тощо.

Особливо гостро в нашій державі стоїть проблема нормативного забезпечення взаємодії та координації зусиль державних установ та організацій у сфері протидії торгівлі людьми. Саме тому необхідно об'єднати зусилля центральних та регіональних органів виконавчої влади, неурядових і міжнародних організацій, громадянського суспільства загалом, а також використовувати сучасні канали комунікації для інформування населення, представників груп ризику (трудові мігранти, внутрішньо переміщені особи тощо) щодо правил безпечної поведінки та ризиків потрапляння у ситуації торгівлі людьми. Обстоюємо позицію створення при Міністерстві соціальної політики України Департаменту з протидії торгівлі людьми, який би проводив діяльність за такими напрямками: координація діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми; захист прав і законних інтересів постраждалих осіб.

5. Підкреслено, що створення і функціонування системи пенсійного забезпечення, адекватної рівню розвитку національної економіки, дозволяє забезпечити грошовий дохід населенню похилого віку та відіграє важливу роль у розвитку соціально-економічної, суспільно-політичної, фінансово-бюджетної сфер суспільства. Система пенсійного забезпечення пов'язана з

оподаткуванням, впливає на рівень сукупного доходу домашніх господарств, підвищує зацікавленість учасників домашнього господарства в пошуку високооплачуваної роботи, є одним з чинників, що визначають кон'юнктуру ринку праці. Така система не може бути статичною в умовах постійного розвитку національних економік.

6. З'ясовано, що причини, які викликають необхідність реформування пенсійних систем, різні. До них можна віднести зниження темпів економічного розвитку; зміни в соціальній структурі; зростання зайнятості жінок; зростання рівня доходів пенсіонерів; стан демографічного переходу та ін. У сучасних умовах багато держав активно реформують національні пенсійні системи. Загалом пенсійні реформи мають подібні цілі, які полягають у створенні механізму адекватно і своєчасно реагувати на економічні, демографічні, соціальні та інші проблеми, які перешкоджають нормальному функціонуванню пенсійної системи. Вибір державою того чи іншого типу реформи обумовлений передусім діючою пенсійною системою, рівнем розвитку соціального та пенсійного законодавства, національного фінансового ринку і цілями подальшого перетворення.

Визначено, що ефективне вирішення проблеми сфери пенсійного забезпечення можливе лише на основі синергії системи соціально-політичних, макроекономічних, демографічних та організаційно-правових рішень, які окрім соціального й економічного ефекту сприятимуть встановленню консенсусу між державою, громадянами та бізнесом з питань побудови ефективної пенсійної системи, що, в кінцевому підсумку, видається можливим лише при досягненні компромісу між усіма сторонами.

7. Встановлено що, концептуальними напрямками подальшого удосконалення пенсійної сфери мають стати:

1) організація та проведення комплексної пенсійної реформи як результат системної взаємодії інститутів громадянського суспільства і держави щодо оптимального поєднання пенсійного страхування та державного, недержавного, професійного пенсійного забезпечення (запровадження накопичувальної

системи пенсійного страхування, професійного пенсійного забезпечення), з метою підвищення рівня та якості життя осіб пенсійного віку;

2) організація, проведення новітньої кодифікації пенсійного законодавства;

3) організація, проведення державного та громадського моніторингу за дотриманням пенсійного законодавства;

4) організація, проведення державного нагляду (контролю) та громадського контролю за дотриманням пенсійного законодавства;

5) організація, впровадження дієвих механізмів юрисдикційного захисту права на пенсійне забезпечення, його види.

8. Зазначено, що надання соціальних послуг людям похилого віку в умовах сільського соціуму включає в себе широкий і різноманітний набір таких послуг. Одним з основних вимог до послуг, що надаються є облік специфічних соціально-психологічних особливостей клієнтів – одержувачів послуг, а також особливостей їх проживання в сільській місцевості.

Сьогодні завдання системи соціального захисту полягає в тому, щоб за допомогою нормативно-правових, економічних, фінансових, соціально-психологічних і організаційно-технічних засобів здійснювати підтримку і допомогу груп населення та окремих людей, які цього потребують. Для вирішення такого завдання вважаємо за необхідне забезпечити розвиток механізмів приватно-державного партнерства, що дозволяють залучати недержавні організації для спільної розробки та реалізації програм скорочення бідності на умовах державного соціального замовлення, соціальних грантів і в інших формах.

Доведено, що соціальний захист в межах сільських територій нині вимагає збереження досвіду надання традиційних соціальних послуг, що вже накопичився роками, а також активного впровадження сучасних, нових, затребуваних і вже апробованих форматів їх надання.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

3.1 Адміністративно-правове регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної сфери в зарубіжних державах: досвід для України

Соціальна сфера становить сукупність галузей, безпосередньо пов'язаних і таких, що визначають образ та рівень життя людей, їхній добробут, споживання. Особливе місце з-поміж галузей соціальної сфери займають такі галузі як: охорона здоров'я, освіта і сфери культури та мистецтва, які забезпечують основу формування і розвитку людського потенціалу суспільства.

Варто підкреслити, що галузі соціальної сфери наділені специфічними економічними характеристиками, що відрізняють їх від інших складових економіки. Така специфіка обумовлена, передусім, особливим характером послуг, що ними виробляються.

Водночас, варто підкреслити, що соціальна політика є важливою складовою внутрішньої політики будь-якої держави, регулює соціально-економічні відносини і перебувають у підпорядкуванні уряду кожної окремо взятої держави.

Перші звернення до питання правового соціального захисту в Європейському Союзі закладені в соціальних ідеях, які були закріплені в 1957 році Римським договором про заснування Європейського економічного співтовариства [262]. В цьому договорі визначається, що Співтовариство та держави-члени повинні сприяти покращенню життя та умов праці трудящих [263].

Основні аспекти соціального захисту були визначені також Європейською

соціальною хартією, яка була прийнята Радою Європи 18 жовтня 1961 року [264]. Вона проголосила соціальні права і свободи, встановила контрольний механізм, покликаний гарантувати дотримання цих прав і свобод державами-учасниками [265, с. 93].

У дискурсі досліджуваної проблеми доцільно звернути увагу на класифікацію, яка була запропонована провідним західним соціологом Г. Еспінг-Андерсеном у книзі «The Three Worlds of Welfare Capitalism», щодо моделей соціальної держави [266]. Виходячи із загальних принципів держави добробуту, учений виділяє три типи такої держави, що, власне, і становлять основні моделі сучасної соціальної політики, які існують в економічно розвинених країнах. Для їх характеристики та аналізу Г. Еспінг-Андерсен пропонує такі параметри: рівень декомодифікації (рівень надання державою громадянам можливості підтримувати певні стандарти існування, незалежно від дії ринкових сил; припускає заміщення ринкового принципу розподілу товарів і послуг за допомогою інструментів соціальної політики); стратифікація суспільства та державне втручання (інтервенція) [267, с. 124]. На основі цих параметрів учений виділяє три типи (режими) сучасної держави загального добробуту. Перший тип – неоліберальний (англо-американський), який характеризується низьким рівнем декомодифікації, значною стратифікацією суспільства та державним втручанням, що здійснюється у формі регулювання ринків. Другий тип – консервативно-корпоративістський (франко-німецький), який відрізняється високим рівнем декомодифікації; стратифікація суспільства – сильна; втручання держави здійснюється у формі прямого надання фінансового забезпечення та регулювання ринків. Третій тип – соціально-демократичний (скандинавський, шведська модель соціальної політики): рівень декомодифікації – високий; стратифікація суспільства – слабка; втручання держави здійснюється у формі прямого надання фінансового забезпечення [266].

З точки зору класифікації держав, виділяють так звані держави з високим рівнем соціальної захищеності населення [268]. Такими країнами вважаються

Швеція, Норвегія, Нідерланди.

Соціальна політика Нідерландів ґрунтується на принципі «перерозподілу національного багатства». Законодавчо встановлена загальна програма державного страхування передбачає фінансування державою пенсій за віком, по інвалідності, у зв'язку із втратою годувальника, допомоги на дітей і засоби на оплату медичних послуг. Нарівні з державною існує і спеціальна програма, яка надає додаткові гарантії особам, які здійснюють трудову діяльність, у вигляді допомоги по безробіттю і через хворобу, пенсії по інвалідності та надання медичних послуг. У Нідерландах є спеціальний закон, який регулює порядок надання пенсії за віком. Водночас, інвалідам, окрім пенсій, надаються соціальні послуги з професійної підготовки, протезування, медичного патронажу, поліпшуються їх житлові умови і виділяється транспорт. Так само уряд Нідерландів проводить політику невтручання в проблему народжуваності, вважаючи, що чоловік і жінка мають право самостійно визначати кількість дітей та інтервали між народженнями дітей [269].

Фінансування соціальної сфери та сфери охорони здоров'я в Норвегії становить одну третину загального національного доходу, і кожен десятий працівник зайнятий у соціальній сфері та сфері охорони здоров'я. Система державного страхування передбачає виплати пенсіонерам, вдовам, дітям, непрацездатним, через хворобу, медичні та повсякденні виплати під час хвороби і після пологів, щотижневі виплати по безробіттю, за виробничі травми, матерям і батькам – одинакам. Окрім того, існує соціальний захист, що передбачає надання соціально-економічної допомоги тим, у кого немає права на будь-які виплати, на пенсію за схемою національного страхування і хто не здатний підтримувати своє існування. За допомогою цього, гарантується захист всіх верств населення, не залежно від того, чи входять вони до будь-якої категорії для допомоги з боку держави, чи ні [270, с. 77-79].

В європейських країнах «не прижився» інститут громадського контролю за реалізацією соціальної політики держави, оскільки її реалізація здійснюється в принципі інститутами громадянського суспільства та є мірою

відповідальності і турботи не тільки держави, а й суспільства загалом.

У Норвегії, державі, визнаній однією з найбільш соціальних держав, яка часто визначається як держава загального добробуту, особливістю інститутів соціального захисту є наявність центрів добровольців, в завдання яких входить налагодження зв'язку між людьми, які хочуть допомогти, і тими, хто потребує допомоги [271, с. 38-39].

Яскравим прикладом соціал-демократичної моделі є Швеція. Найважливішим компонентом соціальної політики Швеції та ключовим елементом шведської «держави загального добробуту» є система соціального захисту. У шведській моделі головну роль відіграє соціальна політика, яка покликана створювати більш-менш нормальні умови відтворення робочої сили і є засобом зняття соціальної напруженості.

Соціальне страхування становить основний елемент шведської соціальної політики загального добробуту. Офіційні документи Швеції підкреслюють основну мету системи соціального страхування – забезпечити людину захистом у разі хвороби, при наданні медичної допомоги, народженні дитини та старості, у зв'язку з нещасними випадками та хворобами з виробничої причини і безробіття. Нужденним виплачується грошова допомога, яка встановлена державою. У свою чергу, жорстка податкова система є фінансовою базою для різного роду трансфертних платежів і для розгортання широкої мережі високоякісних соціальних послуг. Значна роль трансфертних платежів тягне за собою активне втручання шведської держави у функціонування органів соціального страхування, які перебувають під суворим державним контролем і фінансуються переважно за рахунок державного бюджету.

Під час економічних труднощів у Швеції в 90-х рр. ХХ століття принцип загального соціального забезпечення був предметом обговорення, але більшість політичних партій і громадян підтримали принципи загального соціального розподілу, що фінансується з державних і місцевих ресурсів, податків.

Однією з визначальних рис шведської моделі є високий рівень національної солідарності. Сьогодні це проявляється в консолідації основної

маси населення в прагненні до досягнення високого рівня соціальних гарантій та економічного добробуту.

Отже, соціальна політика Швеції визнана орієнтованою на всі групи населення або іншими словами «політика загального добробуту». Історія розвитку соціальної політики цієї держави складалася шляхом спроб і помилок, що в результаті призвело її до такого рівня життя, який ми можемо спостерігати сьогодні. Законом підтверджується, що хороша медична допомога повинна надаватися всім громадянам на рівних умовах, визначено рівень громадської організації, забезпечення кадрами, розмір оплати для пацієнтів. Також існують центри здоров'я, які надають тривалі медичні послуги. У Швеції виходять з того, що люди похилого віку та інваліди повинні мати змогу вести активний спосіб життя разом зі здоровими, що і відбувається на практиці. В останні роки ведеться активна робота щодо розширення соціальних пільг сім'ям з дітьми. Світовою спільнотою визнано, що подібних умов для проведення скоординованої політики немає в жодній іншій державі.

У Швеції існує централізований волонтерський орган, який є одним з найчисленніших. В останні кілька років волонтери, що входять в цю організацію взаємодіють з колегами з різних країн для обміну досвідом. Цей орган є незалежним і при цьому отримує досить високу оцінку з боку населення, його вважають дуже ефективним, і, багато хто пов'язує підвищення соціальності Швеції саме з появою цього інституту.

І це далеко не єдина держава, яка користується послугами волонтерів, як одним з основних способів підвищення соціальності держави. Багато вчених вважають [272], що з появою інституту волонтерства підвищується рівень гуманності в суспільстві. Такої ж думки дотримуються практичні працівники соціальної сфери (*додаток Ж*).

В. Глазунов та К. Мізіна, підкреслюють той факт, що головною метою соціальної роботи є сприяння нормалізації життєдіяльності людини, задоволенню та гармонізації її соціальних потреб, узгодженню потреб особи і суспільства. З огляду на те, що чинна система соціального захисту достатньою

мірою не може надавати послуги вразливим верствам населення, науковці акцентують увагу на важливості поширення волонтерського руху [273, с. 40].

Науковці вважають, що волонтерська діяльність є однією з форм соціальної активності, де людина може реалізувати себе як особистість. Вона здійснюється у різних сферах суспільного життя та може мати різні мотиви [273, с. 40].

Враховуючи позитивний досвід зарубіжних країн в Україні необхідно створити можливості для участі громадян у здійсненні соціальної політики. Для цього необхідна наявність масовості і зацікавленості, а знаходимо ми їх в такому явищі, як волонтерство.

У зв'язку з чим, можливо створення Всеукраїнського волонтерського центру. Найбільш прийнятний метод у відносинах держава – суспільство – це створення схеми «держава закріплює соціальні гарантії для громадян, засновує волонтерський орган, а він, в свою чергу, втілює на практиці всі прояви соціальної політики держави» [274].

Волонтер – це особа, яка добровільно виконує обов'язки з надання безоплатної соціальної допомоги, послуг, добровільного патронату над інвалідами, хворими та людьми похилого віку, а також особами і соціальними групами населення, які опинилися в складних життєвих ситуаціях.

Робота з набору, навчання та підготовки відповідних членів громадянського суспільства вже проведена і перевірена на практиці неодноразово, зокрема, це волонтерська робота, на підтримку армії.

Сьогодні в більшості ЗВО існують волонтерські організації і рухи, члени яких мають достатній досвід і знання. Люди, котрі брали участь у волонтерській діяльності – це підготовлені, кваліфіковані кадри, які характеризуються зокрема, наявністю відповідних моральних і психологічних якостей.

Отже, для створення Всеукраїнського волонтерського центру не знадобиться великих витрат і це буде максимально «безболісно» і на загальнодержавному рівні, і на рівні органів місцевого самоврядування.

Необхідно підкреслити, що інститут волонтерства отримав широке розповсюдження в Україні. Невипадково прийнятий Закон України «Про волонтерську діяльність», фактично став початком для розширення сфери цієї діяльності і на законодавчому рівні закріпив існування волонтерів, як особливої категорії осіб у суспільстві [275].

Цей Закон передбачає, що «волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги» [275].

Волонтерська діяльність здійснюється за такими напрямками:

«– надання волонтерської допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, що потребують соціальної реабілітації;

– здійснення догляду за хворими, особами з інвалідністю, самотніми, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги;

– надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам злочинів, біженцям, внутрішньо переміщеним особам;

– надання допомоги особам, які через свої фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів;

– проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання;

– сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією масових спортивних, культурних та інших

видовищних і громадських заходів;

- надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру;

- надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях;

- сприяння уповноваженому органу з питань пробації у здійсненні нагляду за засудженими та проведенні з ними соціально-виховної роботи;

- надання волонтерської допомоги за іншими напрямками, не забороненими законодавством» [275].

Багато зарубіжних волонтерських організацій практикують такий вид діяльності, який спрямований на фінансову підтримку окремих категорій громадян [276, с. 27]. У пропонованому випадку, немає необхідності для втручання у фінансовий процес, адже держава самостійно має регулювати систему гарантій, щоб вона була найбільш стабільна. Завдання волонтерів в нашій державі полягає в основному в наданні допомоги і сприяння, швидше морального. А матеріальне, в такому випадку, має забезпечувати гідний спосіб життя. При наявності цих складових соціальна політика буде реалізовуватися повною мірою.

Слід зазначити, що є організації, які здійснюють свою діяльність на міжнародному рівні. Наприклад, в Білорусі волонтерськими проектами займається Республіканська молодіжна громадська організація «Ліга добровільної праці молоді», яка надає особам, які входять до складу подібних організацій програми, що сприяють отриманню життєвого досвіду і знань. Практикуються поїздки в Польщу, Чехію, Словаччину, Німеччину, Австрію, Францію, Іспанію, Італію, Португалію, Марокко, Монголію, Китай, Японію, Великобританію, США, Мексику, Канаду, Данію, Фінляндію, Росію, Україну,

Литву, Латвію, Естонію, Грецію, Нідерланди, Хорватію, Чорногорію, Болгарію, Індію, Таїланд, Туреччину, Угорщину та інші держави. Щорічно в проектах беруть участь близько 1,5 тисячі осіб. В Білорусь також приїжджають добровольці з-за кордону [277, с. 31-35; 278, с. 143-148]. Така організація як Європейська волонтерська служба також є однією з типових, з огляду на відпрацьований і злагоджений механізм, відгуки з багатьох європейських країн про який не можуть залишитися непоміченими. UNV (United Nations Volunteers) – це волонтери ООН – організація безпосередньо підпорядковується ООН, що займається підтримкою сталого глобального розвитку на планеті шляхом просування ідей волонтерства та мобілізації добровольців для вирішення конкретних практичних завдань на нашій планеті.

Близько 4000 Волонтерів ООН працюють з біженцями, ВІЛ-інфікованими, дітьми, інвалідами; у сфері дитячої та дорослої освіти, охорони здоров'я, міського розвитку, виборного права і захисту прав виборців, гендерної рівності та прав жінок тощо практично у всіх країнах-учасницях ООН.

Участь в міжнародних стажуваннях сприяє обміну досвідом і отримання додаткових знань в побудові нової системи реалізації соціальної політики держави.

Останнім часом українське громадянське суспільство заявляє про себе як про розвинене і усвідомлене [279, с. 155-158]. Чудовий спосіб перевірити це на практиці не шляхом постійної критики на адресу держави і проведених реформ, а шляхом власних дій і заходів щодо забезпечення гідного рівня життя своїх співгромадян.

Європейський досвід свідчить також, що в деяких країнах існує захисний бар'єр для малозабезпечених громадян – закон про мінімальну заробітну плату та її періодичну індексацію. Тобто, залежно від зростання споживчих цін змінюється й розмір мінімальної заробітної платні. В Італії механізм індексації запускається при зростанні індексу цін на 1%, в Данії – на 3%, в Бельгії – на 2%, в Люксембурзі – на 2,5%. У деяких країнах, наприклад, Франції, Швейцарії,

індексація охоплює не все населення, а лише частину найманих робітників. В Україні ж, на жаль, постійного характеру набула тенденція невідповідності прожиткового мінімуму до реальних потреб, внаслідок постійного зростання цін [280, с. 11].

Отже, підсумовуючи викладене вище можемо констатувати, що соціальна політика є важливою складовою внутрішньої політики будь-якої держави, регулює соціально-економічні відносини та перебуває у безпосередній компетенції уряду кожної окремо взятої держави.

Значна кількість держав діяльність у сфері соціального захисту будує з використанням такого інституту як волонтерство, що є одним з основних способів підвищення соціальності держави. Вважається, що з появою інституту волонтерства підвищується рівень гуманності в суспільстві. Таку ж думку висловлюють практичні працівники соціальної сфери, опитані нами.

3.2 Удосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної сфери в контексті євроінтеграційних намірів України

Стратегічним напрямом зовнішньої політики України є інтеграція до Європейського Союзу, що передбачає наближення до політичних, юридичних, економічних та соціально-культурних стандартів ЄС. Процес реформування дозволить підвищити рівень життя населення, шляхом досягнення соціальної справедливості.

Прагнення України увійти в Європейську співдружність держав та у Європейський Союз неможливе без створення системи правових, економічних, організаційних та інших заходів державних і недержавних установ та організацій, що впливатимуть та сприятимуть підтриманню соціальної стабільності в суспільстві, створенню умов для зростання добробуту населення, забезпечення належного рівня та якості життя населення. Реалізація соціальної політики стосовно будь-якої категорії громадян неможлива без здійснення їх

соціального захисту, а соціальний захист – важлива складова соціальної політики та необхідний елемент функціонування держави в умовах ринкової економіки. Визначальним аспектом дослідження механізму правового регулювання соціальних суспільних відносин є аналіз системи законодавства, тобто, сукупності взаємопов'язаних нормативно-правових актів, що містять основні норми та приписи, які регламентують відносини у соціальній сфері [281, с. 247].

Однак, нині в Україні існують проблеми соціального, політичного та економічного характеру, від результативності вирішення яких залежить успішність курсу на євроінтеграцію та подальший розвиток країни загалом [282, с. 104].

Попри конституційне закріплення як соціального статусу Української держави, так і всієї маси соціально-економічних прав, Україну важко назвати соціальною державою. Між задекларованими намірами і фактичним станом спостерігається значний розрив. Головною проблемою залишається втілення задекларованих прав, їх гарантування, наявність і функціонування механізму реалізації принципів соціальної держави (а також недостатня активність відповідних соціальних інститутів). Очевидно, дається взнаки й відсутність теоретичних напрацювань із цього питання.

Механізм реалізації принципів соціальної держави можна розглядати в кількох площинах. З інституціонально-функціонального погляду механізм реалізації – це функціонуючий цілісний інститут на всіх рівнях влади в повній системі його зв'язків:

- інституціональних (що складаються з різних державно-владних органів, інститутів);
- функціональних (що складаються з сукупності функцій, виконуваних різними суб'єктами виконавчої та судової влади);
- регулятивних (у вигляді системи нормативних та індивідуальних настанов, які мають один предмет регулювання) [283, с. 108-113].

Своєю чергою, вчені Інституту держави і права вирізняють такі складові

механізму реалізації засад соціальної держави:

- економічні (забезпечення економічної стабільності);
- політичні (політична консолідація суспільства, оскільки країна, роздирана політичними суперечностями, не в змозі вирішити завдань, що стоять перед соціально орієнтованою державою);
- правові (насамперед, юридичне законодавче забезпечення наповнення реальним змістом принципів соціальної держави);
- організаційно-управлінські (лімітація міри свавілля адміністративно-чиновницької бюрократії та вдосконалення системи державного управління) [284, с. 34].

Реформування саме соціальної сфери є пріоритетним. Система соціального захисту та соціальних гарантій України потребує удосконалення, особливо в період глобалізації економічного, політичного та суспільного життя.

Процес реформування в Україні все більшою мірою набуває соціальної орієнтації, відповідно до європейських стандартів, що дасть змогу створити найкращі умови для життєдіяльності людей і досягти соціальної справедливості. Саме в соціальній сфері проявляється сутність соціальної політики держави, реалізується соціальний захист і соціальні права людини. Отже, ефективне функціонування соціальної сфери є одним із пріоритетних завдань на сучасному етапі соціально-економічного розвитку держави в контексті євроінтеграції [1, с. 344].

Натомість, вченими доводиться, що «специфічні особливості розвитку України не дають змоги автоматично перенести у вітчизняні умови досвід розвинених країн із соціального захисту населення, адже ці системи можуть бути ефективними в контексті розвинених та стабільних ринкових відносин.

В умовах України цю проблему слід розглядати дещо ширше, а саме як забезпечення конструктивних змін у системі соціального захисту населення, які, з одного боку, зумовлюються необхідністю зміни на державному рівні правових основ існуючої системи, а з іншого – в умовах децентралізації та регіоналізації економіки, тобто перенесення на рівень органів місцевого

самоврядування відповідальності за розв'язання цілого кола соціально-економічних проблем, потребують пошуку неординарних підходів до реформування сфери соціального захисту населення [285, с. 120-124].

Прийняття Конституції України стало початком якісно нового етапу в розвитку суспільства й держави, правової системи України, необхідною базою її реформування. Однією із складових реформування правової системи держави є проведення адміністративно-правової реформи, що потребує послідовної реалізації і національних законів, і вимог міжнародно-правових актів. Упродовж останніх років здійснювалися деякі заходи щодо виконання окремих положень концепції, проте її впровадження є повільним та суперечливим. Виникла потреба в науковому моніторингу адміністративної реформи в Україні, виявленні найбільш проблемних питань функціонування управління у соціальній сфері. Нині розвиток соціальної сфери та виконання покладених на неї функцій відбувається передусім за рахунок бюджетного фінансування і механізму державного регулювання. В основі останнього лежить нормативно-правова база, що визначає правовий статус органів, установ та посадових осіб у галузях соціальної сфери [137, с. 208].

Серед структурних елементів правової системи важливе місце належить правовому регулюванню. В юридичній літературі попри різні підходи до його визначення сформувався певне розуміння сутності правового регулювання. Термін «регулювання» походить від латинського слова «regulo» – правило та означає впорядкування, приведення чогось у відповідність з чимось. Під правовим регулюванням більшість авторів розуміють сукупність прийомів та засобів юридичного впливу на поведінку суб'єктів суспільних відносин. Правове регулювання передбачає впорядкування, юридичне закріплення та охорону суспільних відносин шляхом застосування правових засобів [286, с. 11]. Сферою правового регулювання є ті суспільні відносини (економічні, політичні, культурні, національні, релігійні та ін.), які потребують правового впливу. Ці відносини становлять предмет правового регулювання, вони є вольовими відносинами, об'єктивно потребують впливу з боку держави та

мають чітко визначений зміст. В економічній сфері – це відносини, пов’язані з формуванням ринкових взаємозв’язків, з розвитком різних форм власності, з виробництвом, розподілом матеріальних благ, з розвитком фермерського господарства. В політичній сфері – це правове закріплення плюралістичних форм та методів здійснення влади, формування демократичних інститутів. У соціальній сфері – це формування соціальної політики, спрямованої на задоволення інтересів конкретної людини в галузі освіти, охорони здоров’я, соціального забезпечення та інших сферах. Сьогодення вимагає вивчення та формування пріоритетних напрямів правового регулювання. Отже, сферою правового регулювання є різні види відносин, а саме: економічні, політичні, духовно-культурні, національні, релігійні тощо, які відрізняються своєю цілеспрямованістю, змістом та формою [286, с. 11].

Доцільно зазначити, що в сучасних соціально-економічних умовах в Україні держава встановила основні державні соціальні гарантії з метою забезпечення конституційного права громадян на достатній життєвий рівень. До числа основних державних соціальних гарантій належать мінімальний розмір заробітної плати, мінімальний розмір пенсії за віком, неоподатковуваний мінімум доходів громадян, розміри державної соціальної допомоги та інші соціальні виплати [288]. Основні державні соціальні гарантії, які є ключовим джерелом існування, не можуть бути нижчими від прожиткового мінімуму (*додаток Г*).

В Україні базовим державним соціальним стандартом є прожитковий мінімум, на основі якого визначаються державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров’я та освіти [288, с. 125].

Пріоритетність законодавчого регулювання відносин з питань соціального забезпечення є основоположним принципом у правотворчій діяльності держави. Проте реалізація цього принципу вимагає не тільки систематизації, а також, що важливо, кодифікації законодавства про соціальне забезпечення, адже множинність законів з питань соціального забезпечення

ускладнює їх належну реалізацію на практиці [289, с. 25-31].

Враховуючи складність правового регулювання відносин з питань соціального забезпечення, очевидною є проблема проведення кодифікації не тільки законодавства про соціальне забезпечення, а, щонайменше, також про пенсійне забезпечення, права осіб з інвалідністю. Специфічність таких кодифікованих процесів має максимально відображати потреби та інтереси всіх членів суспільства і вони мають бути суспільно-прийнятними, позаяк кожна людина у нашій державі впродовж свого життя виступає суб'єктом правових відносин з соціального забезпечення.

Оптимальна форма для таких кардинальних змін – розроблення Соціального кодексу України, чинність якого анулювала б усі інші законодавчі акти, спрямовані на соціальний захист населення. Кодифікація, по-перше, дозволить державі формувати соціальну, податкову, бюджетну політику тощо, чітко знаючи рівень соціальних витрат. По-друге, коли громадяни зможуть самостійно розібратися з прозорою системою соціальних пільг (усі вони будуть діючими, а не просто задекларованими) та процедурою їх надання, це сприятиме усуненню відчуження між владою й населенням і зменшенню правового нігілізму в суспільстві. У Верховну Раду вже подавалися два проєкти Соціального кодексу. Проте, як видно з їхнього змісту, вони аж ніяк не сприяють сформульованій нами вище меті кодифікації, а скоріше навпаки. Проєкти містять розширений перелік соціальних гасел без належної деталізації.

Не можна не визнати, що підготування Соціального кодексу – це зіткнення зі значними складнощами і правового, і політичного характеру. Конституційний Суд України так і не дав прямої відповіді на запитання, чи є непорушними за ст. 22 Основного Закону лише закріплені в Конституції права і свободи чи всі ті, що визначені в поточному законодавстві. Можна лише припускати, що КСУ вважає непорушними лише конституційні, але органи державної влади не можуть керуватись у своїй діяльності припущеннями. За рішенням Суду, пільги компенсації та гарантії малозабезпеченим непорушні не за ст. 22 Конституції, а тому, що «вони не є такими, оскільки, зважаючи на те,

що їх пенсії і заробітні плати є значно нижчими від встановленого законом прожиткового мінімуму, ці пільги, компенсації, гарантії слугують певною соціальною допомогою, підтримкою, додатком до основних джерел існування і спрямовані на реалізацію конституційного права кожного громадянина на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (ст. 48 Конституції України)» [119].

Важко в цьому питанні не погодитися з КСУ, але, на нашу думку, пільга обмежує право вибору, приміром, пенсіонера між проїздом у громадському транспорті й купівлею будь-яких товарів чи оплатою послуг. Набагато ефективнішою видається заміна пільг на збільшені пенсії. Прихильники збереження таких пільг мотивують тим, що пільги існують і в багатьох західних країнах. Однак при цьому там соціальне відомство відшкодовує збитки, яких могли б зазнати через це, наприклад, перевізники. Тобто відбувається перерозподіл коштів між двома відомствами. Крім того, в таких випадках і вартість, і обсяги використання пільг чітко визначені. У нас же відповідним галузям ніхто не відшкодовує збитків, та й взагалі їхня вартість не обліковується.

Отже, скасування навіть дублюючих пільг у процесі їхнього впорядкування матиме певні труднощі. Безперечно, в майбутній спір щодо змісту Соціального Кодексу доведеться втрутитися Конституційному Судові.

На основі проведеного дослідження чинного законодавства щодо соціального захисту пропонуємо такі заходи з його удосконалення:

- розробити і затвердити сучасну модель соціального захисту на основі прозорих, доступних і дієвих механізмів її реалізації;
- визначити чіткий соціально-правовий статус окремих вразливих категорій населення;
- провести якісну суспільно-прийнятну кодифікацію законодавства про соціальний захист на основі поєднання інтересів особи, суспільства і держави;
- провести суспільно-прийнятну кодифікацію законодавства про пенсійне забезпечення;

– запровадити дієвий громадський контроль і державний нагляд за дотриманням законодавства про соціальний захист [290, с. 197-200].

На сучасному етапі важливим питанням соціальної політики є істотне оновлення законодавства, особливо в тих галузях соціальної сфери, які потребують якісного і системного реформування (*додаток 3*). Насамперед, це стосується соціального захисту, адже законодавство про соціальний захист перебуває на етапі становлення і на шляху його формування трапляється чимало проблемних питань. Серед них, наприклад, В. Мельник виділяє такі:

- невідповідність розвитку суспільства і держави;
- невідповідність потребам оптимальної моделі соціального забезпечення;
- незабезпечення доступності та недостатня дієвість права на соціальний захист та інших прав на соціальне забезпечення;
- наявність множинності законів з окремих питань соціального забезпечення;
- наявність розгалуженої системи актів законодавства, де домінуючою частиною залишається система підзаконних нормативних актів;
- високий ступінь диференціації правового регулювання, складність і суперечливість;
- відсутність якісного державного нагляду і громадського контролю [292, с. 260].

Водночас, законодавство про соціальний захист виступає об'єктивним і закономірним виразом розвитку права на соціальний захист через вироблення конструктивних механізмів його реалізації, гарантування і правової охорони. Як відомо, Конституція України (ст. 46) [119] передбачає, що громадяни мають право на соціальний захист, який включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян,

підприємств, установ, організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створення мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. При цьому пенсії й інші види соціальних виплат та допомоги, які є основним джерелом існування, мають забезпечити рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом [292].

Для вирішення системних проблем в соціальній сфері необхідно розробляти взаємопов'язані державні, регіональні та індивідуально орієнтовані програми людського розвитку, які б враховували об'єктивні умови людського розвитку в тих, чи інших регіонах, а також специфічні потреби та проблеми їх мешканців, тобто використовувати програмно-цільовий механізм. Вдосконалення програмно-цільового механізму можливо шляхом розробки нового покоління соціальних індивідуально орієнтованих програм, спрямованих на вироблення ключових компетенцій людського розвитку. Отже, державі необхідно ставити та вирішувати такі завдання:

1. Розробка компетентнісної структури (матриці) населення як управляючого знання у державній політиці людського розвитку.
2. Розробка пакету індивідуально орієнтованих програм людського розвитку та методичних рекомендацій для територій щодо запуску програм із консолідованим бюджетом.
3. Запуск спеціальної програми національного (масового) тренінгу компетенцій для цільових груп.
4. Дослідження досвіду та розробка нових форм соціального партнерства під програми нового покоління в соціальній політиці [267, с. 112].

Варто підкреслити, що в більшості країн світу послуги щодо догляду осіб похилого віку забезпечується рівною мірою державою і сім'єю, де вони проживають, і залежить це від традицій та цінностей, які сповідуються у певній країні. Натомість, перехід до ринкової економіки (конкуренція, вільний вибір), старіння населення та низка інших чинників (наприклад, активний вихід на ринок праці жінок), призвели до необхідності розвитку більш диверсифікованої

структури надання соціальних послуг, особам, які цього потребують. Роздержавлення соціальних послуг спрямоване на розвиток соціальної сфери за рахунок конкуренції, підвищення якості і спектра послуг, що надаються, а також підвищення ефективності використання бюджетних коштів. Такий процес зумовлює потребу в радикальній зміні відносин між державою, організаціями, які можуть надавати необхідні послуги, та отримувачами таких послуг. Залучення комерційних і некомерційних організацій у сферу надання соціальних послуг спрямовано на підвищення доступності таких послуг, а також задоволеності з боку отримувачів послуг і їх родин за рахунок появи можливості обирати постачальника послуг самостійно із декількох альтернатив, активне включення інновацій у соціальну сферу та більш ефективніше управління в сфері надання соціальних послуг.

У більшості розвинутих європейських країн держава поступово переходить від надання соціальних послуг до фінансування та контролю за їх наданням, а також забезпеченню інформаційної та інфраструктурної підтримки у сфері надання соціальних послуг. Окрім того, розвиток сфери надання позасімейних соціальних послуг (державних, ринкових, некомерційних організацій) дозволяють знизити тиск на працездатну частину населення, зберігаючи їх зайнятість на ринку праці.

Досить позитивним є той факт, що в Україні вже запущено процес залучення в сферу державного соціального захисту недержавних постачальників соціальних послуг, однак, на жаль, цей процес відбувається доволі повільно. Так, у Державному реєстрі фінансових установ міститься інформація про 64 недержавні пенсійні фонди, зареєстровані у 9 регіонах України [291].

Проведене нами опитування працівників соціальної сфери дозволяє виокремити такі проблеми, що не дозволяють недержавним організаціям активніше долучатись до соціальної сфери, а саме: проблеми фінансування; недостатня розробленість нормативно-правової бази; низький рівень кооперації з боку місцевих органів влади; відсутність ініціативи з боку недержавних

організацій у процесі формування державної соціальної політики і визначенні пріоритетних напрямів; пасивність отримувачів послуг (*додаток Ж*).

Безперечно, важливе значення, що є одним із пріоритетних напрямів євроінтеграції України є «поступове наближення до права, стандартів та практики Європейського Союзу у сфері зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей», що зазначено у положеннях Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [292]. Інтеграція України у світовий економічний простір вимагає застосування міжнародних інструментів та стандартів у сфері соціально-трудова відносин, а також дотримання міжнародних вимог та зобов'язань, гармонізації національних економік і законодавства. У зв'язку з цим, наукового та прикладного опрацювання потребує питання визначення відповідності та адаптації національних соціально-трудова норм до міжнародних вимог. Впровадження міжнародних соціально-трудова стандартів в українську практику буде сприяти посиленню захисту прав громадян, а також розвитку національної соціальної політики в умовах європейської інтеграції [127, с. 6].

Сьогодні соціальна сфера України має низку невирішених проблем, спричинених внаслідок відсутності чітких напрямів соціальної політики та економічно-політичної стабільності. Як результат спостерігається безробіття, глибоке соціальне розшарування, погіршення демографічної ситуації та умов життя населення загалом [268, с. 11].

Беручи до уваги курс України на євроінтеграцію, доцільно адаптувати певний досвід європейських країн до національних реалій з метою розвитку соціальної сфери. Впровадження у соціальну сферу європейських стандартів забезпечить підвищення рівня життя населення, що позитивно вплине на соціально-економічну ситуацію в Україні. Тож в цих умовах, пріоритетним є реформування соціальної сфери, початок якому вже покладено. Впровадження у соціальну сферу європейських стандартів забезпечить підвищення рівня життя населення, що позитивно вплине на соціально-економічну ситуацію в

Україні [268, с. 12].

Курс на євроінтеграцію є для України дуже важливим. Щоб реалізувати це прагнення наша держава має виконати умови політичного, економічного, правового, географічного та формального характеру. На жаль, сьогодні Україна відповідає лише географічним умовам.

На нашу думку, першочерговим завданням державної політики у соціальній сфері повинно стати гарантування соціальних цінностей, створення функціонуючої ринкової економіки, яка здатна конкурувати на міжнародній арені та забезпечення політичної стабільності. Лише за таких умов можна досягти благополуччя для населення та вступу до ЄС [293].

Нині серед населення поширена думка, що вступ до Європейського Союзу забезпечить життя високого рівня. Проте, членство в ЄС – не причина позитивних змін, а наслідок. Необхідно усвідомлювати, що це досить тривалий процес, адже неможливо за короткий час досягти рівня розвинених країн світу, проте, головне мати це за мету та діяти. Тож доцільно створити власну модель соціального захисту з урахуванням історичних і національних особливостей України, при цьому звертаючись до досвіду країн Європи.

Висновки до розділу 3

Підсумовуючи проведений у третьому розділі аналіз адміністративно-правових основ діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України можемо зробити такі висновки.

1. Встановлено, що соціальна сфера відповідної держави становить сукупність галузей, безпосередньо пов'язаних і таких, що визначають образ та рівень життя людей, їхній добробут, споживання. Особливе місце з-поміж галузей соціальної сфери займають такі галузі як: охорона здоров'я, освіта і сфери культури та мистецтва, які забезпечують основу формування і розвитку людського потенціалу суспільства. Галузі соціальної сфери наділені специфічними економічними характеристиками, що відрізняють їх від інших

складових економіки, що зумовлено, передусім, особливим характером послуг, що ними виробляються.

2. Констатовано, що переважна більшість європейських держав – це держави з високим розвитком соціальної сфери, з високим рівнем соціальної захищеності населення. Такими країнами вважаються Швеція, Норвегія, Нідерланди.

В європейських країнах «не прижився» інститут громадського контролю за реалізацією соціальної політики держави, оскільки її реалізація здійснюється в принципі інститутами громадянського суспільства та є мірою відповідальності і турботи не тільки держави, а й суспільства загалом.

3. Встановлено, що враховуючи позитивний досвід зарубіжних країн в Україні необхідно створити можливості для участі громадян у здійсненні соціальної політики. Для цього необхідна наявність масовості і зацікавленості, а знаходимо ми їх в такому явищі, як волонтерство.

У зв'язку з чим, можливо створення Всеукраїнського волонтерського центру. Найбільш прийнятний метод у відносинах держава – суспільство – це створення схеми «держава закріплює соціальні гарантії для громадян, засновує волонтерський орган, а він, в свою чергу, втілює на практиці всі прояви соціальної політики держави».

4. Акцентовано, що стратегічним напрямом зовнішньої політики України є інтеграція до Європейського Союзу, яка передбачає наближення до політичних, юридичних, економічних та соціально-культурних стандартів ЄС. Процес реформування дозволить підвищити рівень життя населення, шляхом досягнення соціальної справедливості. Отже, реформування саме соціальної сфери є пріоритетним для нашої держави. Система соціального захисту та соціальних гарантій України потребує удосконалення, особливо в період глобалізації економічного, політичного та суспільного життя.

5. Вказано, що механізм реалізації принципів соціальної держави можна розглядати в кількох площинах. З інституціонально-функціонального погляду механізм реалізації – це функціонуючий цілісний інститут на всіх рівнях влади

в повній системі його зв'язків:

- інституціональних (що складаються з різних державно-владних органів, інститутів);
- функціональних (що складаються з сукупності функцій, виконуваних різними суб'єктами виконавчої та судової влади);
- регулятивних (у вигляді системи нормативних та індивідуальних настанов, які мають один предмет регулювання).

6. Вказано, що пріоритетність законодавчого регулювання відносин з питань соціального забезпечення є основоположним принципом у правотворчій діяльності держави. Проте реалізація цього принципу вимагає не тільки систематизації, а також, що важливо, кодифікації законодавства про соціальне забезпечення, адже множинність законів з питань соціального забезпечення ускладнює їх належну реалізацію на практиці.

Враховуючи складність правового регулювання відносин з питань соціального забезпечення, очевидною є проблема проведення кодифікації не тільки законодавства про соціальне забезпечення, а, щонайменше, також про пенсійне забезпечення, права осіб з інвалідністю. Специфічність таких кодифікованих процесів має максимально відображати потреби та інтереси всіх членів суспільства і вони мають бути суспільно-прийнятними, позаяк кожна людина у нашій державі впродовж свого життя виступає суб'єктом правових відносин з соціального забезпечення.

Оптимальна форма для таких кардинальних змін – розроблення Соціального кодексу України, чинність якого анулювала б усі інші законодавчі акти, спрямовані на соціальний захист населення. Кодифікація, по-перше, дозволить державі формувати соціальну, податкову, бюджетну політику тощо, чітко знаючи рівень соціальних витрат. По-друге, коли громадяни зможуть самостійно розібратися з прозорою системою соціальних пільг (усі вони будуть діючими, а не просто задекларованими) та процедурою їх надання, це сприятиме усуненню відчуження між владою й населенням і зменшенню правового нігілізму в суспільстві.

ВИСНОВКИ

Тема дисертації вирізняється сучасним формулюванням завдання, в ній визначено та досліджено нові тенденції діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів, а також напрями розвитку адміністративно-правового регулювання окресленої сфери в сучасних умовах євроінтеграції. У роботі враховані положення чинного національного законодавства, європейський правовий досвід з досліджуваної проблематики, проведений всебічний аналіз теоретичних і практичних матеріалів із досліджуваного питання. На цій основі зроблено відповідні висновки, що спрямовані на удосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів.

1. Проаналізовано джерелознавчу основу дисертаційного дослідження, на основі чого встановлено, що українськими та зарубіжними вченими підготовлено значну кількість праць, які так чи інакше торкаються проблематики соціальної сфери та її правового забезпечення, соціального захисту населення, дотримання соціальних прав тощо. Окремий пласт наукових джерел складають праці відомих вчених-адміністративістів та науковців-фахівців інших галузей правової науки та державного управління, які розглядали питання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики, міністерств та відомств, відповідальних за таку роботу, як органів виконавчої влади та публічного управління.

Особливий інтерес викликають дисертаційні дослідження, в яких розкриваються окремі аспекти соціального захисту, реалізації соціальної політики, форм соціального захисту, принципів соціального захисту інвалідів, питання моніторингу й оцінки рівня за значеннями індикаторів соціальної безпеки, адміністративних процедур у сфері соціального захисту населення та ін. Натомість, зауважено, що вклад вчених у вивчення актуальних питань функціонування соціальної сфери, формування та реалізації соціальної

політики держави є досить вагомим, але необхідно враховувати потребу розвитку та вивчення питань, які стосуються подальшого удосконалення соціальної сфери та соціальної політики на шляху євроінтеграційних процесів. Незважаючи на значну кількість досліджень та наукових праць у цій сфері, регулювання соціальної політики потребує постійного вивчення, з огляду на динамічність процесів, що відбуваються у соціальній сфері.

2. Визначено, що соціальна сфера загалом, як і питання адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів реалізації соціальної політики України можна віднести до тих об'єктів, які в силу своєї складності підлягають дослідженню з використанням значної кількості методів та прийомів. З огляду на це, для усебічного розгляду питання адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів, використано відповідну систему, що дозволила розкрити предмет дослідження. Вказано, що предмет дослідження наповнюється дещо новим змістом з використанням взаємопов'язаних загальнонаукових і спеціальних методів, які доповнюють один одного. Особливу роль для дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики відведено синергетичному методу, як такому, що поглиблює аналіз тих закономірностей, які проявляються в рамках системного підходу.

3. Акцентовано, що соціальна політика держави є одним з основоположних інструментів реалізації соціальних прав і свобод людини. Ступінь її реалізації відображає рівень соціальної «захищеності» населення і є способом поліпшення рівня життя в державі. Встановлено, що система реалізації соціальних прав і свобод включає в себе чотири елементи: соціальну політику держави; нормативно-правові акти, що її закріплюють і відображають; механізми та засоби реалізації; громадян, як основних споживачів. Вказано, що стратегічним напрямом зовнішньої політики України є інтеграція до Європейського Союзу, що передбачає наближення до політичних, юридичних, економічних та соціально-культурних стандартів ЄС. Процес реформування

дозволить підвищити рівень життя населення, шляхом досягнення соціальної справедливості. Однак, сьогодні в Україні існують проблеми соціального, політичного та економічного характеру, від результативності вирішення яких залежить успішність курсу на євроінтеграцію та подальший розвиток держави, загалом, і відповідно, покращення соціальної сфери.

4. Аналіз наведених позицій науковців щодо цілей та функцій соціальної держави дав підстави зазначити, що створення соціальної держави є передумовою і гарантією реалізації конституційного права громадян на соціальне забезпечення, а також визначити ознаки соціальної держави. Основними з них, які відображають сутність соціальної держави, є наявність:

а) здійснення правового регулювання соціальної сфери, яке ґрунтується на моральних загальнолюдських принципах соціальної справедливості, рівності і суспільної солідарності та спрямоване на створення умов, необхідних для гідного життя і вільного розвитку кожної людини;

б) законодавчого підґрунтя для самостійного забезпечення працездатною людиною гідного життя для себе та своєї сім'ї; державних механізмів щодо підтримки непрацездатних осіб та осіб, які з об'єктивних причин можуть забезпечити себе самостійно на рівні прожиткового мінімуму;

в) державних гарантій на гідний людини прожитковий мінімум, соціальне забезпечення, загальне покращення добробуту та інші соціально-економічні права громадян; реально діючий прозорий і зрозумілий механізм реалізації соціального захисту; всебічне забезпечення правових та економічних гарантій реалізації соціальних прав людини;

г) заходів та їх реальне вжиття з метою мінімізації соціально-економічного розмежування між членами суспільства, зміцнення соціальної злагоди в суспільстві.

5. Підкреслено, що становлення і розвиток демократичної держави неможливі без укріплення та удосконалення правової основи всіх сфер державного та суспільного життя. Саме тому останніми роками законодавчі та виконавчі органи державної влади України здійснювали активний

правотворчий процес, результати якого передбачали докорінне поліпшення правового регулювання усіх сфер життєдіяльності суспільства. Чинне законодавство України, як соціальної держави, найважливішою метою визначає захист прав та інтересів людини і громадянина. В умовах оновлення законодавства держава вимушена, з одного боку, рухатись шляхом забезпечення відповідності його умовам ринку, а з іншого – активно захищати своїх громадян від можливих соціальних ризиків.

В Україні сьогодні функціонує розгалужена система суб'єктів, діяльність яких спрямована на забезпечення та реалізацію концепції соціальної держави, зокрема, шляхом прийняття й виконання соціальних програм, надання соціальних послуг і соціальної допомоги населенню, здійснення соціального захисту громадян. Провідну роль серед них, як відомо, відіграють органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

6. Зазначено, що державна політика соціального захисту дітей – це напрям внутрішньої правової політики держави, що формує основні завдання, принципи правового впливу, а також надання всебічної допомоги постраждалим дітям та виражається в нормах закону, практиці їх застосування. Наголошено, що Україна має розвинуту нормативно-правову базу державного соціального захисту сім'ї та дітей, яка трансформується в умовах євроінтеграції та загострення суспільно-політичної кризи 2013–2018 рр. Однак, нечітка визначеність повноважень органів виконавчої влади у сфері забезпечення формування державної соціальної політики з питань сім'ї та дітей є причиною частих законодавчих змін, нестабільності їх структури, кількісного складу, статусу. Окрім того, на місцевому рівні не визначено механізму координації діяльності різних структурних підрозділів, до компетенції яких належить забезпечення формування соціальної політики на місцевому рівні.

Вказано, що основна проблема державної соціальної політики з питань сім'ї та дітей полягає у відсутності комплексного підходу, обмеженості фінансових ресурсів, які спрямовуються на формування та реалізацію державної політики. Саме тому, важливо стимулювати дослідження

вищезазначеної проблем в навчальних закладах гуманітарного профілю та сприяти дослідженню ефективності законодавства у вищезазначеній сфері, а також практики його застосування, налагодити достатнє і якісне кадрове забезпечення, не допускаючи скорочення в системі органів та установ з питань сім'ї та дітей.

7. Підкреслено, що одним з найсерйозніших порушень проти людини, що посягає на її життя, свободу та особисту недоторканість є торгівля людьми. З'ясовано, що державна політика потребує удосконалення механізмів попередження і швидкого реагування на нові загрози у сфері торгівлі людьми. Оскільки, внаслідок недостатнього фінансування більшість заходів державних програм залишаються невиконаними, а діяльність державних і місцевих органів влади спрямована переважно на законодавче забезпечення та моніторинг своєї діяльності. В результаті основну роботу у сфері протидії торгівлі людьми проводять міжнародні та неурядові організації.

З метою запобігання такому негативному явищу як торгівля людьми в Україні необхідно об'єднати зусилля центральних та регіональних органів виконавчої влади, неурядових і міжнародних організацій, громадянського суспільства загалом, а також використовувати сучасні канали комунікації для інформування населення, представників груп ризику (трудові мігранти, внутрішньо переміщені особи тощо) щодо правил безпечної поведінки та ризиків потрапляння у ситуації торгівлі людьми.

Обґрунтовано доцільність створення при Міністерстві соціальної політики України Департаменту з протидії торгівлі людьми, до функцій якого входила б координація діяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, а також захист прав і законних інтересів постраждалих осіб.

8. Зауважено, що створення і функціонування системи пенсійного забезпечення, адекватної рівню розвитку національної економіки, дозволяє забезпечити грошовий дохід населенню похилого віку та відіграє важливу роль у розвитку соціально-економічної, суспільно-політичної, фінансово-бюджетної

сфер суспільства. Система пенсійного забезпечення пов'язана з оподаткуванням, впливає на рівень сукупного доходу домашніх господарств, підвищує зацікавленість учасників домашнього господарства в пошуку високооплачуваної роботи, є одним з чинників, що визначають кон'юнктуру ринку праці. Така система не може бути статичною в умовах постійного розвитку національних економік.

З огляду на викладене вище, констатовано, що держава повинна докласти більше зусиль для розвитку популярності недержавних пенсійних фондів, щоб практично кожен бажав стати учасником таких фондів. Для здійснення цього, передусім, держава повинна надавати гарантії функціонування недержавних пенсійних фондів. На жаль, сьогодні держава тільки здійснює нагляд за функціонуванням фінансових установ, які мають право здійснювати недержавне пенсійне забезпечення.

9. Сфера послуг сьогодні є однією з найбільш перспективних галузей економіки і таких, що швидко розвивається. Багатогранність і широта проникнення послуг в різні сфери життєдіяльності людей формують значний внесок цієї сфери в соціально-економічний розвиток держав.

З'ясовано, що характерними ознаками соціальних послуг як атрибута життєдіяльності людини і суспільства є такі: 1) виникнення при гострій необхідності задоволення життєвих потреб людини; 2) головним об'єктом впливу є людина, що відрізняється потребами, суб'єктністю, ціннісними орієнтаціями, що формує індивідуальні споживчі переваги; 3) послуга є результатом процесу соціальної взаємодії споживача і виконавця (цих послуг), що виражається в їх задоволенні / незадоволенні та відображає високу частку суб'єктивізму.

10. Встановлено, що соціальна політика є важливою складовою внутрішньої політики будь-якої держави, яка формується заради забезпечення належного рівня життя людей. Особливий фокус соціальної політики європейських країн концентрується на розвитку таких галузей соціальної сфери як: охорона здоров'я, освіта і сфери культури та мистецтва, які забезпечують

основу формування і розвитку людського потенціалу суспільства.

Наголошено, що враховуючи позитивний досвід європейських держав в Україні необхідно створити можливості для участі громадян у здійсненні соціальної політики. Для цього необхідна наявність масовості і зацікавленості, а знаходимо ми їх в такому явищі, як волонтерство.

Натомість, підтримано думку про те, що специфічні особливості розвитку України не дають змоги автоматично перенести у вітчизняні умови досвід зарубіжних країн із соціального захисту населення, адже ці системи можуть бути ефективними в контексті розвинених та стабільних ринкових відносин. В умовах України цю проблему слід розглядати дещо ширше, а саме як забезпечення конструктивних змін у системі соціального захисту населення, які, з одного боку, зумовлюються необхідністю зміни на державному рівні правових основ існуючої системи, а з іншого – в умовах децентралізації та регіоналізації економіки, тобто перенесення на рівень органів місцевого самоврядування відповідальності за розв'язання цілого кола соціально-економічних проблем, потребують пошуку неординарних підходів до реформування сфери соціального захисту населення.

10. Констатовано, що з огляду на стратегічний напрям зовнішньої політики України – інтеграцію до Європейського Союзу, необхідно якомога активніше проводити роботу щодо наближення до політичних, юридичних, економічних та соціально-культурних стандартів ЄС. Процес реформування дозволить підвищити рівень життя населення, шляхом досягнення соціальної справедливості.

Важливо розробити концепцію державної та місцевої соціальної політики, децентралізувати її, розширити повноваження місцевої влади, сприяти розвитку співпраці між місцевими органами влади та недержавним сектором, навчати відповідних фахівців, розробити стандарти якості послуг, контролювати відповідно їх надання, залучати користувачів до процесу управління.

11. Вказано, що пріоритетність законодавчого регулювання відносин з

питань соціального захисту є основоположним принципом у правотворчій діяльності держави. Проте реалізація цього принципу вимагає не тільки систематизації, а також, що важливо, кодифікації законодавства про соціальне забезпечення, адже множинність законів з питань соціального забезпечення ускладнює їх належну реалізацію на практиці.

Враховуючи складність правового регулювання відносин з питань соціального забезпечення, очевидною є проблема проведення кодифікації не тільки законодавства про соціальне забезпечення, а, щонайменше, також про пенсійне забезпечення, права осіб з інвалідністю. Специфічність таких кодифікованих процесів має максимально відображати потреби та інтереси всіх членів суспільства і вони мають бути суспільно-прийнятними, позаяк кожна людина у нашій державі впродовж свого життя виступає суб'єктом правових відносин з соціального забезпечення.

Оптимальна форма для таких кардинальних змін – розроблення Соціального кодексу України, чинність якого анулювала б усі інші законодавчі акти, спрямовані на соціальний захист населення. Кодифікація, по-перше, дозволить державі формувати соціальну, податкову, бюджетну політику тощо, чітко знаючи рівень соціальних витрат. По-друге, коли громадяни зможуть самостійно розібратися з прозорою системою соціальних пільг (усі вони будуть діючими, а не просто задекларованими) та процедурою їх надання, це сприятиме усуненню відчуження між владою й населенням і зменшенню правового нігілізму в суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пігуль Н. Г., Люта О. В. Розвиток соціальної сфери України в умовах євроінтеграційних процесів. *Фінансовий простір*. 2015. № 2. С. 344–349.
2. Грузєва В. Ю Соціальне становище України та шляхи вдосконалення системи управління соціальною сферою. URL: http://www.rusnauka.com/4_SWMN_2010/Economics/58455.doc.htm
3. Зубожіння українців триває: частка витрат на продукти збільшується. *Перше інформаційне агентство*. URL: <https://www.volynnews.com/news/society/zubozhinnia-ukrayintsiv-tryvaye-chastka-vytrat-naprodukty-zbilshuyetsia/>
4. Вакуленко В. М. Соціальний захист населення України: [Навч.Посіб.] / за заг. ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого // К. : Вид-во НАДУ; Вид-во«Фенікс». 2010. 212 с.
5. Підлипна Р. П. Система соціального захисту в Україні в сучасних умовах: сутність і основні складові. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2015. №1 (69). Ч.1. С. 116-122.
6. Мамчур І., Новоселецька А. Державне пенсійне забезпечення в Україні: особливості та напрямки вдосконалення. *Студентські наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка». Острог, 2017. № 5 (33). С. 140–158.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
8. Топішко І. І. Яку модель соціально-економічного розвитку розбудувати Україні? А. Сміт, Д. Рікардо, М. Фрідман... чи Ф. Ліст, Й. Шумпетер, Е. Райнерт? *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка». Острог, 2017. № 5 (33). С. 4–15.
9. Мельник Л.М. Сутність та перспективи розвитку системи надання соціальних послуг малозахищеним верствам населення в Україні. *Соціальна*

робота в Україні: основні напрями, проблеми та перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 28 квітня 2016 р.). Д.: ДНУ, 2016. С. 120–124.

10. Павлюк К. В. Модернізація системи соціального захисту в контексті накопичення соціального капіталу в Україні. *Фінанси України*. 2012. № 6. С. 15-29.

11. Сергієнко О. Соціальна політика в сучасному світі та в Україні. *УКРАЇНА: Аспекти праці*. 2002. № 1. С. 31-37.

12. УСЕ. Універсальний словник-енциклопедія / Гол. ред. ради академік НАНУ М. Попович. 4-те вид., виправл., доп. К.: Вид-во «ТЕКА». 2006. 1432 с.

13. Капітан О. І. Правове регулювання соціальної сфери: сучасний стан та напрями удосконалення. *Наше право*. 2019. № 4. С. 47–53.

14. Оленцевич Н. Соціальне партнерство: деякі питання теорії та практики становлення в Україні. *Економіст*. 2005. № 8. С. 70–73.

15. Бакиров В. Миссия социологии в современном мире. Український соціологічний журнал. 2012. № 1-2. С. 5-9.

16. Balynska O. European integration of Ukraine in the context of social and cultural security. *Bezpieczenstwo Prawne Panstw Demokratycznych w Procesie Integracji Europejskiej: Polska – Slowacja – Ukraina: kol. monografia. / Recenzenci: prof. L. Antonowicz, prof. S.L. Stadniczeńko. – Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2016. 326 s., c. 187-193.*

17. Балинська О.М., Гришук В.К. Проблеми реформування української державно-правової системи на шляху євроінтеграції. *Knowledge. Education. Law. Management. Łódź: Wydawca fundacja «Oświata i Nauka Bez Granic PRO FUTURO»*, 2018. № 4 (24). P. 97-105.

18. Борецька Н., Созінов О. Пріоритетні напрями стратегії розвитку середнього класу у сучасних умовах. Україна: аспекти праці. 2010. № 3. С. 46-51.

19. Герасименко Г. В. Концепція соціальної держави: еволюція

наукових поглядів і сучасні виклики. Вісник ХНУ. Серія «Економічні науки». 2012. № 3. Т. 1. С. 202–205.

20. Міжнародний Пакт про економічні, соціальні та культурні права. Права людини: Міжнародні договори України, декларації, документи / Упоряд. Ю. К. Качуренко. 2-е вид. К.: Юрінформ, 1992. С. 24-26.

21. Куценко О. Соціальні класи: соціологічні інтерпретації і підходи до вивчення. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія. 2014. Вип. 1. С. 69-75.

22. Лібанова Е. М. Соціальні проблеми модернізації української економіки. Демографія та соціальна економіка. 2012. № 1(17). С. 5–22.

23. Макарова О. В. Програми соціальної підтримки: оцінка результатів та шляхи удосконалення. Демографія та соціальна економіка. 2013. № 1 (19). С. 47–56.

24. Ситник Г. П. Сутність кризових ситуацій соціального характеру у контексті національної безпеки: філософсько-управлінський аспект. Державне управління: удосконалення та розвиток. № 8. 2019. С. 34-40.

25. Скуратівський В. А. Соціальні системи та соціологічні методи дослідження; Українська академія держ. управління при Президентові України. К.: Видавництво УАДУ. 1998. 188 с.

26. Троцинський В. П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище (1918-1939 рр.): автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.03 / Троцинський Володимир Павлович ; НАН України, Ін-т укр. археографії. К., 1994. 38 с.

27. Головінов О. М., Горожанкіна М. Є., Дмитриченко Л. І. Соціальна політика та економічна безпека. Донецьк : Каштан. 2004. 335 с.

28. Гриненко А. М. Соціальна політика: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни. К.: КНЕУ. 2003. 309 с.

29. Іванова О. Л. Соціальна політика: теоретичні аспекти. К.: Видавничий дім «КМ Академія». 2003. 107 с.

30. Муравйов В. І. Правові засади регулювання економічних відносин

Європейського Союзу з третіми країнами (теорія і практика). К., 2002. 426 с.

31. Мужикова Н. М., Пузирний В. Ф., Семиног Л. А. Адаптація соціальної політики та трудового законодавства до стандартів ЄС. Чернігів: Деснянська правда. 2007. 196 с.

32. Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу. К.: Знання. 2003. 381 с.

33. Кривоконь Н. І. Проблеми соціальної роботи та соціальної політики в Україні : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Чернігів: ЧДТУ. 2012. 319 с.

34. Скуратівський В. А., Палій О. М. Основи соціальної політики: Навч. посіб. К.: МАУП. 2002. 200 с.

35. Скуратівський В. А., Палій О. М., Лібанова Е. М. Соціальна політика: навч. посібник для слухачів, аспірантів, докторантів спеціальності «Державне управління». К. : УАДУ, 2007. С. 5-7.

36. Семигіна Т. В. Соціальна політика у глобальному вимірі. К.: Університетське видавництво «Пульсари», 2003. 252 с.

37. Спікер П. Соціальна політика: теорії та підходи. К., 2000. 400 с.

38. Шевчук П. І. Соціальна політика. Л.: Світ, 2015. 400 с.

39. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. К. : Факт, 2003. 384 с.

40. Авер'янов В. Організація виконавчої влади: необхідність усунення внутрішніх суперечностей. *Право України*. 2009. № 5. С. 30–35.

41. Андрійко О. Ф., Нагребельний В. П. Проблеми організаційно-правового забезпечення державного управління в Україні. *Право України*. 2014. № 5. С. 115–125.

42. Армаш Н. О. Керівник органу виконавчої влади: адміністративно-правовий статус. Монографія. Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2006. 172 с.

43. Берлач А., Пирого І. Удосконалення адміністрування ПДВ як захід протидії податковим правопорушенням. *Право України*. 2010. № 1. С. 95-104.

44. Адміністративне право України: [підручник] / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дяченко та ін.; за ред. Ю. П. Битяка. К. : Юрінком Інтер,

2004. 544 с.

45. Білоус В. Т., Буханевич О. М. Деякі питання становлення інституту адміністративних послуг в Україні на підзаконному рівні. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки : збірник наукових праць. 2016. № 837. С. 23–28.

46. Бортник Н., Тильчик О., Дніпров О. Сутність виконавчої влади як ключової категорії адміністративного права. Правова позиція. 2018. № 2 (21) С. 19–27.

47. Гетьман Є. Поняття «державна влада» та її співвідношення з виконавчою владою. *Публічне право*. 2012. № 4(8). С. 70–76.

48. Дніпров О.С. Виконавча влада в Україні: теоретико-концептуальні підходи до розуміння сутності в сучасних умовах трансформації суспільства: [монографія] / Олексій Сергійович Дніпров. Київ: «МП Леся», 2018. 439 с.

49. Жаровська І. Публічні та приватні інтереси у механізмі сучасної державної влади. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2010. Випуск 525. Правознавство. С. 33–36.

50. Заросило В. О. Незаконна торгівля людьми в Косово і робота міжнародної поліції щодо виявлення такої діяльності. Боротьба з нелегальною міграцією та торгівлею людьми. Зб наук. праць. К.: Національна академія внутрішніх справ України; Фонд Ганса Зайделя, 2004. С. 68–76.

51. Йосифович Д. І., Андрусишин Р. М. Проблеми реформування органів виконавчої влади в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 143-152.

52. Коваленко А. А. Розвиток виконавчої влади в Україні на сучасному етапі: Монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. 512 с.

53. Коліушко І. Б. Виконавча влада та проблеми адміністративної реформи в Україні. К.: Факт, 2002. С. 39.

54. Коломоєць Т. О. Термінологія адміністративного процесу: проблеми визначеності суміжного термінологічного ряду. *Наукові праці НУ*

ОЮА. 2012. № 11. С. 335-343.

55. Адміністративне право України: *підручник*. В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко. К. : Юрінком Інтер, 2003. 544 с.

56. Крупчан О. Д. Органи виконавчої влади: питання компетенції. Монографія. К.: КНЕУ, 2012. 255 с.

57. Лазор Я. О. Поняття та види інформаційних систем. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2016. № 837. С. 123-130.

58. Личенко І. О. Підвищення ефективності адміністративно-правового забезпечення екологічної безпеки в Україні. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. № 889 (17), 2018 С. 77-85.

59. Мацелик Т. О. Президент України як суб'єкт адміністративного права. Вісник Академії митної служби України. Сер.: Право. 2011. № 2. С. 68-72.

60. Назар Ю. С. Окремі проблеми застосування зменшення бюджетних асигнувань. Форум права. 2015. № 4. С. 196–200.

61. Нижник Н. Р., Кульчій І. О., Муза О. В. Виконавча влада в Україні: реформування та перспективи. Полтава: ПУЕТ, 2012. 144 с.

62. Державна виконавча влада в Україні: формування та функціонування: *збірник наукових праць* / кол. авт.; наук. кер. Н. Р. Нижник. К.: Вид-во УАДУ, 2000. 224 с.

63. Петков С. В. Теорія адміністративного права. К.: КНТ, 2014. 302 с.

64. Рябченко О. О., Герасименко Н. А. Економічні рішення в умовах ризиків кліматичних змін. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 22. С. 105-109.

65. Бесчастний В., Собакарь А. Державна політика транспортної безпеки України: актуальні питання реалізації. Віче. 2010. С. 2-5.

66. Стеценко С. Г. Виконавча влада та роль Конституції України в організації її діяльності. *Юридична наука і практика*. 2011. № 2. С. 67–72.

67. Стахура І. Б. Управлінські рішення в органах виконавчої влади. Митна справа. 2014. № 2 (2.1). С. 165–169.
68. Тильчик О. В. До питання формування ефективної системи суб'єктів протидії тінізації економіки. Прикарпатський юридичний вісник. 2016. Вип. 6. С. 45-51.
69. Фрицький Ю. О. Проблеми правового регулювання виконавчої влади та системи її органів в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровськ, держ. ун-ту внутр. справ.* 2010. № 3. С. 69–78.
70. Проценко Т., Шамрай В. Основні напрями інформатизації державного управління в процесі становлення громадянського суспільства. Вісник УАДУ. 2002. С. 339-344.
71. Шкарупа К. В. Історія виникнення пенітенціарної служби, досвід функціонування в країнах світу. Вісник Пенітенціарної асоціації України. 2017. № 1. С. 35-41.
72. Волощук А. М., Ярмакі Х. П., Ковальова О. В. Діяльність служби дільничних офіцерів міліції щодо попередження насильства в сім'ї: монографія. Одеса : ОДУВС, 2013. 217 с.
73. Єсімов С. С. Електронні документи як докази у справах про адміністративні правопорушення. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. № 845. 2016. С. 68-74.
74. Ковалів М. В. Форми діяльності громадських об'єднань в Україні. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2016. С. 77-81.
75. Лесько Н. В. Детермінанти, що обумовлюють насильство над дітьми. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. юридична.* 2017. № 861. С. 278–283.
76. Литвин Н. Функція захисту за новим КПК України та її реалізація на стадії виконання вироку. Вісник Львівського університету. Сер. : Юридична. 2014. С. 69-74.
77. Ортинський В. Л., Кісіль З. Р., Ковалів М. В. Управління в органах

виконавчої влади України: *навчальний посібник*. К. : Центр учбової літератури, 2008. 296 с.

78. Остапенко О. І. Профілактика адміністративних правопорушень (адміністративно-правовий аспект) / О. І. Остапенко. Львів : Львів. ін-т внутр. справ при Укр. акад. внутр. справ, 2001. 103 с.

79. Хомишин І. Ю. Мета та зміст процедури ліцензування освітньої діяльності. Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право, 2018. С. 275-278.

80. Христинченко Н. П. Сучасні проблеми інтеграційного процесу наближення України до ЄС щодо організації наукової діяльності. *Eurasian Academic Research journal*. 2017. № 13. С. 6–12.

81. Шопіна І. М. Щодо концептуальних підходів до визначення поняття правового регулювання. Форум права. 2011. С. 1055-1061.

82. Ярошенко І. С. Організаційно-правові форми соціального захисту людини і громадянина в Україні: автореф. дис.. канд.. юрид. наук. спец. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. К., 2006. 20 с.

83. Куца А. М. Адміністративно-правове регулювання соціального захисту інвалідів: автореф. дис.. канд.. юрид. наук. спец. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Запоріжжя, 2011. 24 с.

84. Драбик О.М. Державне регулювання пенсійного забезпечення в контексті соціального захисту сільського населення: автореф. канд.. екон. наук. Спец. 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Кам'янець-Подільський, 2018. 22 с.

85. Канцур І. Г. Фіскальний механізм розвитку соціальної сфери України: автореф. канд. екон. наук. Спец. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Київ, 2016. 24 с.

86. Пріхно І. М. Фінансове забезпечення соціальної сфери: теорія і методологія: автореф. докт. екон. наук. Спец. 08.00.08 – гроші, фінанси і

кредит. Київ, 2018. 41 с.

87. Уханенко С. А. Адміністративні процедури в сфері соціального захисту населення: автореф. дис.. канд.. юрид. наук. спец. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Дніпро, 2018. 22 с.

88. Методология. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках. Редактор-координатор Г.В. Осипов. М. 1998. С. 180.

89. Методология. Российская социалистическая энциклопедия. М.: НОРМА-ИНФРА.М. 1998. С. 275.

90. Бояринцева М. А. Зміст адміністративно-правового статусу громадян України: В кн. Виконавча влада і адміністративне право / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. К.: Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. 668 с.

91. Економічна теорія / Під ред. Предборського В. А. К.: Кондор, 2003. 492 с.

92. Соціальна робота в Україні: перші кроки / За ред. В. Полтавця. К.: КМ, 2000. 236 с.

93. Рабінович П. М. Методологія юридичної науки. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. Київ : Укр. енцикл., 2001. Т. 3. С. 618–619.

94. Методология. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках. Редактор-координатор Г.В. Осипов. М. 1998. С. 180.

95. Методология. Российская социалистическая энциклопедия. М.: НОРМА-ИНФРА.М. 1998. С. 275.

96. Доброденьков В. И., Осипова Н. Г. Методология и методы научной работы : учеб. пособ. 2-е изд. Москва : КДУ, 2012. 274 с.

97. Балинська О.М. Криза влади: філософсько-правовий погляд. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2017. Вип. 1. С. 3–11.

98. Кельман М. С. Методологія як форма мислення і складова культури

дослідника : навч. посіб. для асп. та магістр. / за заг. ред. М. С. Кельмана. Львів : Растр-7, 2017. 220 с.

99. Шейко В. М., Кушнарченко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. 5-те вид. Київ : Знання, 2006. 307 с.

100. Соціальна робота : короткий енциклопедичний словник. Київ : ДЦССМ, 2002. Книга 4. 935 с.

101. Набатова О. О. Соціальні інновації: поняття, види, суб'єкти. Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. 2011. № 6. С. 58–66.

102. Балашов А. М. Сучасні проблеми соціального захисту населення України. Економіка та держава. 2010. №1. С. 82-84.

103. Кузнецова Е.М., Филатов В.А. Особенности социальной защиты населения в Омском регионе: конспект лекций. Омск: Изд-во ОмГТУ, 2010. 56 с.

104. Злупко С. М., Радецький Й. І. Людський потенціал, зайнятість і соціальний захист населення в Україні. Л.: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка. 2001. 192 с.

105. Ругляк Т. М. Міжнародні акти як джерела права соціального захисту України. Актуальні проблеми держави і права. 2008. № 37. С. 120–125.

106. Приходько О. М. Розвиток соціальної сфери життя суспільства у сучасних умовах. Соціальна робота в Україні: основні напрями, проблеми та перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 28 квітня 2016 р.). Д.: ДНУ, 2016. С. 11–14.

107. Мурашова О. П. Соціальна політика радянської влади в Україні у 20-х рр. ХХ ст.: автореф. дис. канд.. істор. наук. спец. 07.00.01 – історія України. Київ. 2019. 24 с.

108. Сташків Б. І. Гарантії права на соціальне забезпечення: навч. посіб. Чернігів: Чернігівський державний інститут права, соціальних технологій та праці, 2011. 100 с.

109. Е. Щербенко. Фур'є Шарль // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю.

Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. 757 с.

110. Гегель Г. В. Философия права. Москва: Директ-Медиа, 2002. 219 с.

111. Лібанова Є. М. Трансформація державної соціальної політики в контексті забезпечення конкурентоспроможності Української економіки. *Фінанси України*. 2007. № 9. С. 34-41.

112. Микульский К. И., Роговин В. З., Шаталин С. С. Социальная политика. М.: Политиздат. 1987. С. 7–8.

113. Castells M. *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Vol. III. Oxford: Blackwell Publishes, 1998. P. 336.

114. Becker G.S. *Human Capital*. N.Y.: Columbia University Press, 1964. 412 p.

115. Figueira-Mcdonough J. *The Welfare State and Social Work: Pursuing Social Justice*. SAGE Publications, Inc, 2007. 456 p.

116. Schultz T. *Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Sciences*. N.Y., 1968. Vol. 6.

117. Шевчук П. І. Соціальна політика та соціальна безпека людини. Навчальний посібник. Львів. 2003. 178 с.

118. Дутчак А. В. Соціальне забезпечення громадян: сучасний стан та перспективи розвитку. *Молодий вчений*. 2017. № 5 (45). URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/5/126.pdf>

119. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.

120. Зайнятість, праця та соціальний захист населення: вітчизняний та зарубіжний досвід. За ред. к.е.н., професора Т. М. Кір'ян. К.: 2017. 245 с.

121. Юшко А. М., Швець Н. М. Міжнародні соціальні стандарти: [навч. посіб.] / за заг. ред. В. В. Жернакова. Харків: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. 121 с.

122. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та

легалізації фонду оплати праці: закон України від 28.12.2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 11. Ст. 75.

123. Мартинов А. Ю. Загальна декларація прав людини 1948 // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К.: Наук. думка, 2005. Т. 3. С. 189. 672 с.

124. Європейський кодекс соціального забезпечення від 16 квітня 1964 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_329

125. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 3 травня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062

126. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 19 жовтня 1973 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042

127. Крюков О. І. Соціальна забезпеченість населення як чинник побудови соціальної держави: Україна та європейський досвід. *Державне будівництво*. 2009. № 2. С. 5–9.

128. Токарский Т. Социальная политика преодоления бедности в Украине в контексте европейской интеграции. *Leges et Vita*. 2018. С. 127-132.

129. Про Стратегію подолання бідності: указ Президента України від 15 серпня 2001 р. № 637/2001. *Офіційний вісник України*. 2001. № 33. Ст. 1525.

130. Про затвердження Державної програми забезпечення молоді житлом на 2002-2012 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 лип. 2002 р. № 1089.; Закон України від 14 березня 2006 р. № 3522 «Про загальнодержавну програму подолання наслідків Чорнобильської катастрофи на 2006-2010 роки», постанови Кабінету Міністрів України від 31 грудня 1996 р. № 1589 «Про порядок надання додаткової жилої площі особам, які внаслідок Чорнобильської катастрофи перенесли хворобу будь-якого ступеню», від 21 лютого 2007 р.; Постанова Кабінету Міністрів України від 11 травня 2006 р. № 637 «Про затвердження Програми розселення та облаштування депортованих кримських татар і осіб інших національностей, що повернулися на проживання в Україну, їх адаптації та інтеграції в українське суспільство на період до 2010

року» URL: <http://www.rada.gov.ua>.

131. Горященко Ю. Г. Проблеми розвитку соціальної сфери економічних регіонів України. *Україна: аспекти праці*. 2011. № 1. С. 37–43.

132. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: [підручник] / [С. І. Дорогунцов, Т. А. Заяць, Ю. І. Пітюренко та ін.]; за заг. ред. С. І. Дорогунцова. К.: КНЕУ, 2005. 568 с.

133. Кузьменко С. Г. Державні та господарські механізми регулювання соціальної сфери суспільства. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 3. Т. 1. С. 184–187.

134. Панченко М. Соціальна сфера і соціальна політика та їх співвідношення в аспекті державного управління соціальною сферою. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Ardu_o/2009_1/R_5/Panchenko.pdf.

135. Капітан О. І. Адміністративно-правові засади соціальної політики щодо захисту сім'ї та дитини. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2018. Volume 2. № 1. С. 242–247.

136. Державне управління та державна служба. Словник-довідник / Укладач О.Ю. Оболонський. К.: КНЕУ, 2005. 478 с.

137. Оксьом І. Г. Публічне регулювання соціальної сфери: правовий аспект. *Публічне право*. 2016. № 3 (23). С. 208–217.

138. Коротич О. Б. Реалізація державної соціальної політики України в умовах реформування публічної влади. Актуальні проблеми державного управління. 2016. № 2 (50). С. 1–6.

139. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 157-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.

140. Гошовська В. В. Макроекономічна оцінка якості життя населення України за міжнародними методиками. URL: <http://www.vmurol.com.ua/upload/publikatsii/nauka/Makroekonomichna%20otsinka%20yakosti%20zhittyia.pdf>.

141. Барабаш Ю. Г. Інституційний механізм забезпечення соціально-

економічних прав громадян України. Проблеми сучасного українського конституціоналізму : Зб. на пошану першого Голови Конст. Суду України, проф. Л. Юзькова. К.: Логос, 2008. С. 184–189.

142. Доповідь про людський розвиток, підготовлена на замовлення Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй. URL: <http://hdr.undp.org/en/reports>.

143. Бабкін В. Д. Від правової до соціально-правової держави. Правова держава. 2001. Вип. 12. С. 270–281.

144. Андрійко О. Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 1999. 38 с.

145. Fayol, Henri. Administration industrielle et générale / Paris. Dunod et Pinat. 1917. 174 p.

146. Тихомиров Ю.А. Административное право и процесс: полный курс. М., 2005. URL: <http://www.twirpx.com/file/553072/>.

147. Дерещ В. А. Органи виконавчої влади України та управлінські відносини. Монографія. К.: ТОВ «Юридична думка», 2007. 180 с.

148. Шаповал В. М. Із досвіду організації виконавчої влади у зарубіжних країнах / Державне управління в Україні. (Навчальний посібник). За заг. ред. В. Б. Авер'янова. К., 1999. С. 207-217.

149. Овсянко Д. М. Административное право : учебное пособие. издание 3-е, переработанное и дополненное. Москва : Юристъ, 2002. 468 с.

150. Серьогін С. С. Реформування місцевих фінансів в умовах євроінтеграції. Аспекти публічного управління. 2016. № 4-5. С. 87-96.

151. Журавльов Д. В. Поняття та загальна характеристика центральних органів виконавчої влади України. Право і суспільство. 2012. № 1. С. 75-79.

152. Авер'янов В. Б., Пухтецька А. А. Удосконалення організації та діяльності системи органів виконавчої влади з урахуванням європейських принципів і стандартів. Часопис Київського університету права. 2010. № 4. С. 110-117.

153. Школик А. М. Порівняльне адміністративне право: Навч. посібник для юридичних факультетів та факультетів міжнародних відносин. Львів: ЗУКЦ, 2007. 308 с.
154. Про Кабінет Міністрів України: закон України від 27.02.2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.
155. Про центральні органи виконавчої влади: закон України від 17.03.2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.
156. Про місцеві державні адміністрації: закон України від 09.04.1999 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20-21. Ст. 190.
157. Загальне положення про колегію центрального органу виконавчої влади і місцевої державної адміністрації: постанова Кабінету Міністрів України від 2 жовтня 2003 року № 1569. Офіційний вісник України. 2003. № 40. Ст. 2107.
158. Харенко О.О. Адміністративно-правовий статус центрального органу виконавчої влади: проблема змісту. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 60. С. 325–330.
159. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. К.: НАДУ, 2011. Т. 4. 648 с.
160. Добровольская Т. Н. Принципы советского уголовного процесса. М.: «Юридическая литература», 1971. 254 с.
161. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії «громадянське суспільство». пер. з нім. А. Онишка. Львів: Літопис, 2000. 318 с.
162. Карабін Т. О. Співвідношення повноважень місцевих органів публічної влади. Монографія. Ужгород: ЗакДУ, 2006. 156 с.
163. Сушинський О. І. Місцеві державні адміністрації в Україні: концептуальний політологічно-правовий аспект. Львів: Світ, 2002. 134 с.
164. Данилишин Б. Цели и принципы реформирования публичной администрации. URL: <http://news.liga.net/news/N0828824.html>

165. Кисіль С. П. Центральні органи виконавчої влади України: стан і розвиток : наукове видання. К., 1999. 80 с.

166. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України: постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 року № 423. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF>.

167. Борисова Ю.В., Прокопенко О.С. Сімейні відносини як об'єкт соціально-психологічної роботи з сім'єю. Соціальна робота в Україні: основні напрями, проблеми та перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 28 квітня 2016 р.). Д.: ДНУ, 2016. С. 30–33.

168. Клименко О. Ю. Особливості інституціоналізації соціального захисту дітей у кризових ситуаціях в сучасному українському суспільстві : дис. ... д-ра соціол. наук: 22.00.04 / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2016. 416 с.

169. Борисова Ю.В., Асіченко Є.П. Копінг-стратегії жінок, які опинилися в складних життєвих обставинах. Соціальна робота в Україні: основні напрями, проблеми та перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 28 квітня 2016 р.). Д.: ДНУ, 2016. С. 26–29.

170. Піддубний С.А. Державна політика в сфері захисту сім'ї в умовах суспільно-політичної кризи України (на прикладі Донецької області) : дис. ... канд. юрид. наук. Маріуполь, 2019. 246 с.

171. Про Концепцію державної сімейної політики: Постанова Верховної Ради України № 1063-14 від 17.09.1999 р.. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

172. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21/22. Ст. 135.

173. Кодекс законів про працю України від 10 груд. 1971 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1971. № 50. Ст. 375.

174. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

175. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-Х. *Відомості Верховної Ради України*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 446.

176. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

177. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35.

178. Про соціальні послуги: закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18. Ст. 73.

179. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : закон України від 21.06.2001 № 2558-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 42. Ст. 213.

180. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон України від 24.01.1995 № 20/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 6. Ст. 35.

181. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13.01.2005 № 2342-IV. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>.

182. Про затвердження Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року: постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 р. № 453. *Офіційний вісник України*. 2018. № 48. Ст. 1673.

183. Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах : наказ Міністерства соціальної політики України із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства соціальної політики № 110 від 25.01.2017 р. *База даних*

«Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1065-17>.

184. Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу : Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту № 3357 від 23.09.2009 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1065-17>.

185. Про затвердження Примірних штатних нормативів чисельності працівників центрів соціальної підтримки дітей та сімей : Наказ Міністерства соціальної політики України № 1268 від 07.08.2017 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1065-17>.

186. Про затвердження типових структур і штатів центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді : Наказ Міністерства соціальної політики України № 709 від 26.06.2016 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1065-17>.

187. Про затвердження Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності, форм первинної облікової документації та інструкцій щодо їх заповнення : наказ Міністерства охорони здоров'я України № 423 від 24.05.2013 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1065-17>.

188. Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї : Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорт, Міністерства внутрішніх справ України № 3131/386 від 07.09.2009 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1065-17>.

189. Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної

рівності в українському суспільстві на період до 2010 року : Постанова Кабінету Міністрів України № 1934 від 27.12.2006 р. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1065-17>.

190. Про затвердження Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року : Постанова Кабінету Міністрів України № 717 від 26.09.2013 р. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1065-17>.

191. Про затвердження Державної програми підтримки сім'ї на період до 2010 р. : Постанова Кабінету Міністрів України № 244 від 19.02.2007 р. *Офіційний вісник України*. 2007. № 13. С. 15.

192. Про затвердження Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї до 2016 року : Постанова Кабінету Міністрів України № 341 від 15 травня 2013 р. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1065-17>.

193. Про схвалення Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 909-р від 15.11.2017 р. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1065-17>.

194. Андрєєва Д.Є. Адміністративно-правове регулювання в галузі молодіжної політики в Україні: організаційно-правові аспекти : дис... канд. юрид. наук: 12.00.07; Нац. ун-т держ. податк. служби України. Ірпінь, 2009. 214 с.

195. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2015 № 423. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF>.

196. Діти й молодь які живуть або працюють на вулиці: приховане обличчя епідемії ВІЛ в Україні / Аналітичний звіт А. Тельчик. Дитячий фонд

ООН (ЮНІСЕФ) та Міжнародний благодійний фонд «СНІД Фонд Схід-Захід». К., 2006. 234 с.

197. Опацький Р. М. Уповноважений Президента України з прав дитини: шляхи удосконалення. *Юридична наука*. 2012. № 4. С. 19–24.

198. Не на часі: чому дитяча політика України суперечить курсу на ЄС. Європейська правда. 2018. 1 черв. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2018/06/1/7082440>.

199. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35.

200. Про затвердження Загального положення про центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.2013 № 573. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/573-2013-%D0%BF>.

201. Про затвердження типових положень про заклади соціальної підтримки сімей, дітей та молоді: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.10.2017 № 741. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/741-2017-%D0%BF>.

202. Кривачук Л.Ф. Ефективність державного управління охороною дитинства: інноваційно-технологічні та кадрові чинники. *Ефективність державного управління*. 2012. Вип. 30. С. 197-204.

203. Приходько О. М., Мусточка К. К. Сучасний стан та проблеми соціально-правового захисту дітей-сиріт в Україні. *Соціальна робота в Україні: основні напрями, проблеми та перспективи розвитку*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 28 квітня 2016 р.). Д.: ДНУ, 2016. С. 96–100.

204. Проміжна доповідь про виконання Україною конвенції ООН про права дитини (за період 2012 – 2016 роки). URL: <https://helsinki.org.ua/publications/promizhna-dopovid-pro-vykonannya-ukrajinoyu-konventsiji-oon-pro-prava-dytyny/>

205. Лесько Н.В. Адміністративно-правове забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері захисту дітей від насильства та інших протиправних дій: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2019. 489 с.

206. Левченко В.О. Адміністративно-правові передумови створення органів ювенальної юстиції в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 220 с.

207. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. Київ: Основа-Принт, 2009. 248 с.

208. Доповідь групи експертів із заходів стосовно протидії торгівлі людьми (GRETA) про впровадження Україною Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 13 липня 2018 р. URL: [la-strada.org.ua › ucsr_mod_library_download_326](http://la-strada.org.ua/ucsr_mod_library_download_326).

209. Державна доповідь про становище дітей в Україні «Реалізація конвенції ООН про права дитини в Україні: досягнення, проблеми, перспективи» (за період 2009–2016 рр.). *Офіційний веб-портал Міністерства соціальної політики України*. URL: <http://www.msp.gov.ua/timeline/Konvenciya-OON-z-prav-ditini.html>.

210. Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20.09.2011 № 3739-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19–20. Ст. 173.

211. Турок В.В. Соціально-економічні наслідки та механізми протидії торгівлі людьми: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07; НАН України, Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи. Київ, 2016. 220 с.

212. Порядок взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2012 № 783. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2012-п>.

213. Порядок виплати одноразової матеріальної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.07.2012 № 660. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2012-п>.

214. Положення про створення та функціонування Єдиного державного реєстру злочинів торгівлі людьми: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.04.2012. № 303. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2012-п>.

215. Про затвердження стандартів надання соціальних послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми: Наказ Міністерства соціальної політики України від 30.07.2013 р. № 458. *Офіційний вісник України*. 2013. № 67. Ст. 2453.

216. Концепція Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07.10.2015 № 1053-р. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-2015-р>.

217. Про затвердження Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 № 111. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/111-2016-п>.

218. Інструкція зі збору та моніторингу статистичної інформації щодо осіб, які постраждали від торгівлі людьми: Наказ Міністерства соціальної політики, Міністерства внутрішніх справ від 11.01.2016 № 4/5. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0169-16>.

219. Волинець Л. С., Гурковська Л. П., Савчук І. В. Надання допомоги дітям-жертвам злочинів, пов'язаних із торгівлею дітьми, дитячою проституцією, дитячою порнографією, проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини, з урахуванням національної та міжнародної практик. Київ : К.І.С., 2011. 132 с.

220. Лесько Н. В. Правові засади протидії торгівлі дітьми в Україні. *Приватне та публічне право*. 2017. № 3. С. 121–124.

221. Про національного координатора у сфері протидії торгівлі людьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2012 р. № 29. *База даних*

«Законодавство України» / ВР України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-2015-p>.

222. Про внесення змін до Положення про Міністерство соціальної політики України : Указ Президента України від 27 березня 2013 р. № 164/2013. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-2015-p>.

223. Орлеан А. М. Соціальна обумовленість криміналізації та кримінально-правова характеристика торгівлі людьми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08; Нац. ун-т внутр. справ. Х., 2003. 226 с.

224. Лизогуб Б.В. Про посилення протидії злочинним об'єднанням у сфері торгівлі людьми. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2001. Вип.16. С. 76-82.

225. Stiglitz J., Orszag P. Rethinking Pension Reform: Ten Myths About Social Security Systems. World Bank Conference “New Ideas about Old age Security”. September 14–15, 1999. available at: http://www8.gsb.columbia.edu/faculty/jstiglitz/sites/jstiglitz/files/2001_Rethinking_Pension_Reform_Ten_Myths.pdf].

226. Holzmann R., Hinz R., Dorfman M. Pension Systems and Reform Conceptual Framework. 2008. SP discussion Paper No. 0824.31p.

227. Börsch-Supan A. Entitlement Reforms in Europe: Policy Mixes in the Current Pension Reform Process, in Fiscal Policy after the Financial Crisis, Alesina and Giavazzi. 2013. available at: <http://www.nber.org/books/ales11-1>

228. Wong M. Problems of PAYG Pension Scheme and Pension Reform – A note on overseas experience and international guidelines. Economic analysis and Business facilitation Unit, 2015. 38 p.

229. Diamond P. Economic Theory and Tax and Pension Policies. *Economic Record*, 2011, vol. 87, issue s1, pp. 2–22.

230. Bloom D., McKinnon R. The Design and Implementation of Public Pension Systems in Developing Countries: Issues and Options. 2013. IZA Policy Paper No. 59. 26 p.

231. Vogel E., Ludwig A., Börsch-Supan A. Aging and Pension Reform: Extending the Retirement age and human Capital formation. NBER Working Paper No. 18856. 58 p.

232. Андрейчук О.В. Правовой статус негосударственных пенсионных фондов. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2015. № 3/1. С. 15 –19.

233. Баранник Л.Б. Фінансування пенсійного забезпечення як глобальна проблема сучасності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка». 2014. Вип. 27. С. 56–61.

234. Яшник Г. Л. Зарубіжний досвід реформування системи пенсійного забезпечення. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Yashnyk.pdf>.

235. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05 листопада 1991 року № 1788-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 3. Ст. 10.

236. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09 липня 2003 року № 1058-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 49–51. Ст. 376.

237. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: закон України від 22.10.1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 45. Ст. 425.

238. Федина В.В., Саламаха Ю.В. Недержавні пенсійні фонди і страхові компанії як суб'єкти недержавного пенсійного забезпечення. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Економічні науки. Херсон, 2017. Вип. 27. Ч. 3. С. 85–88.

239. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 р. № 1057-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1057-15>.

240. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96. URL: zakon1.rada.gov.ua.

241. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 9 квітня 1992 року № 2262-XII. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text>

242. Цюкало Л.В. Пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби. Економіка та держава. 2018. № 1. С. 129–132.

243. Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб: постанова Кабінету Міністрів України № 704 від 30.08.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> > 704-2017-п

244. Д'яконова І.І., Пахненко О.М. Державне та недержавне пенсійне забезпечення в країнах ЄС: висновки для України. Інфраструктура ринку. 2019. Вип. 31. С. 637–643.

245. European Commission (2018) Current and future income adequacy in old age in the EU. Country Profiles. Vol. II. Publication Office of the European Union, Luxembourg. URL: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8085&furtherPublications=yes>; The Aegon Retirement Readiness Survey (2018) The New Social Contract: a blueprint for retirement in the 21st century. URL: <https://www.aegon.com/contentassets/44b70e9c50524f82a15da544a2f50cf7/usa-report.pdf>.

246. Костюк В. Л. Пенсійне право в умовах сьогодення: науково-теоретичний аспект. Соціальне право. 2017. № 1. С. 17–27.

247. Бойко В.М., Вашків П.Г. Бізнес: словник-довідник. К.: Україна, 1995. 565 с.

248. Бухгалтерський словник / [Ф. Ф. Бутинець, Н. Г. Виговська, С. В. Івахненко та ін.]; за ред. Ф. Ф. Бутинця; М-во освіти і науки України, Житомир. інж.-технол. ін-т. Житомир: ПП «Рута», 2001. 220 с.

249. Американская социология: Перспективы. Проблемы. Методы / Под ред. Т. Парсонса. М.: Прогресс, 1972. 241 с.

250. Новикова О. Концепція соціальної політики України: Проблеми і шляхи вирішення. Соціальна праця і соціальна робота. 1998. № 1–2. С. 5–6.

251. Про зайнятість населення: закон України від 05.07.2012 р.

Відомості Верховної Ради України. 2013. № 24. Ст. 243.

252. Про оздоровлення та відпочинок дітей: закон України від 04.09.2008 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 45. Ст. 313.

253. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: закон України від 28.02.1991 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 16. Ст. 200.

254. Про державу допомогу сім'ям з дітьми: закон України від 21.11.1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 5. Ст. 21.

255. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: закон України від 01.06.2000 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 35. Ст. 290.

256. Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей: закон України від 02.06.2005 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 26. Ст. 354.

257. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: закон України від 02.03.2000 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 22. Ст. 171.

258. Про соціальний захист дітей війни: закон України від 18.11.2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 4. Ст. 94.

259. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю: закон України від 18.05.2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 33-34. Ст. 404.

260. Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю: закон України від 16.11.2000 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 1. Ст. 2.

261. Shah, Caprio, Swanson, Rajasekaran, Ellison, Smith, Katz, 2010.

262. Договір про заснування Європейської Спільноти від 17.02.1986 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017/ed20050101

263. Право Європейського Союзу: *підручник* / кол. авт., за ред. В. І. Муравйова. К.: Юрінком Інтер, 2011. 704 с.

264. Європейська соціальна хартія, прийнята Радою Європи 18 жовтня 1961 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_300
265. Сverdлова Ю.О. Нормативно-правове регулювання соціальної політики Європейського Союзу. *Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ*. Серія: економіка, право, політологія, туризм. 2013. Том 1. № 1. С. 93–100.
266. Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism. Cambridge: Polity Press, 1990. 35 p. URL: <http://isites.harvard.edu/fs/docs/icb.topic1134169.files/Readings%20on%20Social%20Democracy/Esping%20Anderson%20-20The%20Three%20Worlds%20of%20Welfare%20Capitalism.pdf>.
267. Матяж С.В. Європейські стандарти в соціальній сфері: досвід для України. *Наукові праці*. Соціологія. 2013. Вип. 199. Том 211. С. 123–126.
268. Яковюк І. В. Соціальна держава: питання теорії і шляхи її становлення: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. НЮАУ. Х., 2000. С. 6, 11, 12.
269. Конституція Нідерландов от 17 февраля 2014 г. Конституции государств Европы: [В 3 т.]. Под общ. ред. и со вст. ст. Л.А. Окунькова. М.: Издательство НОРМА, 2001. Т. 2. 840 с.
270. Теплякова О.В. Обзор пенсионной системы Норвегии до, во время и после реформы. *Финансы и кредит*. 2011. № 3. С. 77–79.
271. Игнатенко Г.В. Конституция и права человека: международно-правовой аспект. *Правовые проблемы евроазиатского сотрудничества: глобальное и региональное измерения*. Екатеринбург, 2004. С. 38–39.
272. Зайнышев Э.Г. Взаимосвязь социальной политики и социальной работы. М., 1994. 294 с.
273. Глазунов С. В., Мізіна К. Волонтерська діяльність в Україні та її вплив на вирішення актуальних соціальних проблем. Соціальна робота в Україні: основні напрями, проблеми та перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 28 квітня 2016 р.). Д.: ДНУ, 2016. С. 40–44.

274. Шульженко І. В. Правові та соціальні передумови правового регулювання праці жінок. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2003. № 23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2003_23_53.

275. Про волонтерську діяльність: закон України від 19.04.2011 р. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 42. Ст. 435.

276. Борденюк В. Деякі аспекти співвідношення місцевого самоврядування, держави і громадянського суспільства. *Право України*. 2001. № 12. С. 27.

277. Антонова О. Р. Особливості функціонування сімейного волонтерства в Україні. Держава та регіони. Серія Державне управління. 2016. № 1. С. 31-35.

278. Волковницька Т. М. Волонтерська діяльність як метод підготовки фахівців соціальної сфери. Проблеми соціальної роботи : філософія, психологія, соціологія. 2012. № 1(1). С. 143-148.

279. Горілий А. Г. Волонтерство у соціальній роботі. Історія соціальної роботи : навч. посіб. Тернопіль : Видавництво Астон, 2004. С. 155-158.

280. Семенов В. М., Рагуліна Ю. М. Імплементация в Україні Європейського досвіду державного управління соціальною сферою. *Правові горизонти*: матеріали Міжнародної наукової конференції. Сумський державний університет, 2017. С. 7–13.

281. Оксьом І. Г. Правове регулювання соціальної сфери: сучасний стан та напрями удосконалення. *Публічне право*. 2015. № 4 (20). С. 246–253.

282. Рабінович П., Панкевич О. Соціальне право: деякі питання загальної теорії. *Право України*. 2003. №1. С.104–107.

283. Поспелова Т. В., Орлова Н. С. Програмно-цільовий механізм державного регулювання соціальної сфери. *Державне управління*. Наукові праці. 2017. Вип. 278. Т. 290. С. 108–113.

284. Стеценко С. Г., Стеценко В. Ю., Сенюта І. Я. Медичне право України: підручник /за заг. ред. д. ю. н., проф. С. Г. Стеценка. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 507 с.

285. Мельник Л. М. Сутність та перспективи розвитку системи надання соціальних послуг малозахищеним верствам населення в Україні. *Соціальна робота в Україні: основні напрями, проблеми та перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Дніпропетровськ, 28 квітня 2016 р.). Д.: ДНУ, 2016. С. 120–124.

286. Тарахонич Т. І. Ефективність правового регулювання (питання теорії). *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 11–13.

287. Тищенко О. В. Право соціального забезпечення України: теоретичні та практичні проблеми формування розвитку галузі: *монографія*. К.: ДП «Прінт Сервіс», 2014. 394 с.

288. Иваненко В. А. Иваненко В. С. Социальные обязанности государства: международные и конституционные правовые аспекты. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. 404 с.

289. Гафарова К. Е. Європейські соціальні стандарти та їх імплементація в Україні [Текст]. *Академічний огляд*. 2011. № 1 (34). С. 25–31.

290. Капітан О. І. Законодавче гарантування соціальних прав людини як основа формування правової держави. *Європейські перспективи*. 2018. № 1. С. 197–200.

291. Недержавні пенсійні фонди в Україні об'єдналися у асоціацію. URL: <https://mind.ua/news/20207402-nederzhavni-pensijni-fondi-v-ukrayini-ob-ednalisya-u-asociaciyu>

292. Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21.03.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/ed20151130

293. Капітан О.І. Роль органів виконавчої влади у побудові соціальної держави. *Проблеми реалізації та захисту прав людини і громадянина в умовах розвитку правової держави: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 10–12 грудня 2019 р.). Львівський національний університет ветеринарної медицини біотехнологій імені С.З. Гжицького; Вища

школа економіки, права та медичних наук імені Е. Ліпінського у м. Кельце. За заг. ред. В.І. Андрієва, Ю.А. Коверко. Львів: ГАЛИЧ-ПРЕС, 2019. С. 82–84.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Капітан О.І. Законодавче гарантування соціальних прав людини як основа формування правової держави. *Європейські перспективи*. 2018. № 1. С. 197–200.
2. Бортник Н.П., Малець М.Р., Капітан О.І. Принципи державного управління в сфері міграції. *Науково-практичний журнал. Право.ua*. 2018. № 3. С. 184–191.
3. Капітан О.І. Адміністративно-правові засади соціальної політики щодо захисту сім'ї та дитини. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2018. Volume 2. № 1. С. 242–247. (Словацька Республіка)
4. Капітан О.І. Правове регулювання соціальної сфери: сучасний стан та напрями удосконалення. *Наше право*. 2019. № 4. С. 47–53.
5. Kapitan O. Prospects for development and improvement of the social sphere. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. Volume 1. № 6. С. 112–117. (Словацька Республіка)

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Капітан О.І. Соціальний захист людини як основа побудови правової держави. *Тенденції розвитку адміністративного права в Україні: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (у 2-х ч.), (м. Львів, 27 квітня 2017 р.)*. Львів, 2017. С. 42–43.
7. Нестеренко А.О., Капітан О.І. Процедура медіації: принципи та їх реалізація на практиці. *Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів: матеріали круглого столу (м. Львів, 15 травня 2017 р.)*. Львів, 2017. С. 25–27.
8. Капітан О.І. Тенденції розвитку адміністративного законодавства щодо

соціального захисту населення. *Адміністративне право і процес: проблеми та перспективи розвитку*: матеріали заочної науково-практичної конференції (м. Львів, 15 березня 2018 р.). Львів, 2018. С. 56–58.

9. Капітан О.І. Соціальний захист українських трудових мігрантів. *Політичні, соціальні, економічні, психологічні та правові механізми регулювання міграційних процесів в сучасних умовах*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 17–18 травня 2018 р.). Львів, 2018. С. 78–80.

10. Капітан О.І. Соціальна політика України в сучасних умовах трансформації суспільства. *Адміністративне право і процес: проблеми та перспективи розвитку*: збірник матеріалів Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (м. Львів, 19 квітня 2019 р.). [у 2 ч.]. Львів: ПАІС, 2019. Ч. 2. С. 53–58.

11. Капітан О.І. Діяльність Мінсоцполітики щодо соціального захисту українських трудових мігрантів. *Політичні, соціальні, економічні, психологічні та правові механізми регулювання міграційних процесів у сучасних умовах*: матеріали II-ї заочної науково-практичної конференції. (м. Львів, 10 квітня 2019 р.). Київ: МП «Леся». С. 32–36.

12. Капітан О.І. Державний борг України: формування, управління, обслуговування. *Сучасні погляди на актуальні питання правових наук*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. (м. Запоріжжя, 22–23 листопада 2019 р.). Запорізька міська громадська організація «Істина». Запоріжжя, 2019. Ч. III. С. 25–28.

13 Капітан О.І. Роль органів виконавчої влади у побудові соціальної держави. *Проблеми реалізації та захисту прав людини і громадянина в умовах розвитку правової держави*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 10–12 грудня 2019 р.). Львівський національний університет ветеринарної медицини біотехнологій імені С.З. Гжицького; Вища школа економіки, права та медичних наук імені Е. Ліпінського у м. Кельце. За заг. ред. В.І. Андріїва, Ю.А. Коверко. Львів: ГАЛИЧ–ПРЕС, 2019. С. 82–84.

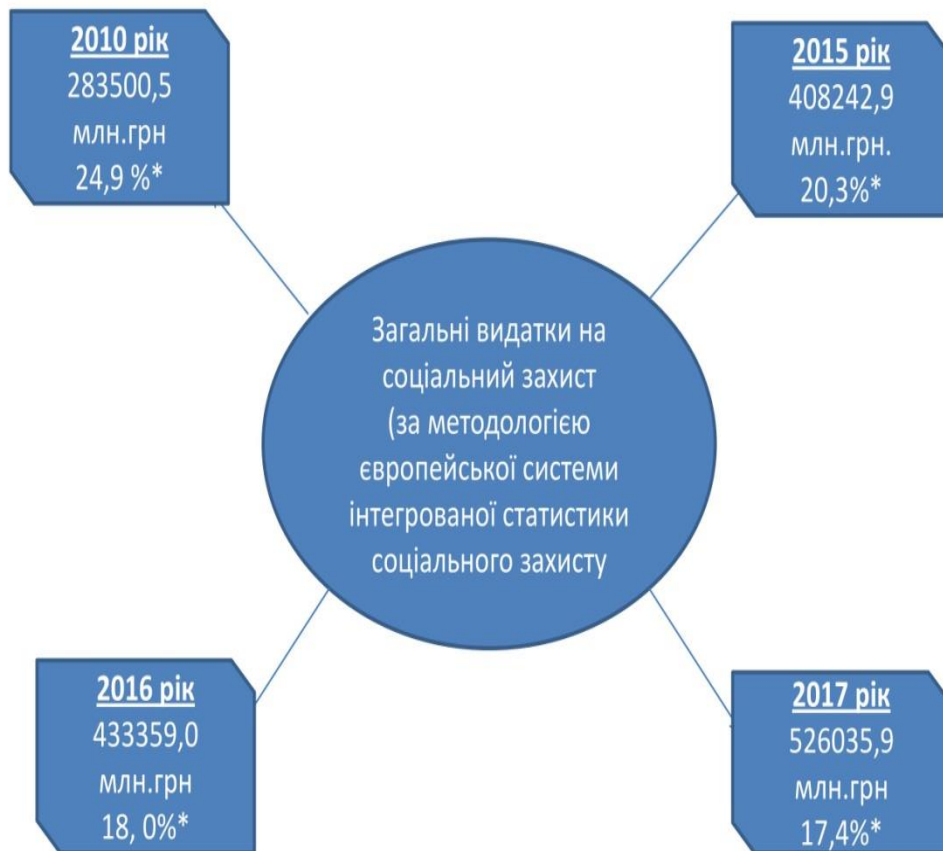
14. Капітан О.І. Адміністративно-правові засади діяльності Мінсоцполітики щодо захисту прав дітей. *Права людини та національна безпека*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 10 грудня 2019 р.). Львів: Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти НУ «Львівська політехніка». Київ: ПП «Комп'ютерний дизайн», 2019. Ч. 2. С. 84–86.

**Державні витрати
на соціальний захист та соціальне забезпечення населення**

Рік	Сума видатків зведеного бюджету України, млн. грн.	У % до загальних видатків	У % до ВВП
2010	104534,9	27,7	9,3
2011	105434,8	25,3	7,8
2012	125306,9	25,4	8,6
2013	145062,6	28,7	9,5
2014	138004,7	26,4	8,7
2015	176339,8	25,9	8,9
2016	258326,1	30,9	10,8
2017	285761,7	27,0	9,6
2018	309363,6	24,7	8,7

Джерело: Соціальний захист населення. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Відп. за випуск І.В. Сенник. Київ. 2019. 124 с.

* - у % до ВВП

Джерело: Соціальний захист населення. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Відп. за випуск І.В. Сенік. Київ. 2019. 124 с.

Державні соціальні стандарти і гарантії

	2000	2005	2010	2015	2017	2018
Прожитковий мінімум на одну особу в розрахунку на місяць, грн.	270	423	875	1330	1700	1853
Мінімальна заробітна плата, грн.	90	262	869	1378	3200	3723
Мінімальна пенсія за віком, грн.	46	332	695	1074	1452	1497

Джерело: Соціальний захист населення. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Відп. за випуск І.В. Сенік. Київ, 2019. 124 с.

**Кількість пенсіонерів усіх категорій
(цивільні та військові пенсіонери)**

Рік	2001	2006	2011	2016	2017	2018	2019
<i>Усього пенсіонерів, тис. осіб</i>	<i>14447</i>	<i>14050</i>	<i>13738</i>	<i>12296</i>	<i>11956</i>	<i>11725</i>	<i>11470</i>
За віком	10299	10596	10587	9408	9116	8922	8693
По інвалідності	2015	1605	1491	1400	1395	1401	1415
У разі втрати годувальника	1150	852	847	726	694	663	646
За вислугу років	552	627	654	660	654	646	629
Соціальні пенсії	431	370	158	101	95	90	84
Довічне грошове утримання суддів у відставці (при повному і неповному стажі роботи)	----	----	1	1	3	3	3

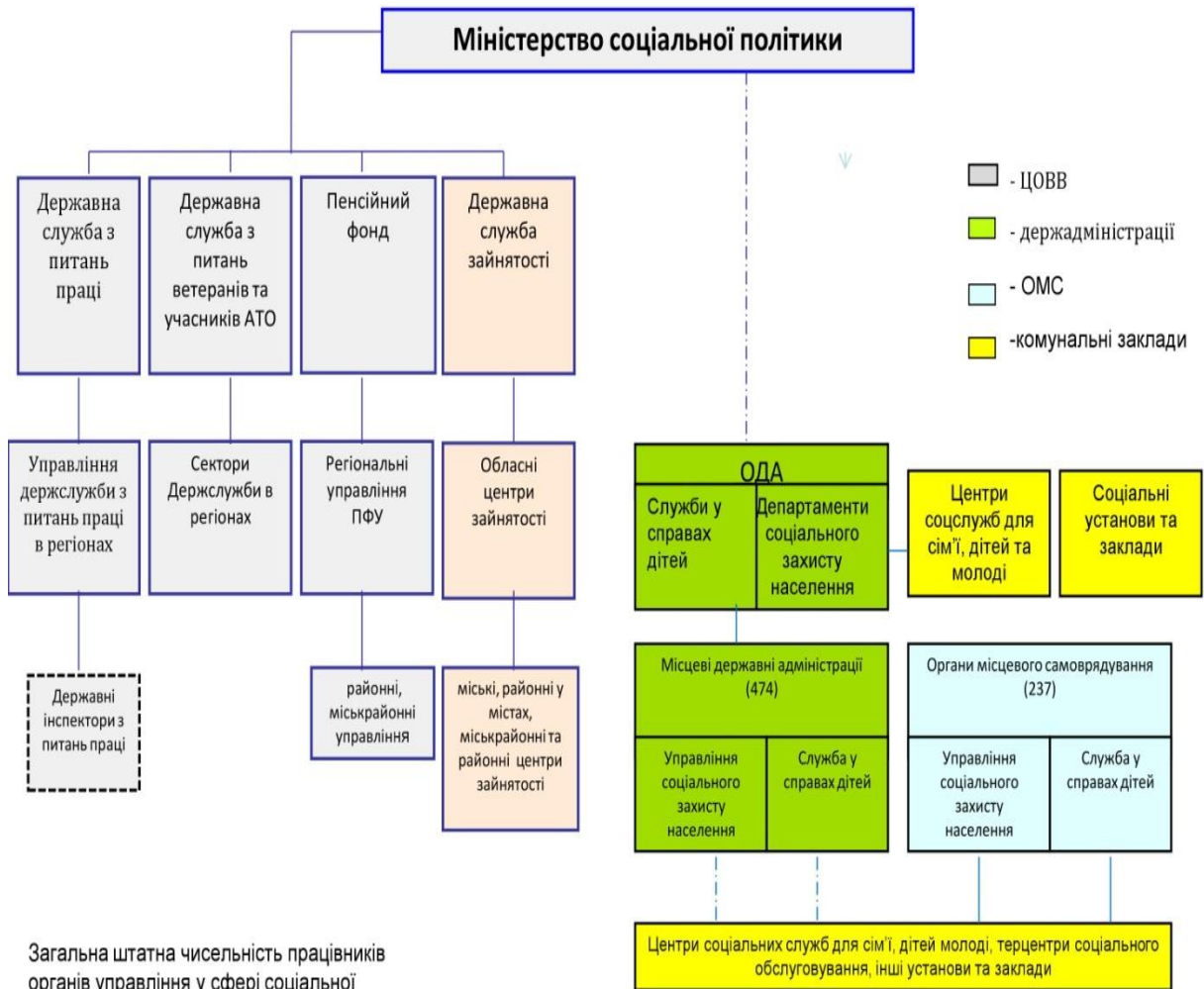
Джерело: Соціальний захист населення. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Відп. за випуск І.В. Сенік. Київ. 2019. 124 с.

**Середній розмір призначеної місячної пенсії усіх категорій пенсіонерів
(цивільні та військові пенсіонери)**

	2011	2016	2017	2018	2019
Усього, грн.	1151,9	1699,5	1828,3	2479,2	2645,7
За віком	1156,0	1690,3	1808,9	2556,7	2648,2
По інвалідності	1033,8	1545,2	1705,9	2000,9	2118,6
У разі втрати годувальника	940,0	1640,3	1803,0	2368,0	2491,4
За вислугу років	1719,1	2282,4	2384,9	2595,2	3970,6
Соціальні пенсії	744,8	1099,0	1268,6	1450,6	1499,6
Довічне грошове утримання суддів у відставці (при повному і неповному стажі роботи)	6240,5	16770,8	22022,1	24722,3	28702,4

Джерело: Соціальний захист населення. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Відп. за випуск І.В. Сенік. Київ. 2019. 124 с.

Структура управління у сфері соціальної політики

Загальна штатна чисельність працівників органів управління у сфері соціальної політики – близько 120 тис. осіб.

**Результати соціологічного опитування
щодо вивчення основних проблем
формування та реалізації соціальної політики України**

	Кількість опитаних	Частка до загальної кількості
Департамент соціального захисту населення у Львівській області	30	28,6 %
Департамент соціального захисту населення у Волинській області	23	21,9 %
Департамент соціального захисту населення у Рівненській області	27	25,7 %
Департамент соціальної політики в Івано-Франківській області	25	23,8 %
Всього	105	100%

1. Як Ви оцінюєте стан соціального захисту в Україні?

Варіанти відповіді	Частота
Задовільний	49 %
Незадовільний	44 %
Важко сказати	7 %

2. Чи погоджуєтесь Ви з твердженням, що діюча система соціального захисту в Україні вимагає змін?

Варіанти відповіді	Частота
Так	69 %
Ні	10 %
Важко сказати	21 %

3. Як, на Вашу думку, має розвиватись законодавство у сфері соціального захисту?

Варіанти відповіді	Частота
Прийняттям нових законодавчих актів	9 %
Внесенням змін до чинних нормативно-правових актів	23 %
Кодифікацією законодавства	68 %

4. Чи можна вважати завершеним процес реформування пенсійної системи в Україні?

Варіанти відповіді	Частота
Так	41 %
Ні	49 %
Важко сказати	10 %

5. Чи змінить, на Вашу думку, стан соціального захисту поширення волонтерської діяльності у цій сфері?

Варіанти відповіді	Частота
Так	81 %
Ні	7 %
Важко сказати	12 %

6. Як, на Вашу думку, можна оцінити систему соціального захисту дітей та сімей з дітьми?

Варіанти відповіді	Частота
Ефективною	10 %
Неефективною	87 %
Важко сказати	3 %

7. Чи достатні законодавчі важелі для належного запобігання насильства в сім'ї та діяльності державних органів у цій сфері?

Варіанти відповіді	Частота
Так	19 %
Ні	76 %
Важко сказати	5 %

8. Як, на Вашу думку, можна оцінити систему надання соціальних послуг в Україні?

Варіанти відповіді	Частота
Ефективною	39 %
Неефективною	46 %
Важко сказати	15 %

9. Чи відповідає, на Вашу думку, система соціального захисту України міжнародним стандартам у цій сфері?

Варіанти відповіді	Частота
Відповідає повністю	7 %
Відповідає частково	60 %
Не відповідає	31 %
Важко сказати	2 %

10. Як заходи, на Вашу думку, потрібно прийняти для підвищення рівня протидії торгівлі людьми?

Варіанти відповіді	Частота
Покращити міжнародну співпрацю у цій сфері	54 %
Посилити відповідальність	9 %
Підвищити кадровий потенціал органів, що протидіють торгівлі людьми	29 %
Важко сказати	8 %

11. Наскільки важлива, на Вашу думку, потреба створення Соціального Кодексу України?

Варіанти відповіді	Частота
Вкрай необхідна	48 %
Доцільно створити	40 %
Варто створити, але з часом	9 %
Неважлива	2 %
Важко сказати	1 %

Пропозиції

щодо структури Соціального кодексу України

Загальні блоки,

що повинні увійти в проєкт Соціального Кодексу України

1. Основні терміни і визначення.
2. Засади формування та реалізації соціальної політики.
3. Процедурні питання.
4. Норми, що визначають компетенцію органу у сфері соціального захисту.
5. Питання державно-громадського партнерства у сфері соціального захисту.
6. Процедура обліку та статистики осіб, які потребують соціального захисту.
7. Державний нагляд та контроль за додержанням вимог законодавства у сфері соціального захисту.
8. Державні гарантії у сфері соціального захисту.

Спеціальні блоки,

що повинні увійти в проєкт Соціального Кодексу України

1. Порядок здійснення загальнообов'язкового державного соціального страхування.
2. Порядок здійснення пенсійного забезпечення та пенсійного страхування.
3. Порядок здійснення соціального захисту.
4. Порядок здійснення волонтерської діяльності.
5. Порядок здійснення оздоровлення та відпочинку дітей.
6. Порядок здійснення усиновлення та захисту прав дітей.
7. Порядок здійснення запобігання насильству в сім'ї.

8. Порядок здійснення протидії торгівлі людьми.
9. Порядок відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою.
10. Порядок здійснення соціального захисту ветеранів війни та осіб, прирівняних до них.
11. Порядок здійснення соціальної та професійної адаптації військовослужбовців.
12. Порядок надання соціальних послуг.
13. Відповідальність у сфері соціального захисту.

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

ДЕПАРТАМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

вул. Митрополита Андрея, 10, м. Львів, 79016, тел.(032) 255-37-70, факс (032) 255-46-50,
e-mail: dszn@loda.gov.ua , Код ЄДРПОУ 25254902

15.01.2020 № 01-155

На _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Капітан Ольги Ігорівни

на тему: «Адміністративно-правове регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів» у практичну діяльність.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження Капітан Ольги Ігорівни на тему: «Адміністративно-правове регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» впроваджено в практичну діяльність департаменту соціального захисту населення Львівської обласної державної адміністрації, зокрема враховано:

- положення та висновки підрозділу 2.4 дисертації, що аналізують адміністративно-правове регулювання сфери пенсійного забезпечення;
- висновки дисертанта щодо особливості адміністративно-правового регулювання сфери надання соціальних послуг (підрозділ 2.5).

Інші положення дисертації, зокрема про діяльність Міністерства соціальної політики України як центрального органа виконавчої влади у сфері формування та реалізації соціальної політики держави (підрозділ 2.1); удосконалення порядку взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми (підрозділ 2.3); реалізації державної соціальної політики з питань сім'ї та дітей (підрозділ 2.2) взято до уваги в роботі департаменту соціального захисту населення Львівської обласної державної адміністрації.

Директор департаменту

Наталія КУЗЯК

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Львівського
національного університету
ветеринарної медицини та
біотехнологій імені С.З.Гжицького

І.Б. Турко
2020 р.

Акт

**про впровадження результатів дисертаційної
роботи у навчальний процес**

Цим актом стверджується, що результати дисертаційної роботи Капітан Ольги Ігорівни на тему: «Адміністративно-правове регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів», що подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» використовується на кафедрі права Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З.Гжицького у науково-дослідній роботі, впроваджено до навчального процесу при читанні лекцій та проведенні практичних занять із дисципліни «Адміністративне право» для студентів спеціальності 081 «Право» ОС «Бакалавр» (прот. № 1 від 27. 08 2019 р.)

Зав. кафедри права

д.ю.н., професор

В.І. Андріїв

001529

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

вул. С. Бандери, 12, Львів, 79013, тел. (380-32) 237-49-93, 258-27-58, факс: (380-32) 258-26-80
 ел. пошта: coffice@lpnu.ua, інтернет: www.lpnu.edu.ua

16.01.2020 № 67-01-72

на № _____

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційного дослідження
 Капітан Ольги Ігорівни у викладанні навчальних дисциплін

Основні положення та результати дисертаційного дослідження Капітан Ольги Ігорівни на тему: «Адміністративно-правове регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів» на здобуття наукового ступеня доктора філософії впроваджено в навчальний процес Національного університету «Львівська політехніка» та застосовуються при підготовці бакалаврських кваліфікаційних робіт студентами спеціальностей 6.030401 «Правознавство» та магістерських кваліфікаційних робіт спеціальності 081 «Право», викладанні дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративний процес» для студентів бакалаврів спеціальності 6.030401 «Правознавство» та 081 «Право», «Проблеми адміністративного судочинства» для студентів магістратури спеціальності 081 «Право», а також при підготовці навчальних і робочих програм, планів семінарських робіт і практичних занять, питань контролю успішності студентів зазначених спеціальностей. Зокрема у навчальному процесі впроваджено запропоновані Капітан О.І:

– розгляд теоретико-методологічного підґрунтя дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграції (розділ 1, підрозділ 1.2 «Теоретико-методологічні основи дослідження адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України»; підрозділ 1.3 «Соціальна політика як основа побудови правової, соціальної держави»);

– авторські розробки стосовно розуміння адміністративно-правових основ діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України (розділ 2, підрозділ 2.1 «Діяльність Міністерства соціальної політики як центрального органа виконавчої влади у сфері формування та реалізації соціальної політики держави»; підрозділ 2.5 «Особливості адміністративно-правового регулювання сфери надання соціальних послуг»);

– актуальні питання вдосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України (розділ 3 підрозділ 3.1 «Адміністративно-правове регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної сфери в зарубіжних державах: досвід для України»; 3.2 «Удосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної сфери в контексті євроінтеграційних намірів України»).

Проректор
з науково-педагогічної роботи

О. Р. Давидчак

Виконавець:
 Мариняк Н.М. (0322) 258-30-19

Видавництво Львівської політехніки. Наклад 5000. Зам. 190971. 2019.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Львівського державного

університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

полковник поліції

Тарас СОЗАНСЬКИЙ

2020

АКТ14.02. 2020

м. Львів

№ 4

Про впровадження результатів дисертації Капітан Ольги Ігорівни на тему «Адміністративно-правове регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів» в освітній процес ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- заступника начальника відділу організації наукової роботи кандидата юридичних наук Галини САВЧИН;
- начальника навчально-методичного відділу кандидата юридичних наук, доцента полковника поліції Руслана СТРОЦЬКОГО;
- декана факультету № 3 ІПФНП кандидата юридичних наук, доцента полковника поліції Степана ГНАТЮКА;
- завідувача кафедри адміністративного права та адміністративного процесу факультету № 3 ІПФНП кандидата юридичних наук, доцента полковника поліції Данила ЙОСИФОВИЧА.

Комісія відповідно до наказу по університету від 24 вересня 2012 року № 431 розглянула й узагальнила результати дисертації, поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право та наукові праці аспіранта кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Львівського державного університету внутрішніх справ Капітан Ольги Ігорівни на тему «Адміністративно-правове регулювання діяльності суб'єктів формування та реалізації соціальної політики України в умовах євроінтеграційних процесів».

Проаналізовано основні результати дослідження Капітан О.І., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні та методологічні положення дисертації:

- в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Капітан О.І. Законодавче гарантування соціальних прав людини як основа формування правової держави. *Європейські перспективи*. 2018. № 1. С. 197–200.

2. Бортник Н.П., Малець М.Р., Капітан О.І. Принципи державного управління в сфері міграції. *Науково-практичний журнал. Право.ua*. 2018. № 3. С. 184–191.

3. Капітан О.І. Адміністративно-правові засади соціальної політики щодо захисту сім'ї та дитини. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2018. Volume 2. № 1. С. 242–247. (Словацька Республіка)

4. Капітан О.І. Правове регулювання соціальної сфери: сучасний стан та напрями удосконалення. *Наше право*. 2019. № 4. С. 47–53.

- які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Капітан О.І. Соціальний захист людини як основа побудови правової держави. *Тенденції розвитку адміністративного права в Україні: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (у 2-х ч.)*, (м. Львів, 27 квіт. 2017 р.). Львів, 2017. С. 42–43.

6. Нестеренко А.О., Капітан О.І. Процедура медіації: принципи та їх реалізація на практиці. *Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів: матеріали круглого столу* (м. Львів, 15 трав. 2017 р.). Львів, 2017. С. 25–27.

7. Капітан О.І. Тенденції розвитку адміністративного законодавства щодо соціального захисту населення. *Адміністративне право і процес: проблеми та перспективи розвитку: матеріали заочної науково-практичної конференції* (м. Львів, 15 берез. 2018 р.). Львів, 2018. С. 56–58.

8. Капітан О.І. Соціальний захист українських трудових мігрантів. *Політичні, соціальні, економічні, психологічні та правові механізми регулювання міграційних процесів в сучасних умовах: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Львів, 17–18 трав. 2018 р.). Львів, 2018. С. 78–80.

9. Капітан О.І. Соціальна політика України в сучасних умовах трансформації суспільства. *Адміністративне право і процес: проблеми та перспективи розвитку: збірник матеріалів Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції* (м. Львів, 19 квіт. 2019 р.). [у 2 ч.]. Львів: ПАІС, 2019. Ч. 2. С. 53–58.

10. Капітан О.І. Діяльність Мінсоцполітики щодо соціального захисту українських трудових мігрантів. *Політичні, соціальні, економічні, психологічні та правові механізми регулювання міграційних процесів у сучасних умовах: матеріали II-ї заочної науково-практичної конференції*. (м. Львів, 10 квіт. 2019 р.). Київ: МП «Леся». С. 32–36.

11. Капітан О.І. Міністерство соціальної політики як центральний орган виконавчої влади у сфері соціальної політики. *Сучасні погляди на актуальні питання правових наук: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. (м. Запоріжжя, 22–23 листоп. 2019 р.). Запорізька міська громадська організація «Істина». Запоріжжя, 2019. Ч. III. С. 25–28.

12. Капітан О.І. Роль органів виконавчої влади у побудові соціальної держави. *Проблеми реалізації та захисту прав людини і громадянина в умовах розвитку правової держави: матеріали Міжнародної науково-практичної*

конференції (м. Львів, 10–12 груд. 2019 р.). Львівський національний університет ветеринарної медицини біотехнологій імені С.З. Гжицького; Вища школа економіки, права та медичних наук імені Е. Ліпінського у м. Кельце. За заг. ред. В.І. Андріїва, Ю.А. Коверко. Львів: ГАЛИЧ–ПРЕС, 2019. С. 82–84.

13. Капітан О.І. Адміністративно-правові засади діяльності Мінсоцполітики щодо захисту прав дітей. *Права людини та національна безпека*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 10 груд. 2019 р.). Львів: Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти НУ «Львівська політехніка». Київ: ПП «Комп'ютерний дизайн», 2019. Ч. 2. С. 84–86.

- які додатково відображають наукові результати дисертації:

14. Бортник Н.П., Заросило В.О., Капітан О.І. Адміністративно-правове регулювання міграційних процесів в сучасних умовах: *монографія*. Київ: МП «Леся», 2019. 347 с. (авторський підрозділ – *Соціальний захист трудових мігрантів С. 213–235*).

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що праці Капітан О.І. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Адміністративне право і процес», «Забезпечення прав людини в правоохоронній діяльності», «Правозастосування», «Взаємодія підрозділів Національної поліції з громадськістю», «Профілактика правопорушень», «Адміністративно-правове регулювання примусу в правоохоронній діяльності», а також рекомендувати до вивчення під час самостійної підготовки здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «бакалавр», «магістр» та освітньо-наукового ступеня «доктор філософії».

Члени комісії:

Галина САВЧИН

Руслан СТРОЦЬКИЙ

Степан ГНАТЮК

Данило ЙОСИФОВИЧ